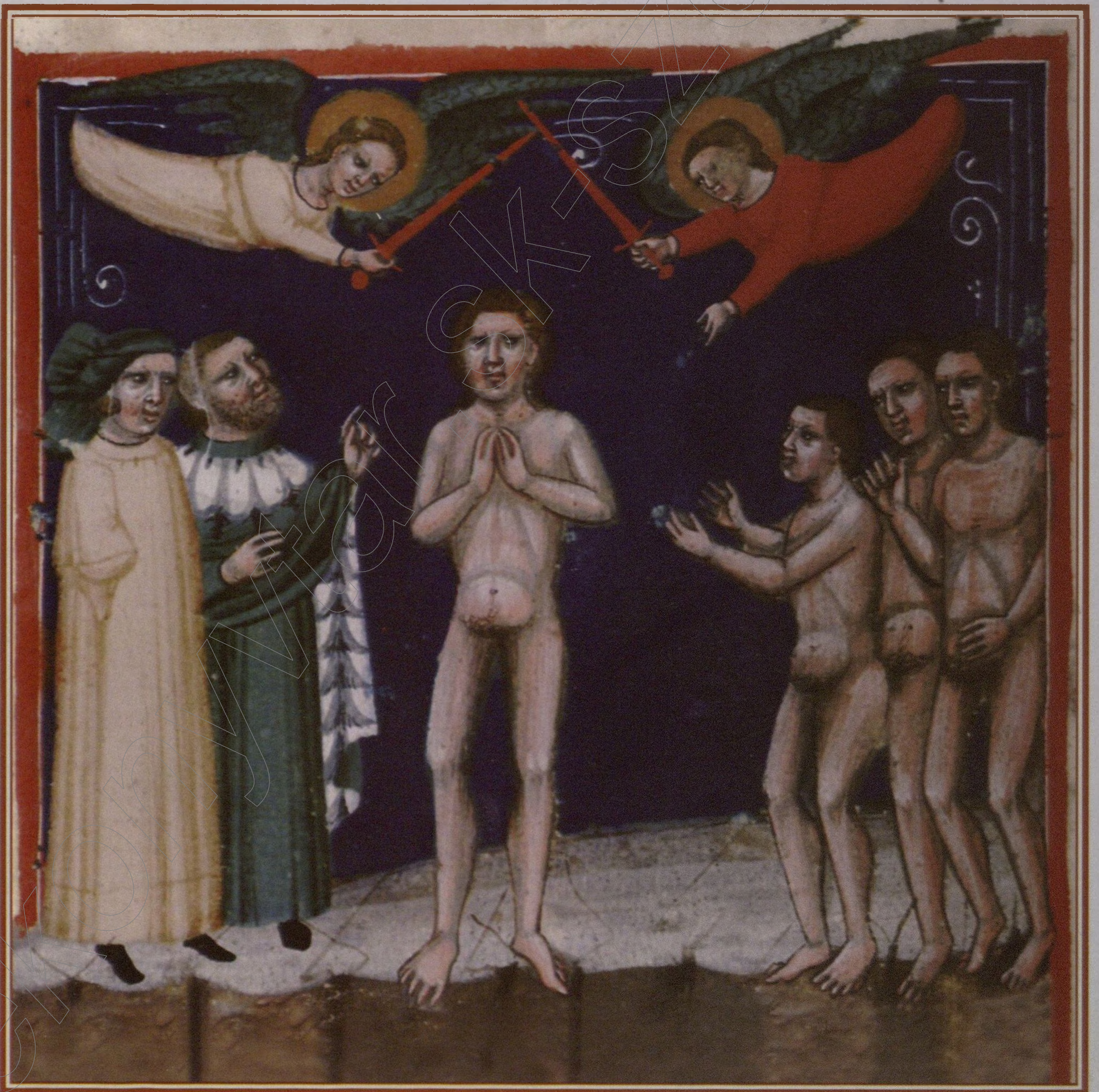

SZEGED

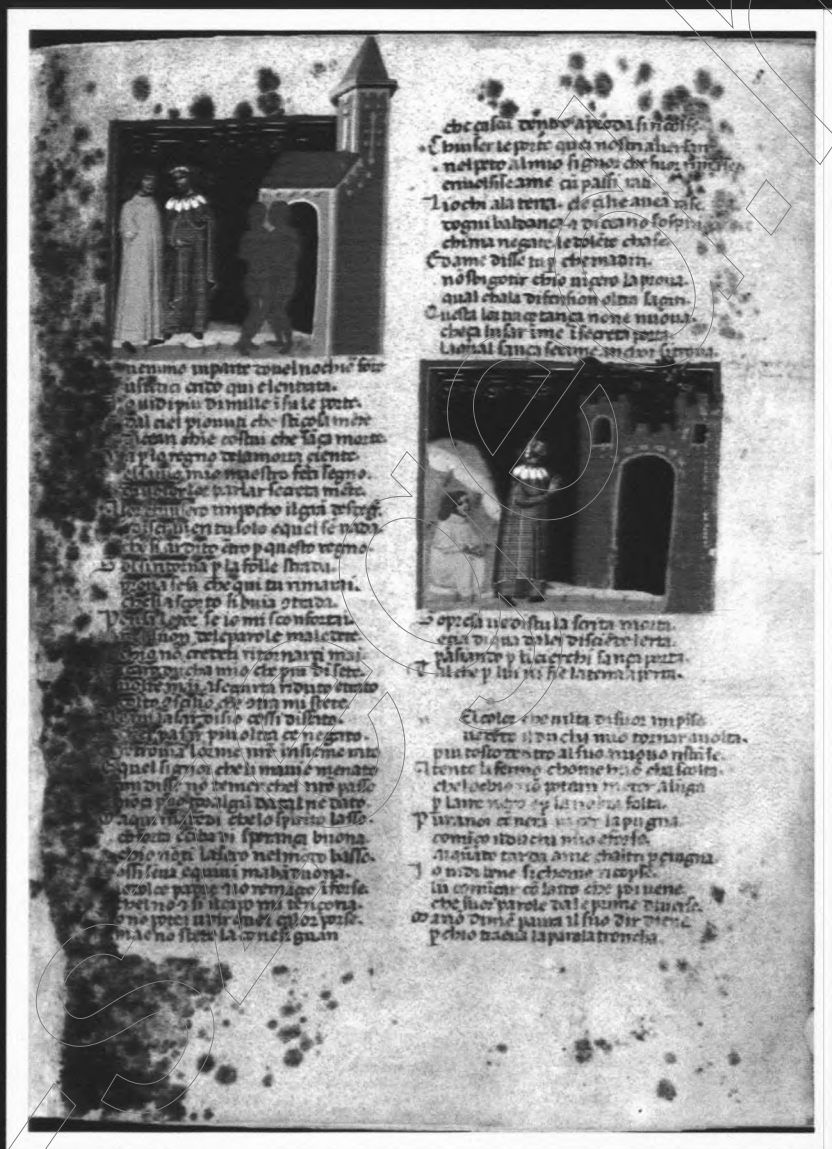

A város
folyóirata

20. évfolyam 1. szám
2008. január

Lapok és miniatúra a Dante-kódexből

SZEGED

Várostörténet, kulturális
és közéleti magazin
20. évfolyam, 1. szám
2008. január

Tartalom

RENEZÁNSZ ÉV	2	A teremtés igazi titkai (A jelenlévő Dantéről egy régi kódex kapcsán) – <i>Pál József</i>
KULTÚR-VITA	7	A folytonosság és megújulás kényszere (Új kihívások Szeged kulturális életében) – <i>Besenyi Sándor</i>
NAGYÍTÓ	12	Sorompó a feledésnek (Czérna Zoltán (1933-1956)) – <i>Péter László</i>
TANULMÁNY	17	Az idős emberek lelke – <i>Szilárd János</i>
	22	“...aki minden előszóra rezonált” (Tömörkény István temesvárott) – <i>Szekernyés János</i>
	26	Élesedő portré (Móra Ferenc – újraolvasva) – <i>Takács Mária</i>
	28	“én is tom mit jelnt” (Az MSN diskurzus verbalitásáról) – <i>Balázs Patrícia,</i> <i>Zelena András</i>
KÖNYVMUSTRA	30	Szegedi könyvszemle (avagy mit kezdhet az olvasó egy renitens recenzenssel) – <i>Árpás Károly</i>
	33	Ezredforduló (Rakonczai János tanulságai) – <i>Miklós Péter</i>
	35	Költőnk és kora (Miklós Péter verseiről) – <i>Szigeti Kovács Viktor</i>
	36	A mesélés öröme (avagy mire készül Bene Zoltán?) – <i>Árpás Károly</i>
MÚLTUNKBÓL	38	Áttetsző vállalkozások (üvegkereskedők Szegeden) – <i>Bátyai Gitta</i>
	42	A tanulás műhelyei (A középiskolai oktatás évszázadai Makón és környékén) – <i>Pál Lászlóné Szabó Zsuzsa</i>
NAPLÓ	46	Hajnali töprengések – <i>Trogmayer Ottó</i>
GONDOLATOK	47	Tollhegy – <i>Maróti Egon</i>
VISSZHANG	48	Kiegészítések egy Szent-Györgyi íráshoz – <i>Dr. Kovács Gábor</i>

A címlapon a *Dante-kódex* hasonmás kiadásának egy miniatúrája. A borító második oldalán lapok a *Dante-kódex*ből; harmadik oldalán a jubileumi Kodály-év szegedi emlékérmé. A hátsó borítón Singer Armin üvegkereskedő cégtablája.

SZEGED

A város folyóirata
Megjelenik havonta

Főszerkesztő: **TANDI LAJOS**

Szerkesztőbizottság: **Benyik György, Gaskó Béla,**
Gyémánt Iván, Gyüdi Sándor,
Koczor György, Sándor János,
Szuromi Pál, Veréb Simon (fotó), Zombori István

Kiadja a Szegedi Ifjúsági Ház
Kulturális, Fejlesztő és Médiaközpont Kht.
6721 Szeged, Felső Tiszapart 2. Telefon: 423-638.
Felelős kiadó: **BOROS GYULA**
Szerkesztőség: 6721 Szeged, Dózsa György utca 2.
Telefon és fax: 62/540-811, e-mail: szegedszerk@freemail.hu
Készült az E-press Nyomdában
6722 Szeged, Jósika u. 27. Tel.: 62/424-964
Felelős vezető: **Engi Gábor**

ISSN 0239-1384

A teremtés igazi titkai

A jelenlévő Dantéről egy régi kódex kapcsán

A közelmúltban faksimile kiadásban megjelent, az 1340-es évekből származó Dante-kódex¹ és azt kísérő tanulmánykötet kapcsán a szerkesztőnek többször kellett válaszolnia arra a kérdésre: mit tud Dante Commediája adni a mai embernek? Miért jó nekünk, ha olvassuk a művet, milyen ismereteket meríthetünk belőle, milyen hasznos tanácsokat adhat a hétszáz évvel ezelőtt papírra vetett 14233 hendecasyllabus, amely a mienkétől lényegesen különböző körülmények között, másféle gondolkodás meghatározta történelmi korszakban született? Hiszen a költő által megjelenített, számára kortárs emberek nagy része „történelmi” szempontból teljesen érdektelen, semmi olyan nem kapcsolódik hozzájuk, ami érdemessé tette volna őket arra, hogy megőrizzük az emléküket. Az antikvitás és a középkor hősei, jelentős alakjai pedig gyakran „meghamisítva” a (mai ismereteink szerint helyes) tényeket, olyan módon tűnek fel, amely sokszor nem állja ki a filológiai-történelmi vizsgálatnak a próbáját. Ki állítaná ma, hogy a világmindenség középpontjában forog a Föld, mélyén a Pokollal, s a világ sorsát a gondviselés irányítja? Ki tekintené az emberi élet igazi céljának Isten színe látását, amelyet éretnyes, büntelen élettel érhet el? A lélek halhatatlanságának a filozófiai és hétköznapi gondolkodásból száműzött eszméje pedig – Kant óta – már csak a hit birodalmában nyerhet elhelyezést, mint bizonytalan, észérvekkel igazolhatatlan „gyanús” hittétel. Nem is beszélve a test Dante által szilárd hittal vallott feltámadásáról, vagy az abszolút igazságos isteni ítéletről. (A tudat alattiban elmerülő modern embert, miért érdekelné az, ami a fölött van?) A mai ember általában az igazság sokféleségét vallja, pluralista, Aquinói Tamás tanítványa viszont meg van győződve a teremtés és a Megtestesülés igazságának monoteista egységéről.

A középkori tudat fent említett mozzanatai sok más „meghaladott” vagy mára érdektelenné vált gondolat mellett, a Commedia abszolút fontos, meghatározó elemei. Ezeket „elvéve” vagy akár csak lekezelve, nagyvonalúan „megbocsátva” alig maradna valami komolyan veendő a mű szellemiségéből. Igen, vethetné ellen valaki, de ott van a költemény esztétikai értéke, vitathatatlan szépsége. Ez kétségtelen, de közel sem egyszerűen megmagyarázható tény. Először is Dante nyelvezete még az anyanyelvű szakemberek számára sem egykönnyen érthető, csak hosszas és elmélyedt tanulmányozás után kerülhet olyan közel a befogadóhoz, hogy az már élvezni is tudja azt, amit olvas. Az olaszul nem tudók pedig nem Dantéét, hanem a fordító versét, mint mi Babitsét, olvassák. Másrészt a firenzei költő egyáltalán nem törődött az esztétikai hatásokkal, nem akarta bravúros nyelvhasználatával lenyűgözni feltételezett publikumát, igen távol állt tőle a pusztán esztéticizmus vagy a l'art pour l'art szemlélet bármely formája. Mondanivalója kifejezésére használt nyelvi eszközöket a legszigorúbban teológiai elveken (elsősorban a Szentháromság) nyugvó, elvont, s unalomig ismételt sémához igazította. (Több, mint négy és fél ezer tercina, minden sora 11 szótag, a végükön rímmel, a tizedik hangsúlyos.)

A szépség maga a rend, az Isten által teremtett világ földi érzékszervekkel csak töredékesen felfogható rendje. A költő viszont Aeneas és szent Pál után egy látomás hét napig tartó örök pillanatában közvetlenül is megtapasztalhatta a túlvilágot. Ez az egészen kivételes kegyelem súlyos poétikai kötelességet is rótt rá. Feladata tehát ennek a vízióban számára teljes mértékben feltárulkozott rendről való minél pontosabb tudósítás, gondosan ügyelve arra, hogy minden szubjektív, önkényes elemet, minden öncélú verbalizmust eleve kizárjon. A kifejezés annál szebb, minél inkább megfelel az isteni teremtés éppen bemutatott része valóságának. A szépség a teológiai igazság szükségszerű velejárója, létrehozása nem az egyén érdeme. Ulysses beszéde valóban retorikai remekmű, a műveletlen paraszt viszont dadog és a fejét vakargatja. A Pokolban az este közeledtét a legyek helyett a szúnyogok

megjelenése fejezi ki, az örök nap hajnalának érkezését a lány szellő, a virágillat és a madarak éneke jelzi. Úgy látszik, Dante világképét, tudatát végképp meghaladta a történelmi evolúció, költői megoldásainak eredeti szépségét pedig csak igazán kisszámú, elkötelezett „archeológus” specialista élvezheti.

Dante mégis a világirodalom legolvasottabb szerzője, sőt a „a világnak kétségtelenül legnagyobb költője” (Babits Mihály, 1908). Egy 2007-es, tizenkét európai ország három-három egyetemén végzett felmérés szerint az irodalmi kánonban Dantét illeti meg az első hely az emberiség történetében valaha élt írók és költők között. Valóban ő, mint firenzei sírja feliratának magyar fordítása állítja, a „költők legnagyobbika”. Hatása egyáltalán nem korlátozódik pusztán az irodalom területére. XV. Benedek pápa egyik brevije szerint a mű olyan, mintha az ötödik evangélium lenne, szerzőjét az isteni szeretet inspirálta. Dante a reneszánsz és a 19. századi népek tavaszának igazi magnus parens. Ő alkotta meg a hosszú ideig csak papíron és irodalmi hagyományban létező olasz nyelvet és évszázadokkal halála után nem kis része volt az olasz nemzeti egység létrehozásában: az ő szavaival mondta II. Viktor Emánuel: „vagy megcsináljuk Olaszországot, vagy végleg elveszünk”. A mai napig az ő személye és eszméi jelentik a döntő érvet az egységes Olaszország mellett, az észak-olasz gazdag tartományok, úgy látszik, kénytelenek lesznek feladni szeparatista követeléseiket. Egy régen halott költő miatt az anyagi érdekelvőség fölé emelkedik a nemzeti összetartozás érzése.

Még a saját korában elbukott elvei is győzedelmesen visszatérnek: tudtunkkal ő fogalmazta meg először (a Monarchiáról szóló tanulmányában) egy európai világi szuperállam megteremtésének a szükségességét, amely a végrehajtó hatalmat gyakorló „királyságok” fölött áll, azok kapzsiságát képes visszaszorítani és békét hozni a kontinensre. Miközben az Egyház pusztán spirituális hatalom marad. A II. világháború után lassan létrejövő európai uniós status quo ezeket a gondolatokat valósítja meg. Negatív próféciája sem volt soha aktuálisabb, mint ma: az anyagi javak birtoklásának mérhetetlen vágya, az ördög küldte lupa elpusztítja az emberi közösséget, ami csak akkor menekülhet meg tragikus végétől, ha Isten közbeavatkozik, kijavítja az ember bűn felé fordult természetét (natura depravata), s visszaállítja természetes jóságát, a többi emberrel iránti szeretetét és szolidaritását ...

A Commedia megszületése óta nemcsak az olasz nyelv kialakulását, az ország irodalmát és politikáját befolyásolta döntő módon és mindmáig ható érvénnyel, hanem a művészettörténet remekműveit is. Dante egyetemes jelentősége átlépett a művészeti ágak keretein is. Hatása éppúgy érvényesül a zenében (Csajkovszkij, Liszt, Wolf-Ferrari), a képzőművészetben, mint az irodalomban. Dante egyetemessége nemcsak a nyelvek és a művészeti ágak felettségében van, hanem abban is, hogy stílusával, módszerével sohasem lehet betelni, nem vetődik fel az új vagy az újféléképpen megformált keresésének az igénye: költőnk, ha nem is egyenlő mértékben, de közel hétszáz éve állandóan inspirálta a művész teremtette szemmel látható világokat. A kortárs Giottótól kezdődően, Botticellin, Michelangelón, Blaken, Böcklinen, Delacroix-n, Ingres-n, Dorén, Gulácsyn keresztül egészen a mai magyar² képzőművészeti alkotásokig.

A költő minden látszólagos inaktualitása dacára a történelem nem zárta koporsóba vagy mauzóleumba Dantét, de még a specialisták könyvtárának falai közé sem. Az írás elején feltett kérdésre adott válaszunk meglehetősen heterogén elemekből fog állni, hiszen ma is igen sok és nagyon különböző területen érzékelhető Dante jelenléte³. Az első „technikai” jellegű és a Veronai és Szegedi Tudományegyetem közös kiadványára vonatkozik, amelynek bemutatására Solyom László köztársasági elnök Veronába utazott⁴.

Szegednek mindig kiemelkedő helye volt a hazai Dante-kutatásokban és a firenzei költő magyarországi megis-

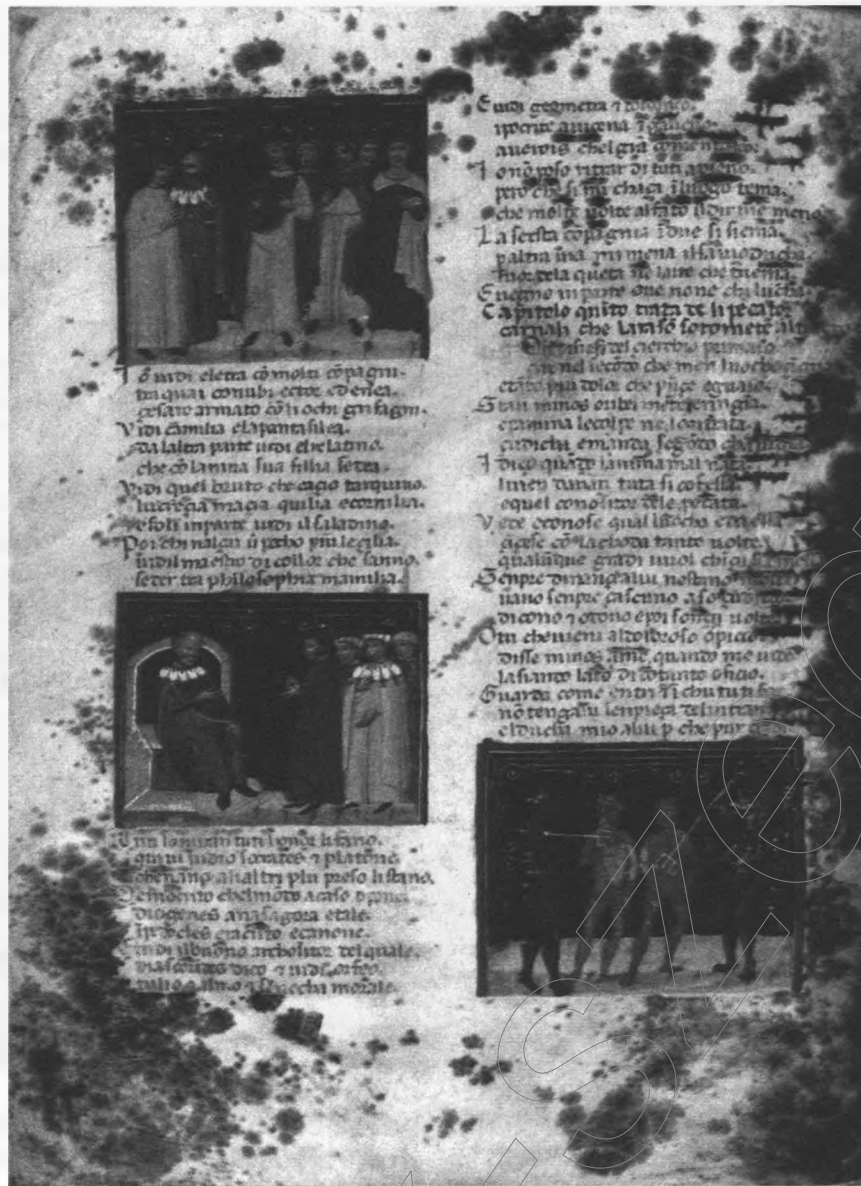
mertetésében. A szegedi tanár Babits Mihály még Fogarasra való áthelyezése előtt, 1908. augusztusában írt levelében számol be Juhász Gyulának itáliai élményeiről, s arról, hogy magyarra akarja fordítani a Commediát, azért is, mert az eredetivel összehasonlítva Szász Károlyé rossz. A szegedi egyetemen ugyan csak 1936-ban kezdődött el az italianisztika tanszéki formába szervezett oktatása, de már Kolozsvárott is tanítottak olasz irodalmat, s ezen belül döntő súllyal Dante költészetét. A tanszék 5 létrejöttét (1936) megelőzően Rómában publikálta monumentális művet az olasz-magyar irodalomtörténeti kapcsolatokról az alapító tanszékvezető, Várady Imre, aki mélyrehatóan foglalkozott Dante magyarországi hatásával. Az őt hivatalában követő Koltay-Kastner Jenő szintén kitűnő dantista volt, számos értékes tanulmányt írt a firenzei költőről. Nyomunkban indult pályájára több hazai dantista.

Verona városa – egykori első embere, a Firenzében halálra ítélt kötőnek hosszú éveken keresztül menedéket nyújtó Can Grande della Scala óta – mindig is morális kötelességének érezte a hatalmas életmű gondozását. A két egyetem szakemberei közötti együttműködés révén létrejött kiadvány öt esztendő munkája. S ezzel a magyar italianisztika régi adósságát törlesztette.

Az eredeti kódex történetéről még most sem tudunk mindent. Filológiai, textológiai és művészettörténeti kutatások után annyi bizonyos, hogy 1354 előtt keletkezett Velencében, a Commedia itten leírt változatának a nyelvezete magán hordozza a venetói dialektus sajátosságait. Magyarországra Nagy Lajos vagy Mátyás király idején kerülhetett. Valószínűsíthető a korábbi datálás, hiszen Nagy Lajos nagyapja, a fiatalon elhunyt (Anjou) Martell Károly – Magyarországi Máriának, IV. Béla unokájának és Sánta Károlynak a fia – Dante barátja volt, s a költő a műben meleg szavakkal emlékezik meg róla. A Paradicsom XIX. énekében elhangzik a Magyarországra vonatkozó az azóta eltelt évszázadok hányattatásait és veszélyeit hihetetlen pontossággal kifejező prófécia: „Óh boldog Magyarország! Csak ne hagyja / magát féltre vezetni már”. A másfél hendecasyllabusnál pontosabban nem lehet meghatározni Magyarország jelenlegi veszélyhelyzetét, s a kivezető utat. A sorok különleges aktualitására Sólyom László is felhívta az olasz közönség figyelmét. (Adyval mondhatjuk „Életet és hitet üzen egy halottnak.”) A magyar király feltehetően érdeklődött az iránt a nagy hírnévnek örvendő költemény iránt, amelyben családja több tagja is szerepel (nem mindenki pozitív megvilágításban). Erősíthette a szimpátiát Dante pápa-ellenessége. A kódex felépítése, miniatűrái mindenesetre királyi megrendelőre utal. (A másik magyarázat szerint a kódexet Mátyás király kaphatta egy velencei követtől.)

A kódexre vonatkozó első biztos adat az 1870-es évekből származik. Akkor a török szultán topkapui szerájának könyvtárában volt, több tucat korvinnával együtt, az ekkor készült széljegyzet szerint egykor II. Szulejmán gyűjteményéhez tartozott.

1877-ben egy magas rangú török delegáció vonattal Budapestre szállított 35 igen értékes kódexet, közöttük azt is, amelyik azután az Egyetemi Könyvtárban a Codex Italicus 1. jelzetet kapta. Az átadás előtt az Isztambulból érkező politikusok, hivatalnokok és örök Szegeden szálltak meg, ahol az egész város méltóan ünnepelte Mátyás

könyvtára egy részének visszakerülését Magyarországra⁷. A kódex művészettörténeti jelentősége is felbecsülhetetlen. Az Infernóhoz 73 színes illusztráció készült, a Purgatorióhoz 21 és 5 rajz, 26 ablak üresen maradt, a Paradisóban 51 miniatúra számára fenntartott négyzet maradt üresen. Mindhárom iniciálében Dante alakja látható, őt a festő következetesen drapp színű ruhában és (általában piros színű) sapkában ábrázolja.

Dante mai aktualitásának okait természetesen ennél mélyebben kell keresnünk. Valamennyi irodalmi, művészeti alkotás, volens nolens, közvetve kifejezi saját korának világszemléletét, társadalmi, történelmi, földrajzi, klimatikus stb. viszonyait. Ebben semmi meglepő nincsen, Homérosz eposzait például eszerint helyezik el az időrendben: előbb született az Iliász, majd az Odüsszeia, amelyik „későbbi társadalmi állapotokat tükröz”. A görög tragédiák a Kr.

e. 5. századi Athént, Shakespearé-i az Erzsébet-kort mutatják. Ez a „megmutatás” általában közvetve történik, hiszen az emberi sorsok és konfliktusok mögött álló motivációról (pl. az ariszteia 'vitézkedés' vagy a timé 'becsület') vagy egyszerűen csak díszletről, a mű szempontjából mégiscsak másodlagos elemről van szó. Dante esetében a helyzet még sokkal súlyosabb, hiszen a Commediában nincs másról szó, mint egy számunkra letűnt korszak és ideológiai tétel, egy múlthoz tartozó világszemlélet „szoros” illusztrációjáról. A költő nem tett mást, mint „színpadra vitte” teológia tanárainak tanításait és korának szemléletét. Az „ideológia” itt nem „díszlet”, hanem főrendező. Éppen ez a szokatlanul éles ellentmondás segíthet a rejtély megoldásában.

A Commediából öt különböző szempontból válogatott idézetek bemutatásával szeretnénk ezt a célunkat elérni. Az első dolog, amelynél érdemes egy pillanatra megállnunk, a fejlődés fogalma. A reneszánsz-kori humanisták és a felvilágosodás zászlóvivői mozdulatlansággal, barbársággal, sötétséggel vádolták az európai kultúra első ezer évét, amely a „megrontott” latin nyelven kívül, ahogyan mondták, semmi érdemlegeset nem hagyott maga után. Az általuk kitalált media aetas elnevezés önmagában is elítélő tartalmú. Az antikvitás és a humanizmus közötti kínos, de zárójelbe tehető intermezzót jelenti, amelyet „át kell lépni”. A Commedia és máig erősödő hatása önmagában elegendő, hogy radikálisan megváltoztassuk ezt az általános vélekedést. Elég az utóbbi évszázad történelmét felidézni, hogy kijelentsük, az első irodalmi művek megjelenése, tehát nagyjából ötezer éve az ember mint morális entitás semmit sem fejlődött. A nagylelkűség, a hősiesség, az önzetlenség, a becsület terén a közkerkölcsökben és a közgondolkodásban inkább visszaesés tapasztalható. Semmiféle konkrét bizonyíték nincs arra nézve, hogy a jobban szervezett társadalom polgárainak magasabb lenne az erkölcsi színvonala. A tények J.J. Rousseau-t és Vörösmartyt igazolják: a világ nem ment előbb a tudományok és a könyvtárak által. Dante sokkal aktuálisabb most, mint saját korában. Amiben kétségtelen fejlődés mutatkozik az a technikai civilizáció, illetve (részben ezzel összefüggésben) a kényelem kiépítése és az ösztönvilág érvényesítése. Dante a jövőről beszél, az ember igazi fejlődéséről, magasabb erkölcsi állapotáról, mint elérendő célról. Nála a társadalom nem „mozdulatlan”, hanem egy nagyon is világo-

san meghatározott ideál, Isten államának megvalósítása felé halad, amelynek az eljövetelet akarja előmozdítani saját példája alapján is. A tökéletes állapot – mert hiszen mindenkinben, állítja, születésétől fogva benne van a jó, a szeretet, az igazságosság, a szabadság és a békesség vágya – elérésének evolucionista útja megbukott, az ember nyilvánvalóan zsákutca került. Ezt az elmúlt hétszáz esztendő európai és világtörténetének örökös harcai és a béke utáni folyton elbukó vágya eléggé nyilvánvalóan bizonyítják. Dante nem ezt az utat ajánlotta, hanem a „vertikálisat”, ahogyan Krisztus hívta Mátét, „Kövess engem!” (Mt.9.9), vagy ahogyan R.M. Rilke mondta: Du musst dein Leben ändern (Változtasd meg életed!). Dante bátor, magasba törő programja joggal bír vonzerővel most is azok számára akik, akár tudattalanul, megcsömörlöttek az ösztönvilága hálójába kötözött ember mai realitásának látásától. Lelkünk mélyén hisszük, hogy a bűnt büntetés követi: hogy ez hol és miként következik be, másodlagos kérdés. Aquinói Tamás, Dante legnagyobb mestere egyenesen közömbösnek tekintti, hogy a pokol a Föld közép-pontjában található-e (a Commediában itt van) vagy sem, ez egyáltalán nem érinti a hitet, „egyébiránt pedig teljességgel felesleges ehhez hasonló kérdéseken törni a fejünket”⁸, ez a fikció része.

A második a személyes érintettség. A költemény főszereplője az általános ember, aki megteszi élete döntő lépését, a selva oscurába való visszatérés, az ösztönlét helyett, amelyek „máshogy adják, mint ígérték” a nehezebb, de felfelé vezető utat választja. Az ehhez szükséges segítséget a kegyelem révén megkapja az „Örök Asszonyi”-tól (A Faust zárómondatának alanya!), a történelmi példaképektől és a természettől. A dilemma az önmaga felett végül győzelmet arató tévúton járó „szenvedélybeteg” dilemmája, amely pozitív végkifejlettel zárul: képes a magasabb erkölcsi állapotot, az életet, Isten látását, az egészséget választani a(z erkölcsi) halál helyett. A túlvilági utas nem tekinthető letűnt kor, egyszeri jelenségének. A nehézségei, élet-halál harca a leghétköznapibb és örök-ké időszerű szituációkban öltenek testet. Néhány ezek közül: egy férjes asszony (a költészet hatására is) beleszeret sógorába, aki rajtakapja és megöli őket (Paolo és Francesca), egy nyughatatlan ember társaival nekivág az ismeretlen óceánnak, s az utazás végén elpusztul (Ulysses), egy börtönbe zárt éhező ember saját fiait eszi (Ugolino); megannyi szívzaggató történet az újságok bűnözési rovatából.

Az egyén magában hordozza az emberi lét teljes formáját. A legáltalánosabb ember egyben a legszemélyesebb. Minden külső történés, jelenet, tájkép személyes érintettségéről tanúskodik. Minden általa bemutatott sors egyben az ő sorsa, minden lehetőség az ő lehetősége. Bármely út, amelyen mások elindultak, ő általa is folytatható lenne. Ő válik végül, Vergilius szavaival, szabaddá (libero), egyenessé (dritto) és egészségessé (sano). De a szereplő egyben saját sorsának alakítója, autoreja. Dante az erkölcsi létre kelés drámájának nemcsak protagonistája, hanem egyben szerzője is. Költészete erejével a szerző képes arra, úgy mutassa be tudásán alapuló, saját akarata és képzelete létrehozta világot, hogy közben ne semmisít meg a világ rajta kívüli teremtettségének eszméjét, objektivitását (realitását) sem. A mű igazi szerzője maga Isten, aki lehetővé tette, hogy egy látomás során a költő képzeletének vásznán megjelenjen a földi érzékszervekkel nem felfogható, egyetlen igazi, örök valóság. Az igazi valóság és pontos képe. Ő is, övé is, de egyetemes is, minden ember és minden emberé. Alakjainak belső feszültségeit, küzdelmeit, szenvedéseit és végül boldogságát megtapasztaló olvasóban akaratlanul is feltámad a ráismerés érzése, amely az esztétikai élvezet egyik forrása. Az esetleges, szűk időbe zárt létező öröme afölött a felismerés fölött, hogy részesül abból, ami rajta kívüli, általános és örök.

Ez utóbbi az abszolút igazságosság birodalma, nincs benne semmi esetleges. A személyiség igazi jellemvonásai, amelyeknek a kifejeződését gyakran lehetetlenné teszik a földi körülmények, a félreértés, az alkalomhiány és ezer más gátló tényező, itt a maguk árnyaltságukban és teljességükben megnyilvánulnak. A kifejeződést a túlvilági környezet, az erkölcsi tartalom látható jeleivel felruházott táj vagy egyszerű tárgyak is segítik. Az árcok mind lehullnak, s végül feltűnik az igazi arc. Dante a Pokol XV.

énekének elején úgy élezte tekintetét a bűnösök ez csoportját látva, mint „vén szabó a tű fokát”, míg végül a súlyosan megégett archban nagy nehezen felismerte a szodomiták között apaként (imagine paterna) szeretett és tisztelt mesterét, a költő Brunetto Latinit (25-30). Az „atyai kép”, amit az életben látott, bármennyire is fájdalommal tölti el a tanítványt, csak az emlékezetben tűnhet fel, a brutális valóság most látható. A dolgok akkor is megnyugtató módon helyükre kerülnek, ha az ítélet mély fájdalommal tölti el a szerzőt. Francesca szenvedéseinek (Dante a mártírium szót használja) hallatán az együttérzéstől elájul, Ulysses annyira jól akarja látni, hogy már-már beleesik a Pokol szakadékába. A szív és az ész bemutatott konfliktusa a Commedia számos helyén teszi embe-rivé, esendővé azt az utast, aki élő emberként, földi indulatokkal, gyakran elfogultságokkal járja végig a túlvilágot. A határon álló ember teljes színességében látja mindkét birodalmat. Tapasztalatai, a feltárt rend segítenek abban, hogy a megfelelő ismeretek birtokában alkossuk meg önmagunk örök időre szánt imagét.

Harmadikként a költői szándékot (intentio) emeljük ki. A személyesben az általánost, az általánosban a személyest kifejező emberiség (és Istenség) költemény megfelelő lehetőséget kapott a jól kidolgozott középkori poétika felfogásból és hermeneutikából. Az Isten szavának tekintett Biblia magyarázatából elvont teológiai irodalomelméletek pontosan kidolgozták a konkrét (üdv)történeti események, dolgok, szavak hic et nuncja és Isten teremtő szándékának kifejeződése (jelek) közötti viszonyt. Úgy tartja tiszteletben a tapasztalati tényeket, hogy közben valódi értelmüket is feltárja. Anélkül, hogy részletekbe menően tudnánk a kérdést tárgyalni, néhány megkülönböztetést szeretnénk tenni. A költőnk által kitűnően ismert, többször idézett formula szerint a műalkotásnak (mint az övé) először is van történeti (szó szerinti) és allegorikus (szellemi) jelentése. Az események nem pusztán önmagukban álló egediségek, hanem általános jelentést is hordoznak: a zsidók Egyiptomból való kivonulása (és az erről szóló 114. zsoltár) mint előkép, Isten szándéka szerint, a rosszból a jóba való átmenetről szól. Valójában az emberiség „egyiptomi” (krisztusi megváltás előtti) állapotából a kereszténybe való átmenetet jelenti. Az allegória, Dante szerint, azt jelenti, hogy másként mondani. S háromféle értelemben lehet másként mondani, háromféle spirituális sensus létezik. Az emberiség egészére vonatkoztatott (a tulajdonképpeni allegorikus), az egyénre vonatkoztatott (morális vagy tropologikus a „megfordulok” görög szóból) és a végidőkről szóló misztikus. Az első ének, amelyet a Pokolból éppen kiemelkedő utasok hallanak az In exitu Israel de Aegypto (Pg. II. 46). A hajó, amelyen az éneklő üdvözültek utaznak az egyházat jelenti. Az egyház a keresztény világot eltávolítja a bűntől és az ígéret földjére vezet. A megszólított egyén, Dante itt hagyja maga mögött az örök sötétség birodalmát, itt fordít annak hátat és kezdi szenvedéssel teli, de biztosan jót ígérő vándorlását előre a Purgatórium hegyének meghódítására. Az eszkatológikus jelentés a földi világ kínjainak elhagyását és a választott nép, a keresztények örök boldogságba való átlépését jelenti.

A mű ilyen poétikai elvek szerinti létrehozásának a szándéka szükségszerűen készítette Dantét arra, hogy mind a négy értelem: a múlt eseménye, az általános és a személyes vonatkoztatottság, valamint a jövőre irányuló várakozás vagy remény egységbe összeforrva, de mégis elkülöníthetően jelen legyen minden egyes sorban. A költő erre a legnagyobb tudatossággal, következetességgel törekedett, a 114. zsoltár idézése csak egy a sok lehetséges példák közül. Az emberi erőt meghaladni látszó koncentráció eredménye a tartalom soha nem látott, a legkisebb részletet is feltáró totalitása és örök aktualitása. A pillanat a történelmi idő fölé emelkedik: a dantei teljességben nem csak azt ismerhetjük meg vagy fedezhetjük fel külön-külön és együtt, ami volt és van, a közösség vagy saját állapotunkban, hanem azt is, ami majd lesz velünk. Akkor is részesedik belőle a Commedia olvasója, ha nem hisz Istenben vagy nem hiszi, hogy van Mennország. Isten a Lét hatalmas metaforája (Ego sum qui sum), s a létből minden olvasó szükségszerűen részesedik, a Paradicsom pedig a remélt boldogságé (az erre való vágyakozás általános mivoltát is nehéz lenne tagadni). Az

ilyen költői elvek alapján alkotó Dante a mű írása közben már eleve túlhaladt mindenben, ami pusztán helyi jelentőségű és partikuláris.

Az ábrázolás tárgyát, a választás és az absztrahálás módszerét negyedik területként idézhetjük. A dantisztikában közhely, hogy a Commedia találkozások, bemutatkozások hosszú sora is, ezeket körülményeikkel együtt leírja s ezekre reagál. (Ez alól csak részben kivétel az utolsó, Istennel való találkozás, akit – szemben Mózesrel – Dante lát, bár leírni nem tud!) A társalgásba, a helyzetek elemzésébe gyakran bevonja az olvasót is, kikényszeríti véleményét. Nem ritkán többes szám első vagy egyes szám harmadik személyben (metaforákban) beszél önmagáról, E come quei che... mint, aki kezdetű mondatokban. Mások is gyakran jellemzik őt (Vergilius, Latini, Beatrice stb). Az exhibicionizmusnak azonban nagyon kevés jelét mutatja. A Commediából nem derül ki, milyen volt a külseje: alacsony, magas, sovány, kövér, szakállas (ugyan Beatrice egyszer használja az „emeld fel szakállad” kifejezést) vagy nem stb. Az első harmadik személyű megjelenéskor önmagát partra menekült hajótörésből menekült emberhez hasonlítja, aki ziháló lélegzettel visszanez a veszélyes vízre (Pok. I. 22-27). A századik ének 133. sorában (12 sorral a legvége előtt) az utolsó metaforában qual è l'geometra mint mérnök igyekszik megfejteni a kör titkát, de nem találta, míg villám fénye fel nem tárta a szemét.

A bemutatkozások rövid pillanatai hatalmas ismeretanyagot sűrítenek magukba, de csak a leglényegesebb, a kvintesszencia kerül ábrázolásra. Ahhoz azonban, hogy kiderüljön mi az igazán lényeges, minden esetben rengeteg dolog közül kell választani. Egy „firenzei” beszélgetés alkalmával, az epikureusok között, álláig kidugta valaki a fejét a sírból és szemével kémlelte, vajon egyedül jött-e Dante. Rákérdez, miért nincs itt vele a fia, Guido Cavalcanti költő is, aki Dante „első barátja” volt, s aki a látomás (1300 nagycsütörtöke) után nem sokkal meghalt. A írás idején Dante már tudta, hogy nem él Guido (halálát közvetve talán maga Dante is okozta), de a beszélgetés idején még él, s nem is mondhat mást. A levegő mégis vibrál, különös feszültség tapasztalható (a 67. sorban a hendecasyllabus 9. és 10. szótagja egyaránt hangsúlyos, gridn-cóme, ilyen metrikai hibát Dante véletlenül sohasem ejt). Egy tévesen (?) használt múlt idejű, Guidóra vonatkozó igealak késlekedő pontosításának hatására az apa végleg a sírba hanyatlik, azt hiszi (mint ahogy van), már meghalt imádott gyermeke. Ennyit tudunk meg az öreg Cavalcantiról: a fiára nagyon büszke apáról, aki igazságtalannak tartja azt, ami tehetséges

gyermekével történt, akinek halálát most tudja meg. A pokolban is sírjából gögösen kiemelkedő, egykor nagy hatalmú politikai ellenfél, Farinata ellenpontja ez a szerencsétlen, megnyomorított, csak a fia dicsőségének élő jelentéktelen kis ember.

Az emberiség közel teljes idejének és számos kultúrájának alakjait és eseményeit összefoglaló, de a pillanatnyira korlátozott és szűk teret (sokszor csak egy-két sor) igénylő ábrázolásmód nemcsak a mű szereplőire vonatkoztatható. A rendkívüli gazdaságosságra, a maximális absztrakcióra való tudatos törekvés érvényesül a bőven áradó bölcséleti, életviteli javaslatokban is. A hatalmas tapasztalati anyagból leszűrt szentenciák ismét csak a végső eredményt, tanácsot közlik, lapidáris rövidegességgel. Ebben a szerző a középkorban rendkívül fejlett, manapság nemigen ismert technikát követ. A felsőfokú teológiai és (mondjuk így egyszerűen) bölcsészeti oktatás Dante születése előtti két-három évtizedben öltötte fel a skolasztikát jellemző végleges formáját, amely több elemében egyébként máig tovább él az egyetemi oktatásban. (Tamás, Doctor ecclesiae, néhány nappal azelőtt halt meg, 1274. március 7-én, hogy a kilenc éves Dante megismerte Beatricét...) A képzés első szintje a Bibliából vagy az atyáktól származó bölcs mondások olvasása és magyarázata. Tamás pályáját a Dante által többször hivatkozott Petrus Lombardus Liber sententiarum magyarázatával kezdte és élete végéig írt és tartott szentenciákat magyarázó „szemináriumi foglalkozásokat”, ami alapvetően „tanársegédi” (baccalaureus sententiaris) feladatnak számított. (A professzor, a magister egy-egy kérdésről disputákat és nagyközönségnek szánt ünnepi előadásokat, quodlibeteket tartott.

A túlvilág bemutatása evilági használatra készült. Az emberiségre és Dantéra vonatkoztatva: Beatrice azért hagyja el égi helyét, hogy hívét a kárhozottak szenvedéseinek felmutatásával észre térítse. A példák tanúságainak megértését bölcs tanácsok kísérik. Ezek a rendkívül röviden megfogalmazott, nem ritkán közhelyszerűnek tűnő igazságok úgy vonatkoznak az egyedi, konkrét helyzetre, hogy az olvasó számára egyben világos az is: sok és nagyon különböző esetekből lettek elvonatkoztatva. A megszólított gyakran Dante maga: Vergilius egyik első szava: „Tenéked másik úton kell ma járni” (Pok. I.91). Olaszul, ha lehet, még egyszerűbb: „A te conviene tenere altro viaggio”. A sor semmiségnek, banalitásnak tűnhet, amelyen átugrik az olvasó szeme. A tizenegy szótag azonban pontos helyzetértékelés és feladatkijelölés. Teljesítése örök életre szóló, eleinte szenvedéseket hozó

elhatározás, a jövő záloga. A semmi az adott helyzetben a mindennel egyenértékű. Vannak pillanatok, amelyek öröklétté válnak. Persze földi tekintettel nehéz azt felfedezni, melyik az igazi pillanat, Danténak itt „fölülről” segítenek. Az ítélet mérlegét azonban nem a római költő, hanem Beatrice tartja. A költő hiába haladt jutott át a szenvedések birodalmain, s vált erkölcszociológiai szempontból tisztává, ez a törvények feletti szempontot érvényesítő Beatricének még kevés. A büntelenné vált élet még nem tökéletes élet, ez utóbbihoz újabb „bűnbánattal gyötörve”, könnyel fizetve juthat el: „Perché sia colpa e duol d'una misura”¹⁰ (Pg. XXX. 108) Az igazságosságra való általános felhívás szándéka itt nyilvánvaló. A metrikai szerkezet segít a memorizálásban, s élet küzdelmeiben gyakran igazságtalanná váló mai olvasó számára is kijelöli a helyes ítéletet és magatartásformát.

Máskor Vergilius lebeszéli Dantét arról, hogy túl sokat foglalkozzon a tömegemberrel: „Ne többet rólok: nézd meg és menj tovább!” (Pok. III. 51: Non ragioniam di lor, ma guarda e passa). Ők azok, akik nem éltek az Isten által nekik adott képességgel, s közönyösek voltak. A régi, de a szívünk mélyén még most is szeretett kedves iránti érzelmről nem lehet szebben és egyszerűbben mondani, mint Dante „Conosco i segni dell'antica fiamma”¹¹ (Pg. XXX. 48). Nem kevésbé megkapóak azok a sorok, amelyekben mester búcsúzik kedves tanítványától, „fiától”. Brunetto Latini nagy jövőt jósol zseniális tanítványának („Számodra nagy hírt tart a sorsnak marka”, Pok. XV.70: „La tua fortuna tanto onor ti serba”), látja azonban a veszélyeket is („vigyázz magadra, hogy velük ne vétkezz”, 69, „Dai lor costumi fa' che tu ti forbi”¹²) s még a síron túlról is próbálja segíteni, védeni őt. Brunetto egy kicsit féltékeny az újabb (és sikeresebb) mesterre, Vergiliusra, aki udvariasan hátrébb is húzódik, meg se szólal a beszélgetés alatt. Fiatal barátjának, Brunetto szerint, nincs szüksége más vezetőre elég, ha saját csillagát, nem tévesztheti el a dicső kikötőt. Ez a dialógus a tanítvány szempontjából íródott. Vergilius búcsújában viszont Dante a feladatot teljes felelősséggel és sikerrel elvégző tanárnak emel emlékművet. Nagy veszélyeken keresztül idáig tudta hozni vezetőjét „ésszel” és „művészettel”, innentől kezdve nem segítheti Dantét. „Ne várd, hogy szóljak, intsek már tenéked: / lelked szabad már, ép és egyre tisztább” Pg. XXVII. 139-140: „Non aspettar mio dir più, nc mio cenno: / Libero, dritto e sano è tuo arbitrio”.

Ötödikként a rend bemutatására alkalmas nyelvhasználatról: az önmagukba teljességet záró és mélységes jelentést hordozó, de kicsi részek, mint a mozaikképet alkotó parányi lapocskák, a műben tökéletes rend alkotóelemei lesznek. Ebben szerepben teljesülnek ki. A művész Isten, akinek a lét a lényege (Esse=Essentia), s akiben megvalósul a létezés teljessége. „Szoros rend van ... a dolgok viszonyában, s ez a forma / teszi Isten képévé az Egészet”¹³ (Par. I. 103-105). A Commedia artikulált teljesség-igénye magának az embernek a tükörképe, aki felismeri magát benne. A romantika és a XX. század tapasztalatai a szintézis hiányáról, a „Minden Egész eltörött” (Ady: Kocsi-út az éjszakában) fájdalmas életérzésről tudósítanak. A fragmentum középpontba állítása felhívja a figyelmet az egészre, ezúttal annak hiányán keresztül. Az ember természetes állapota az egészség, tudata a kaotikus világban „rendet terem”, a természettudós megfigyeléseken, kísérleteken alapuló törvényeket állít fel, s ezek alapján ismétlődésekre számít. Bizonyos mértékig ezzel megter-

vezheti a jövőt.

Dante számos olyan költői eszközt vagy szabályt használt rendkívül következetesen, amely ugyanígy „kiemeli” az olvasót az idő szűk korlátai közül. Ezek közül a hendecasyllabus sor egyik metrikai törvényéről (10. szótag hangsúlyos) már említést tettük. A tercina strófa a szentháromságot „jelenti”, annak 33 szótagja a Fiú éveinek a számát. A rendszerszerűen három sorvegen elhelyezett rímek a hallás várakozását elégítenek ki a fonetika törvényei szerint, fogaskerek-szerű összekapcsolódásuk titkos működést, (tematikai) kapcsolatot teremt ember és Isten között. Az első rím: vita (élet) – smarrita (eltévedt), utolsó: velle (akarat) – stelle (csillagok). (Minden ének első és utolsó ríme két elemű.) Az eltévedt ember el akar jutni a csillagokhoz. Az utolsó előtti rímhármas az ehhez adott isteni segítségről szól: percossa (belécsapott, isteni vilám az emberi elmébe) – possa (hatalom) – mossa (mozgatott). Előre „kiszámítható” bizonyos rímhelyzetű szavak folytatása: Cristo csak a Paradicsomban fordul elő: mivel Megváltó csak egy van az emberiség történetében, csak önmagára rímelhet (Cristo – Cristo – Cristo), mivel kettős természetű, ezért az „égi” hármas mellé a „földi” négyes kapcsolódik. Négyeszer három alkalom összesen tizenkettőt tesz ki ez tanítványain kívül a világ teljességének a száma (12 hónap, 12 zodiakuszi jegy stb.). A példák itt is hosszan sorolhatóan lennének.

A tanulmány elején feltett kérdésekre adott választ nem arra alapozzuk, hogy egy mű esztétikai értéke, hatása független attól a kortól, amelyben született, s amelynek szellemi-történeti állapotait tükrözheti. A Commedia maga és szerepe a későbbi (és mai) történelemben ennél mélyebb problémát hoz felszínre. A nagy metafizikus koncepciók felvilágosodás-kori alkonya után a racionalizmus következetes alkalmazása gyakorlati (pl. szociológiai: az egyház visszaszorítása) sikerre vezetett. A természettudományos gondolkodás vitathatatlan eredményei a szellemi élet színteréről számúzte vagy csak megtűrtté tette mindazt, ami az ésszerű bizonyosságon túl vagy kívül helyezkedik el (pl. a lélek halál utáni állapota, az idő véges vagy végtelen mivolta, az isteni mindentudás, sőt Istennek magának a léte). A ráció érvényességének a kiterjedése lassan azonossá válik a világ kiterjedésével. A természettudományos gondolkodás elvei próbálják meghatározni a bölcsészetiakat is az akadémiákon, a „kemény”, az „egzakt” módszer benyomult (bár azután hamar ki is nyomult) az irodalom-kutatás területére is. Az „intuición”, a „sejtés”, „a látomás” adott esetben az emberi létezés lényegibb elemét képes feltárni, mint a racionális tudomány, amelynek a területén létrejövő felfedezések igen hamar meghaladottá szoktak válni. A racionális tudatállapotot reprezentáló Vergilius a tökéletes földi létre (földi paradicsom) képes eljuttatni Dantét, ez az ember természetes állapota. Ami e fölött van, ahhoz kegyelem szükséges. A isteni teremtés igazi titkait Beatrice tárja fel.

Aquinói Tamás azon a zaklatott decemberi 14 hajnalon valami olyat látott, aminek a tökéletessége arra készítette, hogy ne írjon többé. „Mindaz, amit eddig írtam, csak szalmának tűnik ahhoz képest, amit láttam”¹⁵. A legvégén Dante szárnya is hasztalan feszült, hogy szavakba öntse a visio Deit: „Mily kurta a szó ily elképzelésre! / S e rekedt dal, ahhoz, mi tárva volt ott”¹⁶ (Par. XXXIII. 212-121). Beatrice híve egészen idáig vezeti mai olvasóját.

Pál József

Dante Alighieri, Commedia. Biblioteca Universitaria di Budapest. Codex Italicus 1. A cura di Gian Paolo Marchi e József Pál. S.I.Z. Verona 2006.

2005-ben és 2006-ban a szegedi Olasz Kulturális Központ és a budapesti Istituto Italiano di Cultura kiállítás szervezett a Dante inspirálta magyar képzőművészeti alkotásokból. 44 művész 105 alkotását bemutatták Szegeden és Budapesten kívül Rómában, Arpinóban, Pescarában és Cosenzában. A kiállításnak mindenütt nagy érdeklődés és osztatlan elismerés fogadta.

Ezen belül a magyarországiról ld. Kaposi Márton és Szabó Tibor közelmúltban megjelent több tanulmányát.

2006. november 8.

Az Olasz Tanszék és az itt folyó kutatások történetéről ld. Annuario. Studi e documenti italo-ungheresi. Tra magiaristica e italianistica: cultura e istituzioni. A cura di József Pál. Roma-Szeged, 2005. pp. 262.

Emerico Várady, La letteratura italiana e la sua influenza in Ungheria. Roma, 1934.

2001-ben emlékkötet jelent meg az eseményről: Erődi Béla. Csok jása! A török küldöttség látogatásának emlékkönyve. Bp. Magyar-Török Baráti Társaság, 2001.

Jean-Pierre Torrell O.P. Aquinói Szent Tamás élete és műve. Osiris, Budapest, 2007. p. 276.

Erről Boccaccio leírásából tudunk: „Költőnk tehát közepes természetű ember volt, java korán túl pedig valamennyire hajlottan járt, mindazonáltal léptei méltósággal teljesekek és ugyanakkor szelídek is, mindég a legtisztább ruhában volt rajta, ami komolyságához illett. Arca hosszúkás, orra sas, szeme inkább nagy, mint kicsiny, állkapcsa erős, az alsó ajka a felsőtől valamivel előbbre állott; arca színe barna, haja és szakála sűrű fekete és kondor, tekintete örökké mélabús és tűnődő.” Boccaccio, Művei. Budapest, 1975. II. p. 654. Szakáll viselését az egyéb források és a Dante-ikonográfia nem erősíti meg. Ismert a költő halotti maszkja is.

A sor babitsi fordítása pontatlan, formailag is hibás, mert túl lépi az egy sor határait: „hogy egy / mérték legyen: gyalázat és alázat”. A sor jobb fordításának tekinthető a Zsoltár férfihangra egyik sora: „s hogy bűn és gyász egyensúlyú legyen”

Babits: „ráismerek a régi láng nyomára”, a sor Vergilius (Aeneis, IV.23) egyik sorát idézi: Adgnosco veteris vestigia flammae

A fordítás szó szerint: tisztult meg a szokásaiktól, ne éljél úgy, ahogyan a firenzeiek.

Beatricének a univerzum láthatatlan rendszerét feltáró szavai: „...Le cose tutte quante / Hann'ordine tra loro: e questo è forma / Che l'universo a Dio fa simigliante”.

1273. december 6-án vagy közvetlenül utána

Torrell, i.m. p. 461. Omnia quae scripsi videntur mihi paleae

Oh, quanto è corto il dire e come fioco / Al mio concetto! E questo, a ch'i'vidi, (Milyen elégtelen és gyenge a szó az elmém fogalmához, s ez ahhoz képest, amit láttam.)

A folytonosság és megújulás kényszere

Új kihívások Szeged kulturális életében

Kulturális pezsgés és a hátországa

Aki Szeged utcáit, tereit járja tavasztól késő őszi pezsgő kulturális élet eseményeivel, programjaival, közönségeivel találkozik. Ha tudatos szándék, felkészült programválasztás, avagy véletlen találkozás barátokkal-ismerősökkel vezet, viszi is az események, programok közegébe, **egyéni és közösségi élményévé lesz a Szeged életét, arculatát, hangulatait oly gazdagon és színesen meghatározó kulturális pezsgés.** Szeged - élményt, érintettséget, elkötelezettséget szül a vendégben, a rövidebb-hosszabb ideig a város funkciórendszeréhez kapcsolódó beszállásokban, a tartósan itt lakókban, a városban gyökeret vert idetelepültekben és az őslakosokban egyaránt. **Ez az érintettség, ez a sok ezer arcú Szeged-élmény, a Város Varázsa, kisugárzásának gravitációs erőtere.**

Az élhető város élménye az adottságoknak tűnő feltételekre, sok személy, közösség, intézmény erőfeszítéseire, alkotótevékenységének folyamataira és eredményeire épül, azokból ötvöződik. Igaz, az eredmény rendre rejti az odavezető utat. Számunkra szegediek számára ez az odavezető út: az eredményekben átélhető erőfeszítés, alkotóerő, kreativitás, összefogás és versengés, teremtő folyamat - legalább annyira fontos, mint a várt ill. elért eredmény, hisz ez az életünk, önmegvalósításunk, vállalt értékeink testet öltése, szubjektivitásunk kibontakoztatásának közege, tere. Mennyi ötletből, écaból, kezdeményezésből, tervből, áldozatvállalásból, cselekvésből, együttműködésből, küzdelemből ötvöződik ez a teremtő folyamat, ez az átélhető élmény és eredmény.

A „jéghegy csúcsa”, hetede ez a látható produkció, ez az **átélhető élmény.** A „víz alatti” hordozó, a rejtőzködő, teremtő rész alkotó személyiségeink, csoportjaink, intézményeink erőfeszítése, szakmai munkája, kapcsolatteremtése, minősítő elismertetése, visszaigazolása, támogatás -, segítség- és forrásszerzés, befogadtatás, piár és marketing.

Szeged aktuális kulturális eredményei nem villanófények, bár beteljesülésük rendre röpké látvány, múlt teljesítmény, véges esemény és holnaptól már post festam, bál utáni hangulat. Szép volt, de kezdhjük elől. Kevés műfajban adatik meg a távlatos maradandóság. A többiben a megismételhetőség, a reprodukív képesség, az újbóli megalkotás jelenti a maradandóságot, a tartósabb fennmaradást. Megint a „jéghegy víz alatti hányada” az alkotó erőfeszítés, az újratehermentés. Újra teremteni, de most már valami mást. A változó kor kihívásainak, igényeinek, várakozásainak, toleranciájának megfelelő. Értékeket változó alakzatokban.

Szeged kulturális produkciói, aktuális fényei, teljesítményei között sok az alkalmi, az eseti felvillanás, de ahhoz is gyakran többéves alkotó felkészülés és rákészülés, feltételteremtés és összpontosítás kell. Mögöttük **alkotó személyiségek és műhelyek** találhatóak. A teljesítmények többsége azonban tradicionális építkezés eredménye, intézményesült szakszerűség terméke. A hely és a szezon jellemző kis csodái, az életigenlés, életöröm, az életminőség, a könnyed szórakozás, a túlélő érték, a humánus és szépség megnyilvánulásai.

Bár illenek, de felsorolni is nehéz lenne azokat a kisebb és nagyobb világokat teremtő alkotóműhelyeket, amelyek évről évre meghatározzák, megjelenítik, színezik, gazdagítják Szeged kulturális arculatát. Mindegyik mögött évtizednyi múlt, felkészülés, erőgyűjtés, profilválasztás, kísérlet, megannyi kudarc, keserűség, megújuló elszánás, dédelgetett ötlet, újabb

rákészülés rejtőzködik./ Rejtőzködik, mert „túl szűk a médiafelület és a műsoridő” a megjelenítéséhez és bemutatásához./

Szeged kulturális produkciói, tradicionális műhelyei mögött igen gazdag és eredményes **művészeti képzési rendszer** található, ahol szintén alkotó személyiségek, műhelyek, iskolák, intézmények tevékenykednek. Szeged, de a tágabb térség kulturális eredményei mögött **meghatározó háterszággént, felhajtóerőként** tehetségek felnevelésével, szárnyra bocsátásával, röptetésével foglalkoznak. Felnevelő művészeti iskolák, kulturális műhelyek és intézmények a könnyű és a komolyzene, a néptánc, a társastánc, a klasszikus és modern balett, a képző- és podiumművészetek szakterületein egészen az alapoktatástól a szakoktatáson át a felsőoktatásig és a művészképzésig. **„Szeged felnevelő, de nem megtartó város”** - mondják gyakorta elismerően és egyben szemrehányóan a város kulturális életének erről a funkciójáról. Mennyi küzdelmet követel létük, működésük napi biztosítása ezektől a felnevelő műhelyektől, hisz fennmaradásuk, túlélésük csak valamennyi elkötelezett és tehetséges ember egyszerűségéből, önfeláldozásából, szívós erőfeszítéseiből biztosítható. Mind megannyi szenvedés- és sikertörténet. Gyakran perszonálunió, közös személyi és szakmai bázis van a kulturális és művészeti képzés műhelyei és a produkciós alkotókörök, szervezetek és intézmények között.

Aki gazdag kulturális virágzást és lombozatot akar Szegeden, annak pártolnia és táplálnia kell ezt a gyökérzetet, ezt a jövőt alkotókat és szereplőket felnevelő kulturális képzési rendszert. Városi és regionális stratégiai jelentőségű szerepe, funkciója van ennek a képzési háterszágnak.

A demográfiai apály miatt csökkenő iskolás korosztályok mellett felszabaduló közoktatási infrastruktúrában helyet és támogatást kell adni a minőségi képzést nyújtó művészeti és kulturális alap- képzés számára még a költségvetési megszorítások éveiben is. Később kamatozó stratégiai befektetés ez a beruházás. A helyzet nem kezelhető a közoktatási normatív támogatás pénzügyi szemüvegén keresztül. Nem szabad a diszkrécionális családi stratégiák, jövedelmi szint és költségvetés körébe zárni, számúzni a gyermekek és fiatalok művészeti képzését. Az esély-egyenlőség javítása jegyében a belváros felől közelebb kellene vinni a lakótelepekhez, a nagykorúton kívüli városrészekhez a kulturális és művészeti képzést. A város kulturális fehér foltjain élő családok körében sok gyermek kallódik el a közösségi erőterek és értékkepzés vonzása híján. Egy furcsa paradoxon tanúi és közreműködői vagyunk. Miközben önkormányzataink forrásokat, támogatásokat, foglalkoztatást, intézményeket vonnak el a demográfiai apály okán egyes lakóövezetekből, az egyoldalúan tanórai oktatás-centrikus szemlélet miatt elkallódnak a gyermekek a kulturált szabadidő felhasználás, tehetséggondozás, a közösségi kohéziók erőteréből. Kiszolgáltatjuk őket deviáns hatásoknak, bizonytalan és torz értékrendű kortárs csoportok nyomásának. A másik oldalon pedig rákényszerülünk az ifjúságvédelmi retorziós eszközök alkalmazására, amelyek mind több forrást, még több társadalmi erőt kötnek le, többet mint amit a pozitív értékkepzési oldalon elvontunk. Prevencióként **lakótelepi céltámogatást** érdemelnének azok az alapítványok és intézmények, amelyek a lakótelepi iskolák felszabaduló tereiben fiálékat tudnának létrehozni és működtetni.

* A szerkesztőség Besenyi Sándor cikkét vitaindítónak szánja. Kérjük és várjuk hozzászólásait.

A művészeti alapképzés - alapfunkcióján túl- két fontos szerepvállalását is meg kell említenünk.

- Örvendetesen kinyílnak a lehetőségek, elérhetővé válnak uniós céltámogatások nemzetközi gyermek és ifjúsági kapcsolatok, cserék, találkozók, fesztiválok szervezéséhez. Vajdaságban igen örvendetesen megélnék a magyar települések gyermek - és ifjúsági kulturális kezdeményező-, szervező szerepvállalása. A szomszédságpolitika leggyümölcsözőbb beruházása lehet a bartóki-kodályi eszmeiség megvalósítására az ilyen együttműködések felkarolása.

- A másik: az új felkészültségek, kondíciók, képességek, tehetségek évi előmenetelét demonstráló bemutatókra, a csemetére tekintettel elmegy a család, a familia apraja, nagya. Roppant fontos ízlés- és közönség-formáló hatás ez. A kultúra demokratizálásának családi léptékű történései közérzet és életminőség meghatározó események, amelyekből egy még igényesebb jövő nemzedék cseperedhet./ Unokáim balett-, kórus- és képzőművészeti bemutatóin éljük át szerettemmel ezt a felemelő hatást. Személyes előtörténetünk folytatásának, álmaink megvalósulásának ígéretei, a családi értékrend letéteményesei ezek a csemeték./

A produkciós szint élményvilága mögött lebecsülhetetlen minőség meghatározó szerepe van Szegeden a szakmai csoportosulásoknak, közösségeknek, önszerveződéseknek, települési, regionális, országos és nemzetközi rendezvényeknek és szervezeteknek.

A szegedi kulturális szakmai közélet szervezésében a költségvetési fenntartású intézmények, az üzleti vállalkozások, a szakmai közösségek, a civil szervezetek és az integráló személyiségek ma szinte tagolhatatlan szimbiózisban tevékenykednek. Az országos és önkormányzati költségvetési támogatással működő művészeti intézmények mellett döntően önkormányzati fenntartású megyei, városi és lakókerületi közművelődési intézmények, ill. pályázati forrásokból és öntevékeny közösségi és egyéni erőfeszítésekből prosperáló művészeti és közművelődési szervezetek, csoportok, valamint a kulturális egyéni és társas vállalkozások szétbogozhatatlan együttműködési rendszerében és általuk létezik, pulzál, pezseg a kulturális élet Szegeden. Ez a **többszektorúság** a magyar kulturális élet meghatározó sajátossága ma már.1./ Bármilyen elfogultság, egyoldalúság, partikuláris dominancia, a többszektorúság sérelme - árt a települések és területek kulturális életének.

A saját alkotói profiljukat képviselő személyiségek és műhelyek közül többen kiemelkedő **helyi, országos és nemzetközi szakmai integrációs funkciót** is építettek ki, és évről évre kiemelkedő színvonalon képviselik.

- Szervezik a gyermek- és az ifjúsági kulturális és művészeti képzést és annak egyre bővülő nemzetközi kapcsolatait.

- Évről évre szervezik és támogatják Szeged kulturális és tudományos értékrendjének markáns alakítóit és példás megjelenítőit.

- Szeged irodalmi életének szervezésével, könyvkiadásának örvendetes felfuttatásával és támogatásával közmegbecsülést érdemeltek ki.

- Másfél évtizede szervezik az alternatív és független színházak európai fesztiváljait Szegeden.

- A képzőművészeti utánpótlás nevelésével, mások a kortárs képzőművészet nemzetközi

kapcsolatrendszerének kiépítésével gazdagítják városunk művészeti életét.

- A szegedi művészeti élet utazó nagyköveteiként, kiemelkedő szakmai színvonalon megjelenítik a szegedi produkciókat az európai és a még tágabb kulturális piacokon.

- Szegedre hozzák Európa és az ország kiemelkedő művészeit, együtteseit, alkotásait. Mind sikeresebb önálló arculatú és mind elismertebb fesztiválokat rendeznek, regionális kulturális piacot teremtenek Szegeden számunkra és a növek-

vő idegenforgalommal hozzánk látogatók számára.

- Tántoríthatatlanul munkálkodnak a honi és a határon túli magyar közösségek kulturális kapcsolatait bővítéséért és gazdagításáért.

- Hihetetlen változatosságban bemutatják a szegedi művészeti élet és az emberi sokoldalúság térségi jellegzetességeit és prominenseit a város agóráján.

Igazán megérdemelnék, hogy szélesebb nyilvánosságot kapjanak erőfeszítéseik, értékeik, törekvéseik, problémáik megismertetéséhez. A *Telén* és a *Tisza Part* tv-k, a *Páholy* és a szegedi *Szépírás* c. lapok példadónan felvállalták ezt a még nagyobb formátumot igénylő feladatot.

A *Szeged* c. nagyszerű folyóiratunk szegedi szellemi palettájához 2./ ill. az 1996-97. évi

„*Fókuszban a kultúra*” 3./ nagy ívű és kiemelkedő közéleti kávéházi kulturális panorámájához 4./ hasonlóan az egyes szegedi kulturális és művészeti szakágak helyzetét, gondjait, erőfeszítéseit és eredményeit, a közeljövő térségi kulturális horizontját áttekintő helyzet-, erő- és lehetőségfelmérő rendezvénysorozatot kellene újból szerveznünk a jövő év tavaszától az egyes szakmák képviselőinek prezentációjával.

A szegedi kulturális közélet áttekintésében, érdekképviselésében fontos szerepet töltött be az 1995.-ben szerveződött un. *Kulturális Önkormányzat*, amelyet a későbbi, 1997.évi CXL.sz. un. kulturális alaptörvény *Közművelődési Tanács* néven kodifikált. Az a felismerés hívta életre, hogy

„**a kultúra sokkal összetettebb, speciálisabb és fontosabb dolog, semmint hogy kizárólag csak a politikusokra bizzuk.**” Az önkormányzatiság szakmai gazdagítását és garanciáit jeleníti meg Szegeden az önkormányzat által a kulturális intézmények és szervezetek képviselőiből létrehívott, folyamatosan és rendszeresen működtetett *Kulturális Fórum*. A szakterület és az önkormányzat kapcsolatának és együttműködésének szakmai és közéleti jelentőségét, sajnos a pártpolitikai alkuk alapján összeállt és funkcionált önkormányzati *Kulturális Bizottság* immár két cikluson át nem tudta, nem akarta felismerni.

Az önkormányzat szakmai irodája és kulturális alpolgármesterei érdeme mindkét megelőző ciklusban, hogy a **szakma és az önkormányzat párbeszéde és együttműködése** igen magas színvonalon alakult Szegeden. Nem szűkítették, hanem gazdagítani törekedtek a kapcsolat partneri és demokratikus fórumait, módozatait és tradícióit. Ez a párbeszéd és együttműködés feltranszformáló, teremtő tényezője volt a kulturális élet szegedi háttérjének.

Az önkormányzat feladata, hogy a közösségi akarat felhatalmazásával és a törvényi előírások keretében, a városi költségvetés adta mozgástérben biztosítsa a város kulturális intézményeinek szakszerű működtetését és fenntartását, a szakmai műhelyek támogatást, hogy közösségi rendbe illesszék kezdeményezéseiket és munkálkodásukat. Feladatuk az alkotók felkarolása és a kezdeményezések egységes programmá szervezése, megvalósításuk koordinálása Szegeden évtizede igen sikeres ez a tevékenység.

Városunk életében kiemelkedő szerepe, súlya van a kultúrának. A város vezetése tudatában volt a kultúra identitást, közösségi, települési kohéziót és életminőséget meghatározó, a vezetés érdemi presztízset, elfogadottságát is növelő szerepének, társadalmi jelentőségének.

A következő ciklus új kihívásokat tartogat mind a szakma, mind a város vezetése számára a kulturális szférában is. Ezek közül kiemelkednek az:

„Európa Kulturális Fővárosa 2010.” Projekt 5./és kihívásai

Az Európai Parlament és az Európa Tanács Kulturális Bizottsága 2006. március végi döntésével az **„Európa Kulturális Fővárosa 2010.”** címet az egyes országokban lebonyolított pályázatok és a kormány előterjesztések alapján **Pécs, Essen és Isztambul** városoknak ítélte.

Szeged társ pályázóként, „kiemelt partner”-ként, Péccsel együtt szintén nyertese az Európai Unió délkeleti határai mentén, Triesztől -Tuzlán- Újvidéken át Temesvárig ívelő, a délkeleti regionális kulturális övezet együttműködésének kibontakoztatását célzó projektnek.

A pécsi pályázati program kulturális üzenete: „Pécs lehet Európa első Kulturális Fővárosa, amely nyit a Balkán sokszínű kultúrája felé, beleértve az iszlám kultúráját is”.

A kiemelt partner, Szeged a Duna - Körös - Maros Tisza Eurorégió kulturális kínálatát tervezi csatlakoztatni a pécsi projekthez.

A nyertes közös pályázat nem konkrét összegű támogatás, hanem keretprogram. Védjegy. Ajánlás. Preferáló állásfoglalás. A keretprogram megvalósítása széleskörű szakmai együttműködést, koordinációt, kiterjedt közös pályázati tevékenységet és forráskoncentrációt igényel.

A hálózati együttműködés partner-településeinek módot ad:

- bekapcsolódni a projekt távol-keleti, dél-amerikai, észak-amerikai, európai, testvérvárosi marketingprogramjaiba,
- nemzetközi kulturális rendezvényeibe,
- támogatást szerezni kulturális infrastruktúrájuk rekonstrukciójához és fejlesztéséhez,
- épített környezetük, kortárs művészetük, közösségi kulturális tevékenységük megismertetéséhez.

A projekt forráslehetőségei azonban csak akkor nyílnak meg, amennyiben közös fellépéssel, ajánlási támogatással, diplomáciával sikerül elfogadtatni a pénzosztó kuratóriumokkal preferálandó célkitűzéseként a projektet konkrétizáló pályázati törekvéseket.

A célba vehető pályázati horizont:

- a) az európai uniós kultúrátámogatás várható folytatása az új tervezési periódusban,
- b) a határ menti együttműködéseket támogató, (IPA) forráslehetőségek / kulturális örökségvédelem, kulturális utak, humán erőforrás fejlesztés, kulturális együttműködések, interkulturális programok/
- c) a negyedévenként megpályázható Európai Unió testvérvárosi támogatások,
- d) a gazdag országok külügyminisztériumai vonatkozó térségi pályázatai,
- e) az INTERREG III. A projektek megvalósítása,
- f) a **Nemzeti Fejlesztési Terv Operatív Programjai** támogatásai,
- g) a magyar **Nemzeti Civil Alap**, a **Nemzeti Kulturális Alap** és a **Szülőföld Alap** pályázatai...

*A szegedi pályázati tevékenység előkészítésére és koordinálására Szeged Város Önkormányzata vezető szakértők felkérésével 2006. április 1-én **Pályázati Munkacsoport**-ot hozott létre. A munkacsoport 2005. nyaráig igen széleskörű konzultáció sorozattal és alkotó műhelymunkával igen figyelemre méltó pályázati programot dolgozott ki és terjesztett elő. Az előterjesztésnek a pécsi pályázat társ pályázataként -a magyarországi pályázatok értékelése szerint- perdöntő súlya volt a pécsi pályázat győzelmében.*

Pécs pályázati elképzeléseiben a kulturális infrastruktúra kiemelt fejlesztése dominál mintegy 35-40 milliárdos igényelt-tervezett kormányzati támogatással. A legfrissebb híradások szerint a pécsi kulturális

szakmai szervezetek elégedetlensége és nyomása egyre növekszik a szakmai programok elfogadásáért és előkészítésének felkarolásáért.

„Szeged kiemelt partner” elsősorban rendkívül gazdag programcsomagjaival kíván részt venni a közös projektben, kinasználni marketing és reklám lehetőségeit a Város és a Dél-alföldi Régió kulturális idegenforgalmának további felfuttatásáért és kulturális piacának nemzetközivé tételéért.

A pécsi pályázó kollegák jelezték, leginkább Szeged önálló indulásától, rivális pályázatától tartottak.

Csakugyan: miért is nem pályázott Szeged ?!

A legelsőek voltunk, akik a **Közéleti Kávéház** egyik estjén- már a felhívás megjelenése pillanatában- kezdeményeztük Szeged felkészülését az Európa Kulturális Fővárosa 2010. Programra. Alkotó szervezői voltunk pályázati felkészülésünknek. **„Szeged ebből a projektből nem maradhat ki, ha nyer, ha nem, a helyzetfelmérés, a programkészítés, a stratégiai átgondolás, a kiaknázható lendület és megszerezhető források előbbre viszik a város további kulturális felvirágoztatását”** - mondtuk jó néhányan. Számos ötlettel, kezdeményezéssel részt vettünk a szegedi kiemelt partneri programsorozat tervei kimunkálásában és elfogadtatásában.

Fórumokon és írásban is kiálltunk a szegedi Önkormányzat döntése mellett, hogy, bár Budapest után Szeged hazánk egyik legjelentősebb kulturális decentruma:

- programjai gazdagságával,
- kulturális infrastruktúrájának kiépítettségével,
- a szegedi kulturális tradíció hazai és nemzetközi ismertségével és elismertségével,
- elért pozíciójával, kondíciójával, kezdeményezései színvonalával és megalapozottságával

a város eséllyel pályázott volna a pályázat megnyerésére - engedjük át a főpályázói szerepet. Állítottuk, helyes, ha **kiemelt partnerként** kapcsolódunk Pécs - a regionális kulturális együttműködést preferáló- pályázatához.

Egyetértünk, hogy a stratégiai prioritások meghatározásában elsődlegesen Szeged pólus programjának, a **Biopolisz innovációs programnak** a kibontakoztatására és megvalósítására koncentráljunk, mert a városok versenyében, a jövő megalapozásában, a tudástársadalom világának megteremtésében ez a terület a legígéretesebb potencialitásunk, s nem veszhetünk tempót egy pillanatra sem. Azt mondjuk, helyes stratégiai döntés született. Szeged további komplex fejlesztésében a tudás meghatározottságú tudomány-, képzés- és gazdaságfejlesztési program, a fejlesztési pólus program, valljuk meg, nagyobb dinamikai horderővel és garanciával bír mint a kulturális versengésünk.

Ugyanakkor hangsúlyozzuk, a kiemelt partner szerepében használjunk ki minden lehetőséget Szeged kulturális térszervező szerepének megerősítésére és kiterjesztésére. Egy percig sem mondhatunk le Szeged kulturális potenciáljának gazdagításáról, a kultúra értékteremtő és értékrend alakító szerepéről, a szegedi lakosság életminőségének - közérzetének bebiztosításában elért eredményeiről. A **„kiemelt partner”** pozíció jó kapcsolódási felületet nyújt, kisebb kockázatot jelent és ugyanakkor **nagyszerű program kibontakoztatást tesz lehetővé Szeged kulturális műhelyei számára.**

Az önkormányzat és a szegedi kulturális élet **különböző szférái:**

- a **magas kultúra intézményesült műhelyei,**

- a köz - és közösségi művelődés tradicionálisan gazdag szervezettsége és eredményessége,
- a *professzionális kulturális alkotótevékenységek* személyiségei és cégformái összefogásával, tradicionális demokratikus párbeszédével, fórumaival, tervezett és szervezett együttműködésével sikerült elérni, hogy a rendszerváltás viharos bő másfél évtizedében Szeged kulturális élete nem politizálódott és nem polarizálódott. Kritikus, de imponálóan konstruktív partnerséget bizto-

A „TALÁLKOZÁSOK TISZÁN INNEN DUNÁN TÚL 2010” című társ pályázati programunk főbb pillérei

- *Palotás városkép* / Dr. Besenyi Sándor, lásd mintának a „Szegedi fények” varázslatos kötetet./ A XIX. századvég eklektikus építészetének és a 100 éves alföldi szecesszió térségi kincseinek katalógizálása, megjelenítése- megismertetése vándor fotókiállításokkal, reprezentatív albumokkal, tematikus utakkal, multimédiás eszközökkel, kulturális rendezvényekkel. Európai források szerzésének elősegítése az épített környezet rehabilitációjára

- *A NŐ a szecesszió művészetében* / Dr. Tóth Attila / Segítő Máriától a boszorkányokig, a XX. századi modern nő születése és ábrázolásai. Reprezentatív képző- és fotóművészeti kiállítások.

- *Vizek évadja* / Herczeg Tamás, Dr. Gervain Mihály / *A víz motívumok* a modern város életében, városképében és kultúrájában. A vízhez kapcsolódó gyógyturizmus- fürdőkultúra bemutatása az Eurorégióban. *Árvíz. Újjáépítés*, az árvíz nemzetközi vonatkozásai. Árvízvédelem és építészeti kultúrája Európában.

- *Szegedi Szabadtéri Játékok- a projekt kiemelt programja és helyszíne* / Bátyai Edina/

- *Thealter* / Balog József, Pataki András / *Nemzetközi Alternatív Színházi és Kortárs Tánc Fesztivál*

- *Egyetemi és Főiskolai Ifjúsági Fesztivál* / Tajti Gabriella/ *Testvérvárosok- testvér egyetemek* művészeti csoportjainak nemzetközi találkozója

- *Nemzetközi Táncháztalálkozó* / Dr. Simoncsics János / *Tisza völgyi tánckultúrák vagy Európa Táncháztalálkozó* témakörben. *Folklór a művészetekben*. Kiállítások, kézműves vásárok, bemutatók

- *Tematikus Nemzetközi Filmfesztivál* / Erdélyi Ágnes/ *Palics- Szeged- Temesvár*

- *A digitális kultúra hajnalán* / Dr. Muszka Dániel / *A világon egyedülálló szegedi Informatikatörténeti Múzeum* kialakítása és a kapcsolódó tudományos rendezvények, programok

- *Paprika Napok* / Mihály Illés / *A parasztpolgár termelési, szellemi, tárgyi és közösségi kultúrájának bemutatása. Hungarikumaink.* *Paprika és Pick Múzeum, Szegedi Fűszerpaprika Napok, Szegedi Borfesztivál, gyulai, horgosi Pálinka Fesztivál, Csabai Kolbász Fesztivál, bajai és szegedi Halászlé Fesztiválok, Kishegyesi Fesztiválok, Fesztiválok...*

- *Ópusztaszeri Nemzeti Történelmi Emlékhely programsorozata*

Úgy gondoljuk, hogy érdemi előkészületeket kell tennünk a társ pályázati program további előkészítéséért és lépcsőzetes megvalósításáért. A program közügy. Nem ismerhet el és fogadhat el előjogokat, pozicionális helyezkedést, könyökmunkát, hatalmi porciózást, kiszorítást, csak a méltó ötletességet, kreativitást,

sít az önkormányzat előremutató kezdeményezéseire.

Az Önkormányzat - következmények nélkül - nem mondhat le erről a szakmai és társadalmi háttérről, és a kulturális szféra sem akar lemondani a Város Önkormányzatával fenntartandó szakszerű és korrekt párbeszédéről, partnerségről és együttműködéséről. Ez a partnerség Szeged közéletének kiemelkedő értéke és a Város Vezetése számára sem nélkülözhető háttér.

kompetenciát és garantált szakmai színvonalat.

Az Európa Kulturális Fővárosa projekt szegedi szakmai programjait kitaláló, megjelenítő szakemberekből szerveződő *Koordináló Szakmai Intéző Bizottság* folyamatos és autonóm működtetéséről nem szabadna lemondani, hisz csak kompetens szakmai grémium lesz képes garantálni a várt és remélt szakmai teljesítményt. Félő ugyanis, hogy egy mégoly jelentős rutinnal, újabb és újabb kampányfeladatokkal terhelt, sikeres és nagyszerű intézmény sem képes helyettesíteni egy ilyen sokoldalú szakmai grémium érdemi tevékenységét, még akkor is, ha a háttérintézmény bázisadataira hívatottan és kiválóan alkalmas.

A dél-alföldi kultúra emblematikus jelképévé is válhat a szecessziós Reök-palota. Szeged és térsége kulturális életének megjelenítésében, integrálásában és koordinálásában új korszakot nyithat az épület újjászületésével létrehozott és 2007. augusztus 17-én megnyitott *Regionális Összművészeti Központ (RÖK)*. Az intézményben - terveik szerint - a kiállítások, állandó és időszaki programok, irodalmi- és operaszínház, könnyű- és komolyzenei koncertek, szabadszínházi előadások gazdagítják majd Szeged kulturális kínálatát. A megnyitó program prezentációjának tapasztalatai alapján, még fel kell tárni a palota tényleges adottságait, a benne rejlő lehetőségeket, ki kell munkálni karakterét és funkciórendszerét. A RÖK az Európa Kulturális Fővárosa 2010. rendezvénysorozat dél-alföldi regionális központja is lesz egyben. Egyelőre keveset tudunk lehetőségeiről, tényleges kondíciójáról és megnyíló mozgásteréről, de nagy reményeket fűzünk majdani tevékenységéhez. Rendkívül fontos, hogy egy kiemelkedő felkészültséggel, gazdag szakmai és üzleti tapasztalatokkal, széles kapcsolatrendszerrel büszkélkedő, sikeresen működő kulturális és gazdasági szervezet, a Szegedi Szabadtéri Játékok és Fesztivál Szervező Kht áll az új intézmény háttérében, s az igen körülményes önkormányzati pályázati ügyintézés helyett a sokkal rugalmasabb üzleti és civil pályázati praxis módszertana és tapasztalatai alapján látnak majd hozzá a honi és európai forrásszerzéshez, a pályázati együttműködési módozatok és programok kezdeményezéséhez és megvalósításuk generálásához.

A szakmai grémiumra Szeged és közvetlen kulturális vonzáskörzetének integrálásán túl a délkeleti határ menti euroregionális térség kulturális arculatának bemutatásában is feltáró, közvetítő, szervező szerep vár.

A közelmúlt másfél évtizedben valamennyi jelzett, tervezett kulturális szakterületen sokrétű és tartalmas személyi, intézményi, rendezvényi- és programkapcsolat, *határokon átívelő szakterületi és interetnikus együttműködés* alakult ki elsősorban a Duna- Körös - Maros- Tisza Eurorégió térségében. Sajnos, hiányzik a partnerek és kapcsolatrendszerük tematikus és tartalmi áttekintése.6./ Csak részleges és tapasztalati szintű, fragmentált áttekintések léteznek, miközben *időszerűvé vált a kulturális együttműködési rendszer szisztematikus feltérképezése, rendszerezett bemutatása, a DKMT Eurorégió státuszát és presztízsét megjelenítő koordinált közös forrásszerzés, együttműködés és a produkciók sorozata.*

A magyar regionális kulturális központok pozicionálása és együttműködésük

Hazánk regionális központjaiban, Debrecenben, Miskolcon, Pécsen, Szegeden, Szombathelyen, Győrben, Veszprémben, Székesfehérváron, Egerben a KULTÚRA szakági sokfélesége és összetett, dinamikus, települési és területi rendszere található, amelyet

- professzionális alkotó személyiségek és értékközösségek jelenléte és munkálkodása,
- az intézményesültség és szervezettség kipróbált és fenntartható formái és módozatai,
- az önszerveződés és megújulás teremtő színvonala,
- a kulturális örökség szakmai, területi és helyi hagyományainak megőrzése és közvetítése, generációs differenciáltsága,
- kulturális ágazati képzési és utánpótlási háttér,
- hazai és nemzetközi kapcsolatrendszer és együttműködés,
- termékeny produktivitás, szakmai és közösségi rendezvénysorozatok jellemeznek.

Kulturális életük és szolgáltatási rendszerük sokkal szélesebb szakmai és földrajzi társadalmi közege terjed ki, mint saját lakosságuk köre. 7./ A kulturális esélyegyenlőség elősegítése, az életminőség kulturális gazdagítására irányuló szakmai közéletük és közösségi összefogásaik a helyi és területi közélet demokratizálásának nélkülözhetetlen összetevői.

Térségükben ezek a regionális kulturális központok azonosság-meghatározó, karakterformáló erővé, ízlés- és értékrend alakító tényezőkké, közösségteremtő kohéziós közzé, kisugárzó és integráló térszervező hatásrendszerre váltak az ezredfordulóra. Tartalmi és formai gazdagságukról, kezdeményezőkéességükről, szakmai infrastruktúrájuk létéről, állapotáról és hiányosságairól, fejlesztési elképzeléseikről és tennivalóikról, az otthont adó város és régió lakosságának életminőségét javító tudatosságukról, kapcsolatrendszerükről jellemző képet mutattak és jól összevethető áttekintést biztosítanak a 2005. évi „Európa Kulturális Fővárosa 2010.” magyarországi pályázatai.

Nagy gondot és visszatartó korlátot jelent a kultúra regionális rendszerei, alkotó műhelyei és közösségei számára, hogy ágazati forrásaik nagyon szűkösek. Összefogás, koordináció, szakmai érdekképviselet és pályázati önrész - alapok, felkészítés és szaktanácsadás nélkül, a költségvetési forrásallokáció évi bizonytalanságai, naptári kései áttekinthetősége miatt többségükben érdemi módon nem tudtak bekapcsolódni sem a honi *Nemzeti Fejlesztési Terv* operatív programjaiba, sem az uniós határokon átívelő pályázati módokba, sem az európai uniós CULTURA 2000-2006. támogatási rendszerébe. 8./ **Ez a helyzet sürgeti a regionális kulturális központok kapcsolatfelvételét, párbeszédét egymással, közös fellépését, érdemi tárgyalásait a kulturális kormányzattal.**

A kultúrának nem csak ágazati és szakági szerkezete, hanem területi, regionális térstruktúrája és karaktere is van. A kultúra regionális rendszerei kultúraszervező, -támogató és -koordináló funkcióinak jogi kodifikációja - társadalmi jelentőségük és megoldatlan gondjaik miatt - nem maradhat ki a politikai közös elhatározást igénylő, majdani közigazgatási decentralizációból, a jövőbeni regionális önkormányzatok szerepének meghatározásából, forrásszerzésük és forráskoncentrációjuk elősegítésének szabályozásából. A regionális központoknak ezt a történelmi váltást nem riválisokként, hanem a közös érdekek egyeztetett képviseletével kell megharcolni.

A kultúra regionális rendszereinek támogatása, infrastruktúrájának fejlesztése, felújítása, intézményei - szervezetei - közösségei, hatalmas programgazdagságuk színvonalának és folyamatosságának biztosítása, a diverzifikált tevékenység koordinálása meghaladja szak-

mai önszerveződéseik erejét és lehetőségeit. A kulturális tevékenységek területi rendszere nem helyi érdekű feladat. Beintegrálandó a régiók és a fejlesztési központok dinamikai tényezői közé. 9./

A területfejlesztéssel, idegenforgalommal, foglalkoztatást elősegítő felnőttképzéssel együttműködő kulturális tevékenységrendszer semmiképpen sem csak forrásfaló funkció - együttes, hanem képes hozzájárulni a települések, kistérségek, régiók fejlesztésének dinamizálásához, forrásszerző esélyeik növeléséhez és végső soron a lakosság életminőségének jelentős gazdagításához is.

A térség bukducsoló, de feltartóztathatatlan regionalizálása új lendületet adhat a régiók kulturális életének stratégiai tervezéséhez, a kulturális műhelyek alkotótevékenységének gazdagításához, a határokon átívelő nemzeti integrációs és interetnikus szomszédsági együttműködésekhez, a testvérvárosi kapcsolatrendszerek tartalmasabbá tételéhez.

A kulturális ágazatra is érvényes a következő évek hármas nagy feladata:

- a hiány elosztása az egyes társadalmi csoportok és szakterületek között,
  - a szakterületek irányítási rendszerének reformja az új történelmi korszak kihívásainak megfelelően,
  - az új fejlesztési források elosztása és felhasználásuk optimalizálása.
- A hármas feladatot csak elszakíthatatlan kölcsönhatásban lehet eredményesen megvalósítani. Ez a történelmi tennivaló a kulturális ágazat képviselőitől is stratégiai látásmódot, mérlegelést, a kezdeményezések rangsorolását, a döntési mechanizmusok demokratizálását, megújulást, a végrehajtás felelős koordinálását igényli.

A határokon átívelő együttműködések most megnyíló európai uniós támogatási rendszere (IPA) módot és kereteket biztosít a kapcsolatok szisztematikus áttekintéséhez, strukturális és stratégiai megtervezéséhez, a kor színvonalán és lehetőségei szintjén adott fejlesztéshez. Ezt a feltáró-tervező munkát hónapokon belül közösen el kell végeznünk. Soros találkozásainkon egy új szakaszra átgondolhatjuk, megtervezhetjük tennivalóinkat, kimunkálhatjuk stratégiai programunkat.

Bár a magyar társadalom a határokon innen és túl egyaránt törésvonalaktól tagolt, megosztott, ellenségeskedő, szilánkosodott, egy-két kivételtől eltekintve (nagy nemzeti intézmények megalomán fejlesztése az ágazat központi forrásai évtizedes lekötésével, a zászló- és emlékműavató szakrális, erősen ideologikus és politikai hatáskeltés ellenére) eddig nem pártosodott. A kulturális élet nyitottsága, sokszínűsége, szubkulturális rétegzettségével megmentett valamit a nemzeti konszenzusból. Az „egymás felé forduló régiók kohéziója” új módon erősítheti ezt a nemzeti összetartozást a határokon belül és a határok mentén egyaránt.

Szeged fényei, kulturális teljesítményei, produkciói és a kiváltott Szeged - élmények, az alkotószereplő egyének és szakmai közösségeik tradicionális műhelyei, a felnevelő háttérrel induló új kezdeményezések - jó érzéssel mondhatjuk - ezt a kulturális nemzeti integrációt és gazdagodást, az interetnikus ismerkedést és együttműködést, a kultúra egyetemességét erősítik eredményeikkel, programjaikkal és erőfeszítéseikkel.

Besenyi Sándor

Sorompó a feledésnek

Czérna Zoltán (1933-1956)

Áprilisban az interneten megkeresett Korényi-Both András, az USA hadseregének nyugalmazott orvosezredese, segítségemet kérve, hogy az 1957-ben mint orvostanhallgató '56-os viselt dolgaiért kapott fegyelmi ítéletére vonatkozó iratokat megkaphassa. Nevemet könyveimből ismerte, tudta, hogy magam is szereplője voltam az eseményeknek és a megtorlásnak.

Nem sokat tudtam segíteni, mert az iratok hiányosan maradtak meg, már nem is az egyetemen, hanem a levéltárban. De a tény meg van örökítve: Farkas Csaba közölte is a levéltári dokumentumot: Korényi András elsőéves 1957. július 3-án a dékántól *megintést* kapott (*A forradalom bölcsőhelye*. Szeged, 2006. 60).

Szeptemberben Korényi András Szegedre jött találkozóra egykori egyetemi társaival. Engem is fölkeresett. Végignézte, végig jegyzetelte könyveim közt a forradalom szakirodalmát, s egyszer csak megkérdezte: mit tudok Czérna Zoltánról?

A Czérnákra diákkoromból emlékeztem. Azt nem tudtam, hányan voltak testvérek, csak azt, hogy többen, s Ószentivánról (1955 óta Tiszasziget a neve) a göcsössel jártak be Szegedre a piaristákhoz, ahogy én – ugyanazzal a „vedresházi” vonattal, amelynek a beceneve volt göcsös – a Baross gimnáziumba.

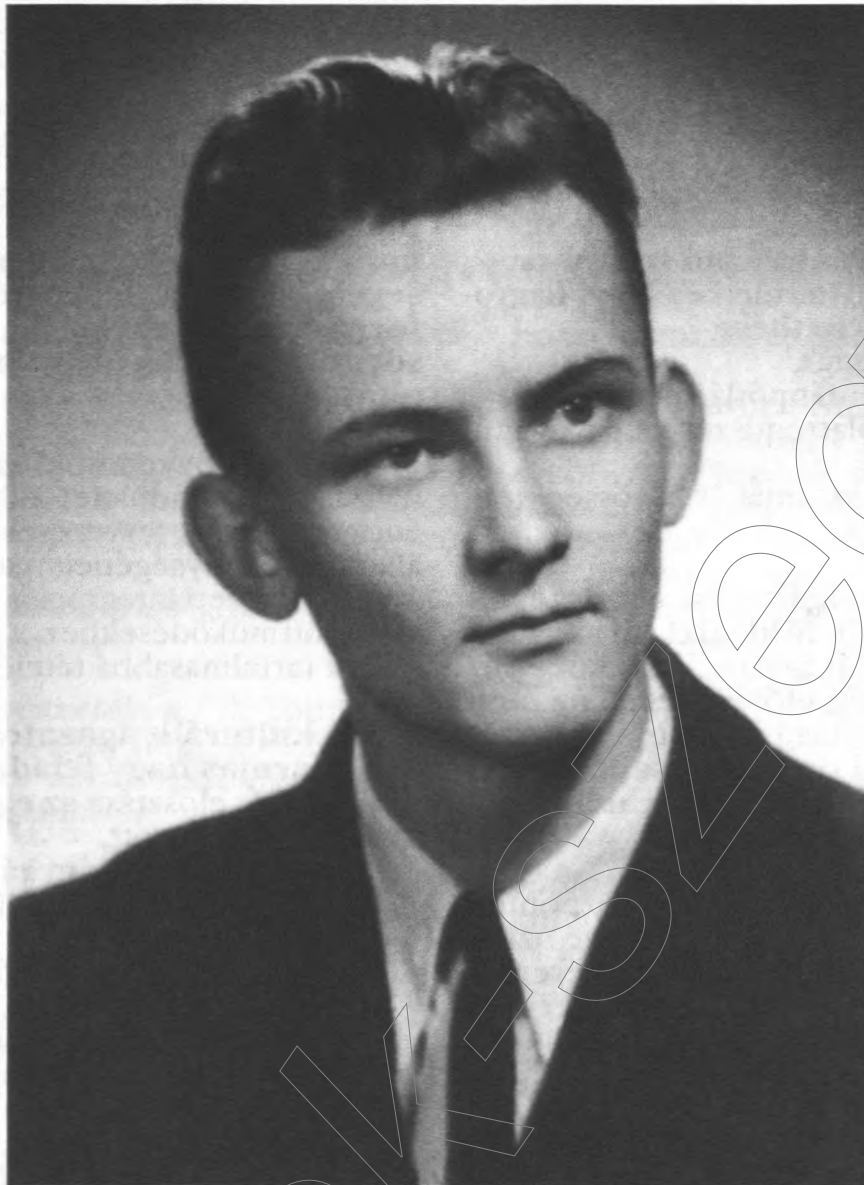
Mondja Korényi András, hogy ott volt valamelyik szegedi temetőben, amikor Czérna Zoltánt, a pesti harcok hősi halottját, búcsúztatták. Temetése tüntetés volt. Ahogy kevéssel utóbb, már ismét otthonról, meg is írta, szintén a világhálón: „A temetésének híre futótűzként terjedt el Szegeden. Nem ismertük, soha sem hallottunk róla. Mégis ezrek és ezrek voltak ott a temetésén. A bosszúért lihegő karhatalom tehetetlen volt. Néma tömeg állt a karhatalommal szemben. Csattogtak az ávo fényképezőgépei. Álltunk a szertartás befejezéséig. Elszéledtünk. Hazamentünk. Isten nyugosztalja, és adjon könnyű álmot itt hagyott szeretteinek...”

Rösteltem, hogy minderről eddig semmit sem tudtam. Nyomozni kezdtem.

Ellenőrzésül a szakirodalomban néztem körül. Horváth Miklós és Tulipán Éva könyve (*In memoriam 1956.*) megnyugtató: Korényi András igazat mondott. Bár könyvük szövegében nem említik, a névmutatóban nem szerepel, de a *Magyarország 1956-os embervesztése* című táblázatban ez olvasható:

Czérna Zoltán szállítómunkás. Szül. adatok: Ószentiván, 1933. 01. 13. A. n.: Szücs Rozália. Lakóhely: Ószentiván, Szamos u. 232. A haláleset helye: Bp. I., Bátyasétány. Ideje: 11. 7. 1956. Oka és körülményei: lőtt seb a derékon.

Eörsi László (*A Széna tériek 1956*) szintén már a

névmutató után, *A harcok áldozatai az I., II. és XII. kerületben* című névjegyzékben sorolta föl:

Czérna Zoltán
Ószentiván, 1933 szállító
munkás

Fölhívtam Molnár György barátomat. Ő is „szügeti”, ószentiváni születésű, sőt – mint most kiderült –, egy utcában, néhány házzal arrébb nőtt föl a nála négy évvel fiatalabb Zoltánnal: az egykori Rác utcában, amelyről szép, önéletrajzi ihletésű kisregényt írt (*Rác utcai vasárnapok*, 1984), a mai Szamos utcában. Zoltán hősi haláláról valamit hallott harangozni. Megkértem, vesse papírra emlékeit, hogy írásával megkezdhesük Zoltán emlékének ébresztését és méltó ünneplését. Hangelatos emlékezését a Dél-magyarország október 22-én közölte. Gyalázat, hogy a *Postabontás* című rovatában! Ahelyett, hogy

méltó tipográfiával, keretes cikkben tette volna. Csakhogy az üzleti érdek nem engedi, mert akkor szerzői díjat kéne érte fizetni! Ezért ilyen silány ma Szeged nagy múltú napilapjának színvonala. Csak hirdetést fogadnak el, szellemi termékre (igényes évfordulós megemlékezésre, nívós könyvkritikára, érdemi nekrológra s hasonlóra) nem áldoz az idegen tőkés érdek.

Szeged ötödik vértanúja című írásában Molnár György abból indult ki, hogy eddig a Városnak az 1956. évi forradalommal és szabadságharccal kapcsolatban négy mártír hősről tudtunk. A tüntető ifjúmunkást, Schwarcz Lajost október 26-án a Takaréktár utcai sortűz ölte meg; a szegedi születésű, a fővárosi megmozdulásokban szereplő egyetemi hallgatóval, Danner Jánossal november 1-jén a műszaki egyetem előtt ávosok géppisztolysorozata végzett; a szegedi nemzetőr Földesi Tibort 1958. január 31-én, az eseményekben vezető szerepet betöltő Kováts Józsefet pedig október 6-án fölakasztották. Közéjük illeszkedik most Czérna Tibor 1956. november 7-i hősi halálával. Időrendben a harmadik.

S közben folytattam a kutatást. A piarista gimnázium nyomtatott évkönyveiben megtaláltam Zoltán nevét. 1943 őszén iratkozott az I/B osztályba. Grassely Gyula, a későbbi egyetemi tanár, a Szegedi Akadémiai Bizottság elnöke, volt az osztályfőnöke. Év végén magaviseletből, énekből, honvédelmi ismeretkből jelese, latinból elégséges volt, a több tárgyból jója. Osztálytársai közül számomra ismerős Ábrahám István, a Fogadalmi templom nyugalmazott plébánosa; a néhai Vetró Szilárd, hajdan szőregi tanár, feleségem kedves, jó kedélyű kartársa; és a szintén már elhunyt Zánthó Róbert, a későbbi kitűnő nyelvtanár.

Molnár Gyusza is említi, és én is emlékszem, hogy Zoltán édesapja, Czérna Gyula, a háború alatt a nagyállomás katonai parancsnoka volt, főhadnagyi rangban.

Róla Berta Tibortól, a megyei levéltár igazgatóhelyettesétől kaptam értékes adatokat. Szegeden született 1897. június 15-én. Édesapja, Czérna Sándor (1870–1935) honvéd főhadnagy, nyilvántartó tiszt. Édesanyja Mayer Ottilia (1878–1965). Velük egy sírban nyugszik az alsóvárosi temetőben anyósa, Mayer Sándorné (1847–1923) és sógornője, Urbán Jánosné Mayer Gizella (1884–1962).

Czérna Gyula tanítói oklevelet szerzett, és 1918. július 1-jétől Szeged-Alsótanya rúzsajárasi állami elemi népiskolájában kezdte meg pályáját. 1923 júniusában a kiskunfélegyházi tanítóképzőben kántori képesítést szerzett, és ennek alapján október 23-ától kapott kántortanítói állást Ószentivánon. Molnár György iskolai bizonyítványából következettünk arra, hogy 1938-tól előbb helyettesítette Mikula Mihály igazgatót, majd a helyébe lépett. 1946-ban, amikor előbb idézett adatait a Szegedi Közalkalmazottakat Igazoló Bizottság 979/1946. évi irata rögzítette, a Szent Antal tér 81. sz. alatt, vagyis az iskolaépületben lakott. Később el kellett hagynia az igazgatói lakást, ekkor költöztek a Szamos utcai bérelt házba.

Utóbb az alsóvárosi temetőben levő sírjáról írtam le halálának dátumát: Szegeden hunyt el 1958. október 29-én. Kevéssel előbb költözött be a városba.

Közben régi kedves barátom, Vastag József röskei ny. tanár telefonon jelentkezett, mondván, hogy az ő családja és Zoltáné együtt vészelte át azokat az időket. Édesapja, Vastagh Pál (1895–1989) szintén pedagógus volt: 1929-től a Szeged-Alsóközponthoz, a mai Mórahalomhoz tartozó madarászcsárdai iskola, 1938-tól nyugdíjazásáig, 1960-ig, a röskei elemi, majd általános iskola tanítója. Tartalékos hadnagyként ugyancsak a nagyállomáson teljesített szolgálatot „az 501. sz. pályaudvari parancsnokságon” kollégájának és barátjának, Czérna Gyulának parancsnoksága alatt.

Eddig abban a hiszemben voltam, hogy Szegedről az utolsó kiürítő vonat 1944. október 8-án este indult Pestre: ezen voltam én is. Elöl-hátul mozdony húzta-tolta a kilométer hosszúságú szerelvényt. Most Vastag Jósikától megtudtam, hogy ez után még volt egy motorvonat, amely a pályaudvari parancsnokság legénységét, tiszti karát és családjukat vitte, mintegy harminc főt: tehát a Czérna és a Vastag-Vastag családot is. Budapesten át Tapolcára.

Az ottani korábbi gettóban szállásolták el őket. Czérna Gyula ide hozatta a keleti fronton páncélos zászlósként súlyosan megsebesült István (1920–?) fiát is. Másodszülött fia, Lóránt (1922–?) Tapolcán megnősült: a helyi kántor lányát vette el.

1945. március 25-én, virágvasárnap, szőnyegbombázás érte Tapolcát. Vastagh Pál is megsebesült. A két családot nem érte baj, mert a motorvonatot előtte kitolták Badacsonytomajra. De március végén tovább mentek: Zalalövőn, Muraszombaton át Ausztriába. Lipitzbachban István kórházba került.

Utolsó állomásuk a szintén karinthiai Kühnsdorf volt. Itt estek szerb partizánok fogságába. Tőlük az angolok szabadították meg őket.

Az első hadifogolyszállító vonattal 1945. október 11-én érkeztek haza, Budapestre.

Zoltán az elveszített 1944/45. tanévet 1946 júniusában magánvizsgával próbálta megmenteni. A Somogyi-könyvtárban őrzött, írógéppel készült közös értesítő szerint: „Vizsgálat alapján kapott bizonyítványt.” Nem sokra ment vele: négy elégtelent szedett össze. Valamiképpen azonban kiköszörülte a csorbát, mert 1946/47-ben folytathatta tanulmányait a III/B-ben, 1947/48-ban pedig a IV/B-ben.

Az időközben az általános iskola rendszeresítése miatt négyosztályossá szűkült gimnáziumot ismét I. osztályosként 1948 őszén a Baross Gábor Gyakorlógimnáziumban kezdte. Mint most kiderült: én is tanítottam. A százéves iskolát, amelybe nyolc éven át (1935–1943) jártam, majd amelyben 1948-ban gyakorló tanár, 1948/49-ben, kibetegesedésemig, óraadó voltam, 1950-ben Móra Ferenc Általános Gimnáziummá keresztelték át, 1951-ben pedig megszüntették. Helyén kezdte el működését a Vedres István Építőipari Technikum, később Szakközépiskola.

Kutatásomról beszámoltam néhány barátomnak. Revelációként hatott számomra Iliá Mihály reagálása: tőle tudtam meg, hogy 1953-ban a Klauzál Gábor Gimnáziumban együtt érettségizett Zoltánnal. Érettségi tablójukat őrzik az iskola. Rögtön utánajártam, hogy a tablóról megszerezzük Zoltán arcképét. Jóváágású fiatalember néz ránk a képről.

A Baross érettségi előtt álló diákjait ugyanis áttették a Klauzál Gábor Gimnáziumba, a Radnóti Miklós gimnázium elődjébe. Osztálytársának, Pákh Csabának (1935–2001) húga, Kállainé Pákh Ildikó, számos értékes osztályképet őrzött meg. S z i n t é n

1952 - Vísy Tanár úr latinistái

osztálytársa, Juhász Antal az iskola Ady-kollégiumában is együtt volt vele. Mondja, hogy Zoltán jól tudott gépelni, ezért az igazgatónak, a Tiszatáj szerkesztőjének (1952/53), a Szabad Nép (1953–) és a Népszabadság későbbi főmunkatársának, Kékesdi Gyulának (1921–1998) a cikkeit ő gépelte. Ez is érdekes színfolt arcképéhez.

Amikor megtudtam, hogy Zoltán a Barossba is járt, megkérdeztem a Baross egyetlen még élő tanárát, a kilencvenéves Rakonczi Jánost, nem emlékszik-e rá? Nem emlékezett, nem tanította, de újabb nyomra vezetett: tőle tudtam meg, hogy Dobó Lászlónak, a Vedres István Építőipari Szakközépiskola igazgatójának felesége – Czérna lány: Czérna Éva Ottilia. Dobó Lászlót rég ismerem, hiszen a Baross Öregdiákok Szövetsége az ő vendégszeretetének köszönheti, hogy havi összejöveteleit a régi iskolában megtarthatja. Azonnal hívtam őt is. Segítségével és sógorának, Czérna Katalin Mária férjének, Karvaly Gellértnek, a Deák Ferenc Gimnázium rendszergazdájának közreműködésével újabb és újabb adalékokhoz jutottam.

Dobó Lászlóval kimentünk az alsóvárosi temetőbe Zoltán sírjához. Édesapjával és édesanyjával nyugszik egy helyen, a IV/A parcella, 12. sor 199. sírjában. Utóbb az alsóvárosi plébánia halotti anyakönyvének 149/1957. sz. tételéből az is kiderült, hogy a temetés, amelynek emléke Korényi Andrásban oly elevenen élt, 1957. január 23-án volt. Akkor nem a ferencesek, hanem egyházmegyei pap volt a plébános, aki temette: Pozsgay Pál. Érdekes, hogy itt meg Zoltánnak a pesti lakáscímét jegyezték föl: XI. Bartók Béla út 57.

Zoltán érettségi után Pestre ment egyetemre. Minden valószínűség szerint a műszaki egyetemre, állítólag a villamosmérnöki szakra. Erről egyelőre többet és biztosabbat nem tudok, s az is rejtély, miért írja mindkét idézett forrás szállítómunkásnak. Adatait az I. kerületi tanács hivatala nyilván a zsebében talált személyi igazolványából vezette be a halotti anyakönyvbe. Így lakcímét is. Ez a mai Szamos u. 25. sz. ház, amelyet a Czérna család bérelt, miután az iskolából kiköltözött.

Meglepő, hogy az 1956. évi forradalom szakirodalmába épp csak a nevét jegyezte föl, tevékenységéről semmit sem mond. Még meglepőbb, hogy egy külföldi szerző, mégpedig a gyanús hitelű, holokauszttagadó David Irving a legfőbb forrásunk Czérna Zoltán szerepéről. A magyar forradalomról írott könyvében (*Egy nemzet küzdelme: Magyarország, 1956.* 2004.2 579.) név szerinti említi Czérna Zoltánt. Mivel azonban a magyar kiadásban az angol eredetivel (*Uprising! One Nation's Nightmare: Hungary 1956.* London, 2001. 594.) összevetve Korényi-Both András is, Karvaly Gellért is súlyos fordítási hibákat talált, nem ebből idézek, hanem az ő fordításai alapján készült saját szövegemet közlöm:

„A Várhegyen a harcok vezetője a fiatal ferences szerzetes, Végvári Vazul atya volt. Két héttel azelőtt fiúkra fölügyelt esztergomi iskolájukban. De itt, Budapesten úgy látszott, senkinek nincs rá szüksége. Maléter gorombán elutasította, hogy lelkész legyen a Kilián-taktányában. Ekkor állt ki a várfalra, hátán géppisztollyal, egyik kezében kézigránáttal, másikban benzines palackkal, figyelve a lejtőn fölfelé araszoló harckocsikat. A Vár parancsnoka eltűnt, és a szerzetes lépett a helyébe. Mielőtt az egyházi rendbe lépett, már szerzett némi tapasztalatot a hadseregben. Célja az volt, hogy az ENSZ-csapatok megérkezéséig kitarssanak. Kitűnő harcosai voltak, de már kimerítette őket az állandó aknavetőtűz, a repülőgépfegyversorozata és az ágyútűz. Elutasították a megadásra telefonon fölszólító ultimátumot, ám amikor alparancsnokát, Czérna Zoltánt egy ágyúlövedék a Bécsi kapunál megölte, másnap, november 7-én Végvári atya parancsot adott a védelem föladására. Helyettesét, Folly Gábort elfogták, és később fölakasztották.”

Irving eredeti szövegében Czérna Zoltán értelmezője: *second in command*. Szó szerint 'második a parancsnokságban'. A *second* 'segítő' is jelent. A magyar kiadásban Tudós-Takács János 'helyettesnek' fordította. Ez azonban homályban hagyja Czérna Zoltán valódi tevékenységét, hiszen alább a szabato-

No. 1117-9.

MAGYAR VÖRÖSKERESZT
UNGARISCHES ROTES KREUZ
CROIX-ROUGE HONGROISE
BUDAPEST, VIII, BAROSS-UTCA 15. HONGRIE

Demandeur **Érdeklődő** Anfragesteller

Nom — Családi név — Name: **Gárdonyi**

Prénom — Keresztnév Vorname: **Dezsoné**

Rue — Utca — Strasse: **Szentháromság-u. 30. ss.**

Localité — Város, község — Wohnort: **Szeged**

Département — Megye — Komitat: **Csongrád**

Pays — Ország — Land: **Magyar**

Message à transmettre — Uzenet — Nachricht

(25 mots au maximum, nouvelles de caractères strictement personnel et familial)
(Legfeljebb 25 szó, kizárólag személyi természetű.)
(Höchstens 25 Worte rein persönliche Inhaltes.)

Pistakám! Leveléd megkaptuk. Siess meggyógyulni, hogy minél előbb köztünk lehess. Apukád Szigetbe vannak, egészségesek. Anyóka, Magytata, Feribácsóék, az egész familia szeretettel vár és csókol: Keresztanyád.

Date — Kelet: **Szeged, 1948. jan. 12.**

Destinataire — Cimzett — Empfänger

Nom — Családi név — Name: **Czérna**

Prénom — Keresztnév — Vorname: **Stephan fährlich**

Rue — Utca — Strasse: **Hadi fogoly./Prisonier./**

Localité — Város, község — Wohnort: **Kainbach/bel Gras/**

Province — Megye — Komitat: **Feldlaserett 22. Abt. I.**

Pays — Ország — Land: **Ausztria**

zül. 1922. anyja Szűcs Rózsa

Bitte deutlich zu schreiben! — Antwort auf der Rückseite.

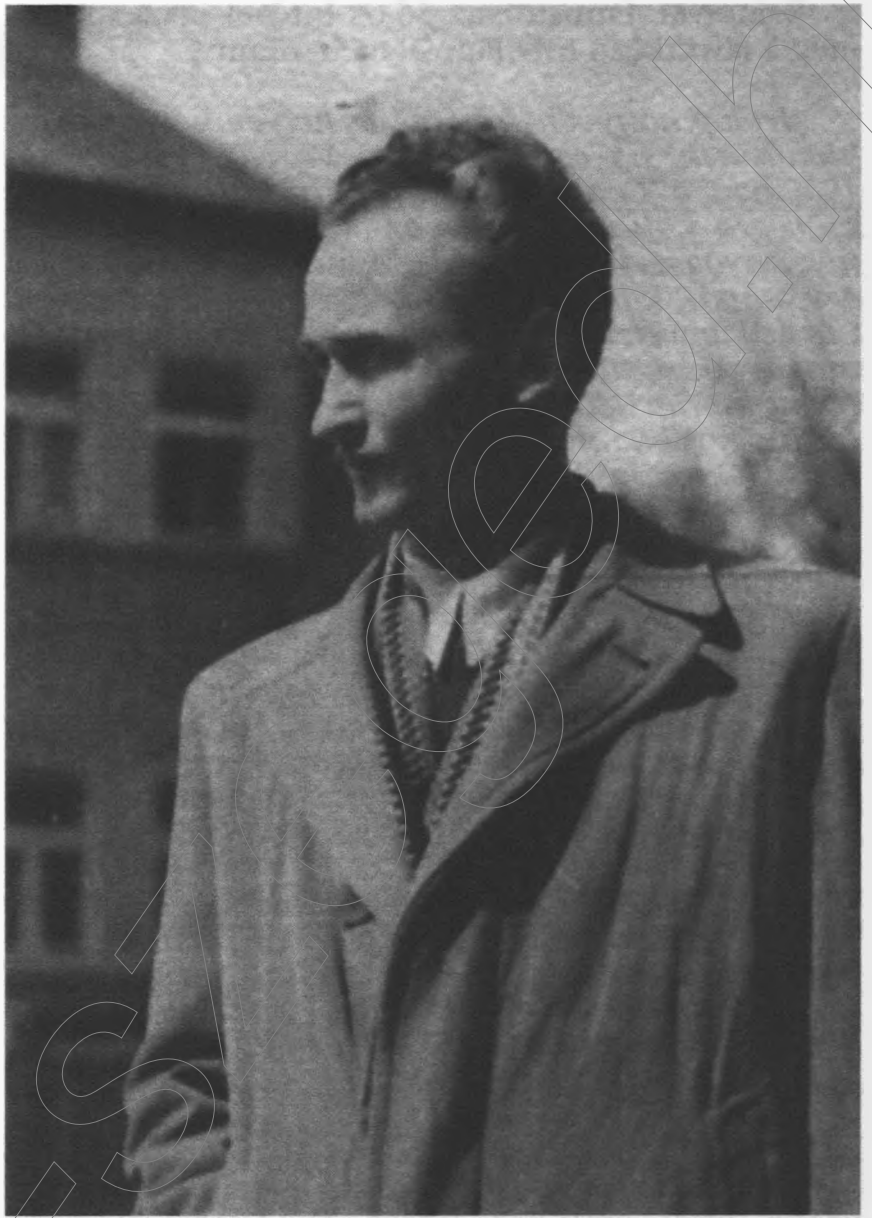

Ezt a képet Drágya
Nagyamir, Kereszt-
amirnak és Pistának
mar küldöm

Sok - sok szeretettel

Kis Pistának

1950. május 26. án.

sabb *deputy* ('helyettes') Folly Gáborra vonatkozik. Nem értem, Irving miért tett a kettő közt különbséget. Sajnos, erre vonatkozó kérdésünkre nem válaszolt.

Csákány Béla javaslata az 'alparancsnok'. Ezt fogadtam el. Karvaly Gellért 'helyettes parancsnoknak' fordította. Szerinte: nem kinevezett parancsnokról van szó, hanem – mint ahogy a katonaságnál szokás – a parancsnok távolléte idejére valakinek átadja a jogkörét (milyen intézkedést hozhat) és a hatáskörét (kikre vonatkozik az intézkedés). Nem világos, ha Folly Gábor volt Végvári Vazul helyettese, milyen beosztás volt Czérna Zoltáné. Csak Irving magyar forrásának eredeti szövege döntheti el, mit értsünk ezen. Már pedig ez a kulcskérdés Czérna Zoltán tevékenységének hitelesítésében.

De perdöntő, hogy Czérna Zoltánt Irving néven nevezte. Ezt nem szophatta az ujjából. Ezt valakitől, mégpedig frissen, kevéssel '56 után, hallania kellett, vagy olyan írásból vennie, amelyet akkor rögzítettek. Először magától értődően arra gondoltam, hogy a forrás maga Végvári Vazul lehetett. Sikerült őt megtalálnom az esztergomi ferences gimnáziumban, és telefonon megkérdeztem: mit mond számára ez a név: Czérna Zoltán. Nem mondott semmit. Amikor viszont tájékoztattam, mit írt Irving, hajlott arra, hogy bár a nevére nem emlékezik, a fiatal műgyetemista ott volt mellette, s bizonyos helyzetekben helyettesítette is. Kérésemre írásba adta vallomását:

„Tekintettel arra, hogy a neves történész, David Irving, néven nevezi, és helyettesemként is említi, nekem valószínűnek tűnik, hogy Czérna Zoltán azonos lehet azzal a huszonegynéhány éves egyetemista (?) fiatalal, aki Dísz téri főhadiszállásunkon arra vállalkozott, hogy míg én az őrségeket járom, ő a telefont kezeli. Tőle származott az információ a szovjetek ultimátumával kapcsolatban, amit magyar tiszteken keresztül hoztak tudomásunkra.

A Czérna névre magam pontosan nem emlékezem, de aki David Irvinget tájékoztatta, annak jó okkal kellett használni ezt a nevet. (Egyébként

azokban a napokban a Várban igen ritkán azonosították magukat a harcosok valódi nevükkel.) Nekem úgy tűnik, hogy Zoltán egy ideig műgyetemista, s talán a várbeli műgyetemi diákszállónak is lakója lehetett.

Legmeggyőzőbbnek tartom David Irvingnek a Czérna név említése mellett a budapesti I. ker. halotti bejegyzéseket: név, halál oka, hely, idő... (Abból az időből emlékszem, hogy egyesek hallani véltek a parancsnok helyettesének lelövéséről. Egy volt középiskolás társam [vári lakos] sokkal később számolt be arról, hogy egy fegyveres fiatalok többedmagukkal temettek el a Várhegy oldalában. Szüleiket állítólag értesítették.)

Akkor igen gyorsan peregték az események. Sok minden biztosan feltáratlan marad.

Ezentúl szívesen vállalom, hogy az Irving által megnevezett fiatal valószínűleg Czérna Zoltán volt, aki egy rövid időn át megbízott helyettesemként működött.

Czérna Zoltánt az 1956-os harcok idején a budai várkörletben elesett hősi halottunknak tekintjük.

Esztergomban, 2007 októberében.

*Végvári Vazul
volt parancsnok”*

Honnan meríthette Irving forrását? Ő maga könyvének előszavában ezt írta: „A Columbia Egyetem (New York) történelmi szóbeli [oral history] kutatási programja, amelyet Deák István professzor tett számomra teljes egészében hozzáférhetővé, több ezer oldal ilyen interjút tartalmaz. Köszönetemet fejezem ki neki, valamint Richard M. Stephenson professzornak (Rutgers Egyetem), aki rendelkezésemre bocsátott egy hasonló interjúsorozatot, amit szociológusok és pszichiáterek a CIA támogatásával folytattak, tudományos módszerrel. Ezek a jelentések, amelyeket mindössze néhány héttel a fölkelés bukása után készítettek, nem hagynak kétséget az iránt...” (i. m. 10.)

Rainer M. Jánostól, az 56-os Intézet igazgatójától még a következő fölvilágosítást kaptam:

„Irving könyvének kérdéses helyén két interjúra hivatkozik. Az egyiket maga Végvári Vazul adta 1957-ben a Columbia University kutatóinak, s a szöveg a Columbia magyar oral history projektjének anyagában található. A másikat egy csupán kódszámmal jelölt férfivel készítették a Cornell egyetemen (ott is folytattak egy hasonló magyar kutatást még 1957-ben); ezt az anyagot Irving szerint azonban a Rutgers Egyetemen őrzik. Irving egyébként az ezekről készített másolatokat néhai Gosztonyi Péter Osteuropa-Bibliothekjában helyezte el, ahol magam is láttam őket 1992-ben, Bernben. Halála előtt Gosztonyi archív anyagait, így az ún. Irving-kollekciót is hazaküldte, nagyobb részt a Hadtörténeti Levéltárba.

Irving könyve írása során többször járt Magyarországon, személyes kapcsolatban állt Berecz Jánossal és Hollós Ervinnel (erről Mink András írt tanulmányt a Beszélőben néhány éve), és lehetséges, hogy tanulmányozhatott pár peranyagot is, amelyre nyilván nem hivatkozhatott (az precedens lett volna).

Könnyen lehet, hogy Folly Gábor pere is köztük volt, esetleg azok az 1959-ben készült BM-es összefoglalók, amelyek 1956-ról szóltak, és vizsgálati anyagokra épültek (persze belső használatra; ezeket ott „monográfiáknak” nevezték). Czérna neve bármelyikben szerepelhetett.”

Közben megkértem a szegedi forradalmi események szorgalmas bűváráját, Bálint Lászlót is, nézzen utána, ahol csak jár, kutat, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában, az Országos Levéltárban, talál-e Czérna Zoltánra vonatkozó adatot. Talált. Nem sokat, de ez is perdöntő, mert ezek az iratok is arra bizonyoságok, hogy Zoltán a Széna téri harcokkal bizonyos mértékben kapcsolatban, a Dísz téren, a Bécsi kapu téren, a Bástyasétányon részt vett

a fegyveres ellenállásban, s így kapta a halálos lövést. Minden jel arra vall, hogy még november 6-án; 7-én már nem volt harci cselekmény a Várban. 6-án, írta nekem Horváth Miklós, két haláleset volt az I. kerületben; 7-én Czérna Zoltánon kívül nem halt meg senki. Valószínű tehát, hogy Zoltán nem azonnal halt meg, hanem másnap, kórházban.

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában újabban a Széna téri harcokkal kapcsolatban előkerült, Czeczó Imre főhadnagy 1959. január 5-én kelt *Összefoglaló jelentése* említette Czérna Zoltán nevét. Bevezetőül megállapította, hogy a Széna tériekkel szorosán együttműködött többek közt „a Várban lévő, a Bécsi kapunál lévő” „ellenforradalmi csoport”. Szereplőinek név szerint felsorolása közben ennyit írt:

„Czérna Zoltán a Széna téri ellenforradalomhoz tartozott, térképpel és fegyverrel járt, Nagy Géza elítélt vallomása szerint harcra buzdította az embereket.”

Mindössze ennyi, de legalább annyira perdöntő, mint a korábban ilyenek minősített adatok. Nagy Géza Eörsi László szerint hat évre és nyolc hónapra ítélték. 1962-ben szabadult (i. m. 246–247).

Czérna Zoltán halálának 51. évfordulóján, 2007. november 7-én a tiszaszigeti iskola falán a község önkormányzata emléktáblát leplezett le. Avatóbeszédében Bodó Imre polgármester megígérte, hogy ezután minden esztendőben ezen a napon megkoszorúzzák az emléktábláját, és alakját például állítják a fölnövekvő nemzedék elé.

Elete és halála további kutatásokat tesz szükségessé. Tartozunk emlékének és áldozatának azzal, hogy igyekezzünk megismerni mindent, ami vele kapcsolatos.

Péter László

1951. osztálykép. Osztályfőnök Dr. Inczeffi Géza. II. a. Földön: (balról jobbra) Lehotai Ferenc, Horváth József, Szabó Ottó, Grek János, Csíszár Ferenc, Novák Ferenc. Ülnek: Bába Károly, Pelle János, Késő Pál, Fekete Lajos. Állnak: Gyuris Lajos, Kiss Balázs, Hódi Miklós, Novák Ákos, László Nándor, Deák Tibor, Kerényi Tamás, Ökrös Gábor, Molnár Imre, Novák István, Bíró János, Kudla Pál, Liszekamm György, Mag Ferenc, Szoifler Károly, Barabás István, Kis Balázs.
Fenn: Pákh Csaba, Czérna Zoltán, lamberg György, császár Lajos, Korom Ernő, Kovács endre, Vastag Árpád.

Az idős ember lelke

A téma és annak közege

Az élet és az emberi tevékenység minden területén vannak népszerűbb és kevésbé népszerű, siker- vagy kudarc témák. Az öregségről írni semmiképpen nem a legérdekfeszítőbb téma.

A fiatalabbat kevésbé érdekli, hiszen sok sürgetőbb, időszerűbb gondja, érdeklődése, célja, teendője köti le az érdeklődését. Az idősebb pedig inkább saját magát elemelve, egyéni szemüvegén és baján keresztül foglalkozik (ha rákényszerül) az öregséggel. Azt, hogy ez mennyire megoldatlan kérdéskör, jól jelzi az alábbi gondolat. „A huszadik századi medicinát jellemzik a briliáns felfedezések, a legmagasabb szintű technológia, de egyben sajnálatos képtelenség arra, hogy mindezt azoknál alkalmazza, akik legjobban rászorulnak.” (JAMA 1982:258)

Az ember (állítólag) az egyetlen élőlény, amely tudatában van az időnek, az elmúlásnak, a halálnak, az irreverzibilitásnak. (állítja sok biológus). Kérdés, hogy mennyit ér ezen tudás?

Örömet, eligazodni tudást, tudatos tervezést tesz-e lehetővé, vagy a kint, a töprengést, a tanácstalanságot fokozza? Boldogabbá tette-e a homo sapienst, vagy a gondjait sokszorozta meg?

Proust szerint: „Az öregség minden realitás közül az, amelyikről életünk során a legtovább örzünk magunkban valami tökéletesen elvont fogalmat.”

Írók, festők témaválasztásából, pontosabban annak gyakori mellőzéséből is kitűnik ez: „az öregség tanulmányozása rossz közérzetet okozhat” -írja Birren vagy pl. Simone Beauvoirt értetlenül fogadták Párizsban, amikor az öregségről írt könyvének kéziratát ki akarta adni. Szokás mondani azt is, hogy az életkor nem érdem, hanem állapot. A probléma csupán az, hogy ez az állapot folyton változik és rendszerint nem kívánatos irányban.

Mikor kezdődik az öregedés és az öregkor?

Az első kérdések, amelyek a tudatunkban felötlenek, hogy mit is jelent, mikor kezdődik, és milyen életkortól számítható az öregedés és mikortól idős az ember?

Mikor kezdődik? 0-30-40-50-60-80 éves korban? Netán már a születés előtt?

Számos sportágban a 30 éves kor már öregnek számít. Egyes ügyességi funkciók már a 10 éves kor táján hanyatlának. Speciális mozgásművészeti, vagy tornász ismeretek elsajátítását jóval a serdülőkor előtt érdemes elkezdni. A szülések szerint az első gyermekét 30 év feletti korban szülő anya idős primiparának számít (de próbáljuk csak meg ezt a hölgyet társaságban idősnek mondani).

A testi öregedésről

A jelen tanulmányban a szorosan vett testi öregedéssel nem foglalkozunk, persze sokat tudunk a legkülönbözőbb szervek és funkciók öregedéséről: látás, hallás, ízületek, csontok, mozgás, hormonok, szexuális funkciók, erek, szív, stb...

Felületes szemléletre (és beletörődéssel) úgy véljük, ezek kopása, romlása, „elmészesedése” törvényszerű. Gyakran használják is a testi funkciók romlására azt a kifejezést, hogy „sörsszerű egészségkárosodás”. A felületesen észlelt idős emberre azt mondják: „Végelgyengülésben halt meg.” Sokat (bár nem eleget) tudunk az állatvilágban zajló öregedési jelenségekről és ezek sokszor (emberi szemmel) akár kegyetlennek is mondható következményeiről.

Előrebocsáthatjuk:

Nincs mindenkire egyaránt érvényes **egységes öregedési minta**, szabály és tempó. Az idősek a különböző, sokszor halmozottan jelentkező betegségek miatt betegek, nem pedig öregségük miatt.

Az öregek soraiban a multimorbiditás (tehát az egy időben előforduló többféle egészségkárosodás) tízszeres gyakoriságú, noha **nincs egyetlen testi vagy lelki betegség sem, amely biztosan, minden esetben együtt jár az idős korról.** Mondhatni, valamilyen szer-

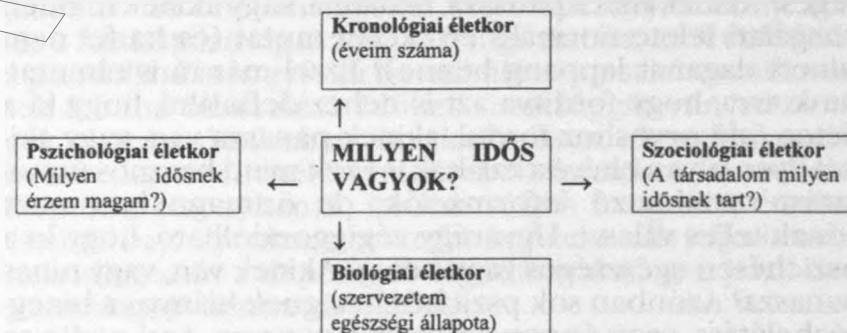
ve, testrésze még az öreg embernek is lehet egészséges. Az idősek által használt gyógyszerek ára persze jóval felette van az öregek össznépességen belüli arányánál. (Legtöbbet ezen belül a keringési szervek és az ideg-és elmebetegségekre fordítanak 23, illetve 19%-ot. Ugyancsak gyakoribb idősebb korban az orvoshihoz fordulás is. Ma a 60 év feletti a lakosság 20 %-a teszik ki és e 20 %-nak a 12%-a a 80 év feletti.

Pszichés- intellektuális értelemben mikor kezdődik a hanyatlás?

Finom hanyatlás mérhető a 30 éves kortól kezdve (pl. telefonszámok, adatok megjegyzése, a figyelem romlása, párhuzamos feladatok egyidejű elvégzése kezd teherre válni, de az intelligencia egésze még nem romlik.). Érvényes a mondás: „Jó pap holtig tanul”. Ez igaz, de tegyük hozzá - egyre nehezebben. Nyelvet és gépkocsit vezetni öregkorban is meg lehet tanulni, de úgy tudni pl. gépjárművet vezetni, mintha ezt korábbi életkorban sajátítja el, aligha. Állítható, hogy az élet első felében a bővülő ismeretek, a tanulás, tehát a fejlődés áll előtérben, de e mellett már megjelennek a finomabb hanyatlás kezdődő tünetei is.

Az életkor (az „idősség”) dimenziói (Jeszenszki, Kopp 2003)

Cicerótól származik az a gondolat, hogy az ember egész életében különféle szerepeket játszik (házastárs, barát, főnök, beosztott, munkatárs, stb...) és ezek szinte sohasem azonosak egymással. Ehhez hasonló az életkor többféle értelmezése, melyek egymással összefüggnek, de egymástól jelentősen el is térnek.

Feltehető az a kérdés is, hogy itt is érvényes-e Petőfi (más összefüggésben írt) gondolata, mely szerint „minden ember annyit ér, amennyit a szíve”. (!?)

Érdekes az isz. előtti első évezredből fennmaradt **etruszk vélemény** (cit. Censorinus III. szd) Eszerint:

Az élet 7 éves periódusokra tagolódik. Az első 10 (10x7 év)-et az isteni útmutatások irányítják, + még 2 (2x7 éves) periódusra is el lehet nyerni az istenek jóindulatát, sőt + lehet még 2 (2x7 évnél) „haladék”, de ekkor isteni jelet már nem kapunk.

Kérdés az is, hogyan értelmezzük, számoljuk a bibliai „matuzsálemi” életkorokat (8-900 év)? Sajnos az biztos, hogy nem számolhatók egy az egyben, pedig akkor komoly jövő állhatna az emberiség előtt.

Az „Élet és Tudomány” folyóirat 1979-ben egy cikkében azt fejtegette, hogy az életkorok - szakaszok „másként vannak, mint ahogy a közvélemény hiszi”, tehát nem olyan rövidke, hanem:

Az 50-60 éves ember még nem öreg
65 évig -javakorú
65-80 éves korban -középkorú
80-90 éves korban -öregedő
90-100 évesen -öreg, agg, matuzsálem

Ismét más felosztás szerint:

Középkorú az, aki 35-64 éves,
az időskor a 65 éves korban kezdődik, majd utána következik

az „idős-időskor” 85 éves kortól.

Az Egészségügyi Világszervezet (W.H.O.) szerint:
középkorú 45-59 év

időskorú	60-74 év	
öreg		75-89 év
agg		90 év felett

Mindezekben közös, hogy a „statisztikai” öregedést, az életkori, betegségi, halálozási adatokat veszik alapul és nem az elvben lehetséges életkort.

Ugyanis a genetikusok szerint az **ember genetikai programja** 120-130 évre „szól”, ennek megélését teszi/tenné lehetővé. Ennek persze nagyon sok feltétele volna. Mindenesetre tény, hogy a ma a leghosszabb átlagéletkorral büszkélkedhető országok (pl. Japán, Norvégia, stb..) adatai is 1/3-al rövidebb átlagéletkort (kb. 80 évet) mutatnak, mint ami „elvileg-genetikailag lehetséges” elérhető lehetne.

Ellenérvként felvetődhet mindezzel szemben az a gondolat, hogy talán az ókori görög felfogás érvényes: „Akit az istenek szeretnek, annak rövid életet adnak.” !?

Tény, hogy hazánkban ma a várható élettartam: 66 év, 75 év. Magyarországon a férfiak 7, a nők 10 évvel kevesebb évet élnek meg, mint az európai átlag. Ez kevesebb, rosszabb, mint pl. Costa Rica, Mexikó, Uruguay adatai. Persze ne feledjük, hogy az átlagéletkor az ókorban 20 év sem volt, 1000 éve 25-30 év, a XIX. század közepén 35 év. Az más kérdés, hogy az életkor meghosszabbodása mi mindennek köszönhető (fertőző betegségek, gyermekkori járványok, ezzel együtt a gyermekhalandóság csökkenése, az egészségesebb táplálkozás, a jobb közegészségügyi viszonyok.

Érdemes idézni a **W.H.O. 1975-ben deklarált elveit: „Egészséget mindenkinek 2000-re, illetve „az egészség = teljes testi, lelki és szociális jólét.”** Nagyon összetett, ugyanakkor nagyon egyéni mérlegelés ad csak választ arra, hogy mennyire igazak ezek a meghatározások. Pl. testileg egészséges-e az az ember, akiben lappang valamilyen betegség, amiről nem tud, panasa sincs, vagy ki mikor ítéltető pszichésen teljesen épnek. E kérdések részletes megvitatása nagyon messze vezetne, ugyanis: Ki az egészséges? Akinek nincs panasa, fájdalma, vagy akinek minden vizsgálati lelete normális értékeket mutat (és ha fel nem ismert daganat lappang benne)? Ezzel már rá is rámutatunk arra, hogy fordítva azt is nehéz definiálni, hogy ki a beteg (aki orvoshoz fordul, akinek panasa van, vagy akinél ilyen-olyan eltérést találtak)? Ezek mind hasznos útmutatást tartalmazó információk, de önmagukban nem adnak teljes választ. Ugyanígy végiggondolható, hogy ki a pszichésen egészséges vagy beteg? Akinek van, vagy nincs panasa? Azonban sok pszichés betegnek hiányos a betegségbelátása, vagy éppen eltúlzott a panasa. Ami pedig az egyik embert kielégíti, az a másiknak nagyon kevés. No és mit jelent a teljes szociális jólét? Nyilván először is azt, hogy az illető elégedett a körülményeivel, de míg az egyiknek a minimum bőven elég, a másiknak a sok is nagyon kevés

Betegség-e maga az öregség?

Érvényes-e Seneca nézete: „senectas ipse morbus” (Az öregség maga betegség.)? Anakreon szerint: „megöregedni egyet jelent mindennek elvesztésével, ami édessé tette az életet.” Galenus (II. század): Az öregség átmenet az egészség és a betegség között. Buddha tanításából fennmaradt gondolat: „Mi haszna az élvezeteknek, ha jövendő aggságom már bennem lakozik”. Beckett kétségbe vonja az élet értelmét, éppen a végén bekövetkező szálnalmas lealacsonyodás miatt. Van Swieten (XVIII. század): „Az öregség gyógyíthatatlan betegség” Avagy Cicero nézete a mérvadó: „öleljük szívünkre az öregséget és szeressük: tele van gyönyörűséggel, ha élni tudunk vele... Minden élvezet a végére halasztja azt, ami a legkellemebb benne. Igen kelleme a már alászálló, de még nem rohamosan zuhanó idő.”

Mint oly sok mindent, az öregséget is talán a legszemléltetőbben Shakespeare jellemezte az „Ahoj tetszik”-ben.

...A hatodik kor

Papucsos és cingár figura lesz:

Orrán ókula, az övében erszény,

Aszott combjain tágan lötyög a

Jól ápolt ficsur-nadrág; férfihangja

Gyerekesse kezd visszavékonyodni
Sipol, füttyül. A végső jelenet
Mely e fura s gazdag mesét lezárja,
Megint gyermekség, teljes feledés,
Se fog, se szem, se íny – tönkremenés!

Caecilius szerint pedig:

De legnagyobb csapás a vénre mégis az,
Hogy látni kénytelen, mily gyűlölt más előtt.

Az öregekhez való viszony:

A gerontofilia és a gerontofóbia között hullámzott és hullámzik ma is. A társadalom hozzáállása kétszínű.

Swetchina író szerint nagy ellentét van az aggkor méltósága és az emberekben róla élő vélemény között.

Egyes eszkimó kultúrákban, ha kevés az élelem (és mikor nem az) úszó-jégtáblára ültetik az öreget...

Középfrika számos törzsénél kiültették egy fa alá kevés kenyérral és vízzel, de „véletlenül” oda, amerre történetesen az oroszánok szoktak vonulni.

Ojibwa indiánok: ha megrokkant az öreg, meg kellett halnia. Kirakták egy szigetre, magányosan. Ha különösen tisztelt személy volt: ünnepséget szerveztek, ott az öregember halotti dalt énekelt, táncolt, közben fia tomahawkjával hátulról megölte.

Ezzel szemben sok helyen nagy tisztelet övezte az öregeket. Homerosz szerint az öregség és bölcsesség egyet jelent. Solon szerint „érdemes 80 évig élni, mert én is folyton tanulok”. **Spartában** a fő kormányzó testület a **geruszia (= öregek tanácsa)** volt, **Rómában** a **Senatus** -eredetileg a **seniorok**, vének, tehát az öregek tanácsa volt. Számos indián törzs éppen sok tapasztalatát, leszűrt életbölcsességét nagy értéknek tekinti, ezért megbecsüli az öregeket. Fennmaradtak tanulságos adatok arról, hogy a középkorban kb. 1000 évvel ezelőtt a 60-65 évnél idősebb férfiert 1/3 annyi összeget kértek váltságdíjként, mint a 20-50 év közötti korúért. De ez sem volt egységes: a frank szabályozás szerint (amelyen a francia királyság jogrendje alapult) minden férfiert ugyanannyi jár, illetve követelhető, bármilyen korú is. A kínai kultúrában az öregség mint az élet „legfelsőbb formája” jelenik meg, a zsidó vallás szerint az öregség az erényes élet jutalma. Bármennyire bizarrul hangzik is az a tény, hogy számos nép szokásai közé tartozott az öregek megevése, ez azonos célt szolgált, mint az öregek szavak (ismeretek) útján átvett tapasztalatainak átmentése az utódokba.

Az idős ember és orvosa, pontosabban szólva: az orvos és idős betege

Az idős emberek iránti hozzáállás szemléletes megnyilvánulása és sajátos szituációja a modern időkben és így napjainkban, amikor az idős ember beteg lesz, nem szólva, ha műtetre van szüksége. Ilyenkor felvetődik a kérdés, hogy jár-e idős embereknek egészségügyi ellátás és ugyanolyan ellátás jár-e nekik, mint a fiatalabbaknak?

Köztudott, hogy idősebb, legyengült állapotban lévő ember esetében bármilyen komolyabb egészségkárosodásnak a kórjósolata az átlagosnál rosszabb. Számos műtét van, amelynek ilyenkor valószínű (magas százaléku) a kockázata. Ezért (= a statisztika miatt) nem kerül sor pl. műtetre. (Ez hasonlatos némileg ahhoz a dilemmához, hogy tömegbaleset esetén kiket kell először ellátni, a nagyon súlyos vagy az enyhébb állapotban levő sérülteket?)

Ide két rövid megjegyzés: a statisztika komoly, elgondolkodtató adatokat tartalmaz, de az egyes embernek (és családjának) ő maga jelenti a 100%-ot.

Ha (helyesen) osztársadalmi (és állami) ügy egy-egy súlyos károsodást mutató gyermek és fiatal hatalmas összegeket igénylő gyógykezelésének finanszírozása, miért nem lehet érvényes ez az öregemberre is? (E témakör pénzügyi kihatásai eléggé ismertek, de önmagukban nem lehetnek döntő szempontok.)

Az orvos-paciens kapcsolatban öregember esetében érvényes az a szabály is, hogy a laboratóriumi leletet nem szabad önmagában mindent eldöntőnek tekinteni. A legtöbb esetben több információ és megbízható kép nyerhető a panaszok és a tünetek, az emberi megnyilvánulások és a beteg tevékenységének megismerése révén, (pl. mimika, gesztus, beszéd, hangulat, figyelem, beilleszkedés, érdeklődés, étvágy, tisztálkodás, stb...).

Azt se felejtjük el, hogy bármily sokat is mondanak a sta-

tisztikai adatok, ezeknek az egyes emberre vonatkozó értelmezése (különösen, ha életről és halálról, műtétről, kezeléstről, vagy annak elhagyásáról van szó), csak fenntartással vezethető le és összességében nem adnak százszázalékos útmutatást.

Férfi, nő és az anyagi körülmények

Idős korban a múltban is, ma is jelentősen eltérő a férfi és a nő helyzete, sorsa, megítélése. A férfi dominanciájú társadalmakban a nő sokban alárendelt helyzetű, ez idős korban is érzékelhető, mondhatni attól az életkortól kezdve, amikor vonzó tulajdonságai elhalványulnak. Ezt azonban két tényező sok szempontból kiegyenlíti a férfiak korábban halnak meg, és a magára maradt nő (általában) jobban el tudja önmagát látni, így tovább képes a felszínen maradni.

Az ugyancsak messze vezető, de nagyon fontos kérdés, hogy az öregek helyzete korántsem csupán szemléleti, hanem nagyon is szociológiai kérdés. Nem kevesen fogalmazták meg például, hogy az öregség csak a felsőbb társadalmi rétegek soraiban jelenthet problémát. Mondván: ugyanis a szegények nem érik meg az öregkort.

Milyen az ép, egészséges idős lélek?

Milyen a fiziológias pszichés öregedés és öregség? A jószívű, a kedves, a barátságos, a fukar, a zsémbes, a szélhámos, a durva személyiségű ember az marad öregkorában is, tulajdonságai „leszűrten”, sokszor sarkítottan, karikírozottan jelennek meg. Tehát a fukar még fukarabb, a szavahihetetlen még kevésbé szavahihető lesz öreg korában. Ne felejtjük el, a jó karikatúra sokszor jobb, mint az eredeti. A lényegét emeli ki.

A pszichésen egészséges idős ember tehát önmaga korábbi énjének a karikatúrája lesz. Lényeglátó, bölcs, sok tapasztalata van. Megfontolt, óvatos, döntései régi tapasztalatok alapján történnek, sablonosak. Meg tudja különböztetni a lényegest a mellékestől, kevésbé variábilisak a motivációi, ezért jobban „prognosztizálható”, kiszámíthatóbbak a reakciói, döntései, cselekedetei. Intellektusa lényegében megtartott, az emlékezés, ítéletalkotás, tájékozódás kielégítően funkcionál. Ez az egyén és környezete számára egyaránt kedvező eset.

Kóros lelki folyamatok idős korban

Az idős ember személyisége sokféle lehet: harmonikus, produktív (alkotó), „karosszékekben ülő”, függő, rászoruló, másokra áthárító, önpusztító, ép, integrált tudatú, dezintegrált (zavart) tudatú, hullámzó tudatállapotú, szellemileg leépült, stb... A kedvezőtlen irányú változásokra hajlamosító gyakori rizikótényezők az immobilitás, az instabilitás, az intellektus hanyatlása, a iatrogen (az egészségügy részéről ért) ártalmak és az inkontinencia. A kórjósolat sok tényezőtől függ, így a siker vagy kudarc élményektől, a hangulattól, a realitástól, az új élethelyzet elfogadásától, a gyógyulás igényétől, az élni akarástól, az intellektustól, az ügyességtől, a kooperációs készségtől, nem szólva a környezet szerepéről, hatásairól.

Gyakorisága miatt is néhány idősebb korban gyakori kóros pszichés károsodásról indokolt és érdemes szólni. A leggyakoribb tünetek közé tartozik a szellemi hanyatlás, leépülés, a depresszió, a tudatzavar, a paranoiditás és a nagyfokú figyelmetlenség.

demencia (elsősorban érlelmeszesedés és Alzheimer-betegség)

paranoiditás (túlzott bizalmatlanság, meglopátásos-elszegényedési téveszeszmék)

depresszió (magány, degradáció, izoláció, a „szociális halál” élménye.)

tudatzavar (ennek leggyakoribb okai a szív és érrendszeri működés elégtelensége)

Feltűnő lehet a nagyfokú figyelmetlenség és feledékenység, a rossz megjegyző képesség, amikor azonban az összintellektus azonban még kielégítő lehet.

Demencia: enyhefokban tulajdonképpen „javakorabeli” embernél is már megjelenhet. Ahogyan érvényes és lehetséges, hogy a „jó pap” holtig tanuljon, úgy a „kopás”, változás is tartósan végigkíséri az embert. 30-40-50 éves korban az adatok (címek, nevek, telefonszámok) megjegyzési és felidézési képessége kezd romlani, de az összintellektus ilyenkor még ép. Később a tanulás, a felidézés, a tervezés, az elvont gondolkodás, a figyelem romlik, az információk feldolgozása lassul, a szótalálás nehezebb, feltűnővé válhat

a szociális kapcsolatok zavara

Kifejezettebb fokú hanyatlás esetén a tanulás (új ismeretek elsajátítása), a felidézés, az idő-térbeli tájékozódás lesz feltűnően rosszabb, a mozgások kivitelezése romlik, a személyek felismerése, az öltözés, a tervezés, a teendők, a programok „organizáció”-ja nehezebben megy, az elvont fogalmak bizonytalanná válnak, szociális (kapcsolattartási, kommunikációs) zavarok jelentkeznek.

Az összes demenciával járó betegség között mai ismereteink szerint az Alzheimer betegség a leggyakoribb, kb. 50% (vagy több), de míg - a 65 éves kornál fiatalabbak között az előfordulás csak ~1%, 85-90 év között > 20%, 90 év felett > 35 %-ot tesz ki. Érederetű demencia 20-30%, egyéb, viszonylag gyakoribb demenciák (Pick, Huntington, Parkinson betegség, alkohol, egyéb mérgezősek, stb...), valamint a kevert típusú demenciák. Közülük külön indokolt kiemelni az alkoholizmust, melynek főleg középkorú férfiak esetében lényeges és gyakori a szellemi hanyatláshoz vezető oki szerepe.

Csupán érdekességként: Alzheimer 1905-ben kuriózumként írta le a ma az ő nevével jelzett kórképet. „Eine eigenartige Erkrankung der Hirnrinde” (Az agykéreg sajátos megbetegedése.) Ma sok millió ember szenved benne. Lehet-e ez? Igen, lehetséges, hiszen az átlagéletkor is jelentősen hosszabb lett, 47évről 76 évre nőtt.

Gyakran és sok okból fenyegeti az idős embert a depresszió

Örökletes hajlam mellett ilyenek a testi leromlás, idült, előrehaladó testi betegség, involúció (minden értelemben) hatása. Lényeges a feleslegesség tudatának, élményének kialakulása, rögzülése, a magány, a szociális izoláció, a szociális halál élménye, a céltalanság, kilátástalanság miatt.

A demenciát gyakorlatilag is nagyon fontos elkülöníteni a **pszeudodemenciától**, ami demencia álcában elsősorban súlyosabb depressziós állapotban jelenik meg. Mi jellemzi ezt: önelhanyagolás, készletelenség, közöny, apátia, a kilátástalanság érzése és hangoztatása, az érdeklődés, a gondolkodás nagyfokú beszűkülése, a pszichés működések feltűnő lelassulása. Időbeli összefüggés van veszteségek elszívásával, az izolálódás és az elmagányosodás bekövetkeztével, átélésével. Ezek a tünetek nem szellemi leépülést bizonyítanak, hanem súlyos hangulati, érzelmi életbeli bajt. Ilyenkor a rosszabb intellektuális teljesítmény másodlagos és a depresszió oldódásával meg is javul és a „látszólagos” demencia oldódik.

Tudatzavarok gyakoriak idős korban

Ezek zavartságban, nyugtalanságban, tájékozódási zavarokban nyilvánulnak meg elsősorban. Nagyon sokszor priméren nem idegrendszeri, hanem belszervi eredetűek ezek az állapotok (szív, vérkeringés zavarai, oxigénhiány, stb.). Jól ismert idős korban az éjszakai zavartság, amit még a környezet, sőt az ápoló is fokozhat azzal, hogy nyugtatót, altatót ad a betegnek.

Ide kívánczik az idős embereknél nem ritkán előforduló **paranoid személyiségtorzulás is**. A paranoiditás kóros gyanakvást, bizalmatlanságot, mások részéről folyamatosan rossz szándékok feltételezését jelenti. Ez idős ember esetében - ismét a testi, egzisztenciális hanyatlás tényét is figyelembe véve - nem ritkán kisemmizettségi, elszegényedési gondolatokban nyilvánul meg, ahol nem mindig könnyű a valóságos elhanyagolási élményeket, történéseket a magányosságot, a becsapást megkülönböztetni, elválasztani a kóros, beteges téveszeszméktől, vagy pl. az elszívott valóságos meglopátást a feledékenység miatt terebélyesedő meglopátásos téveszeszméktől.

Jellemző, hogy míg a demencia, a depresszió, a paranoiditás általában tartósan (bár hullámzó mértékben) észlelhető, addig a tudatzavar akár egyetlen napon belül is változó mértékű lehet.

Különösen veszélyeztetettek:

A 80 év felettiek, akik magányosan élnek, a családi gyász-élmények utáni időszakok, a depresszió, a szellemileg nem intakt idős emberek, azok, akik gyakran elesnek (mozgás, egyensúlyérzés zavara, stb.), akik inkontinensek, akik a korábbi életük eseményeivel nem tudnak megbirkózni, nem tudnak beilleszkedni az új „szolidabb” életfel-

tételek közé.

Az idős emberek otthonaikban gondozottak között az affektív zavarok gyakorisága >15%, gyakori az önvádolás, a paranoiditás, az alvászavar, elterjedtek az úgynevezett pszichoszomatikus tünetek és persze a demencia.

A kérdéskör lényeges mozzanata az, hogy az élethez történő ragaszkodás, illetve a halálvágy, vagy akár a kilátástalanság érzése – noha van ilyen összefüggés – nem arányos a veszteséggel, a betegséggel, vagy a szociális helyzettel. Az öregek soraiban pl. az öngyilkosságnak vannak ugyan tipikusnak mondható hajlamosító, kiváltó, vagy háttértényezői, de ezek a tényezők sokkal elterjedtebbek és az öngyilkosságot meg sem kísérlők között sem ritkák.

Szociális otthonokban, krónikus betegosztályokon, pl. korántsem olyan gyakori az öngyilkosság, mint ahogy ezt az élethelyzetet, ennek átélését figyelembe véve el lehetne várni. Öreg emberek között ezért a gyakoriság szempontjából **nem a szorosán vett öngyilkossági cselekedet a fő probléma** (bár persze ez sem lebecsülendő), hanem a sokkal gyakoribb „rejtett” öngyilkos magatartás: a gyakori lemondás, beletörődés, a kilátástalanság érzése, tudata, a hiányzó (beszűkülő) célok, tervek, ambíciók, továbbá az „ön-elhanyagolás” (étkezés, gyógykezelés, orvosi vizsgálaton történő megjelenés, stb...).

Azt is állítani lehet, hogy ebben az életszakaszban nem ritka az előbbiekkal rokon jelenség, a **meghívott halál, amikor az egyén ugyan nem követ el aktívan önsértést, önpusztítást, de mindenét elhanyagolja (sokszor félig tudatosan), elősegítve a véget, mondhatni, kihívja maga ellen a sorsot.**

Lényeges az egyéb betegségek és a pszichikum kölcsönhatásai

Igen fontos bizonyos személyiség típusok hajlamosító szerepe. Sokféle személyiségvonás ismert, amely védő vagy rontó hatással van a megváltozott élethelyzetben tanúsított magatartásra, tevékenységre, életvezetésre.

Pszichoimmunológia: pszichés stresszek, pszichológiai kifejezéssel élve „tárgyvesztések” (pl. szeretett személy halála, tartós depresszió, stb...), pszichés értelemben feldolgozatlan konfliktusok kifejezetten rontják az immunrendszer védekező képességét és ezen keresztül hajlamosító, elősegítő hatásuk lehet akár rosszindulatú daganatos megbetegedésekre, illetve ezek lefolyásának gyorsaságára.

A **pszichoonkológia** az orvostudomány egyik egészen új területe. Lényege, hogy a pszichés állapot ténylegesen, mérhetően kihat a testi védekező mechanizmusra. Fokozottan hajlamos pl. daganatos megbetegedésekre az, akinél feltűnő az emóciók levezetésének képtelensége, előtérben áll az érzelmek elfojtása, a gátoltság, hajlam a túlkompensálásra. Az ilyen személyiségű emberre jellemző lehet a mozgásos és szóbeli kifejezés működésének blokkolódása és a katarzis képtelensége. Mindez rontja a tumoros beteg kórjórát.

Ennél a két fogalomnál jóval régebben ismert, hogy a mozgás megnehezültsége, a szív, a keringési szervek tartós betegségei és az ezzel járó mozgáskorlátozottság nem maradnak hatással a közérzetre, a hangulatra, életkedvre.

Néhány gondolat az idős emberek jogi megítéléséről

A serdülő és a felnőtt között elég egyértelmű és nem önkényes a határ, ugyanez a megállapítás a felnőtt és öreg között nem érvényes. A nyolcvan-százévesnek (jogilag és elvben) ugyanannyi joga van, mint a negyvenévesnek, gyakorlatilag azonban még viszonylag kielégítő állapotban is sokkal kevesebb a joga. Nem csak azért, mert pl. anyagi lehetőségei sokkal szűkösebbek, hanem mert a szó fizikai értelmében „ügyintézési” képessége jelentősen lecsökkent. Az öregember más, nem „átlagember”, vagy „fennkölt magasban van”, vagy motyogó-totyogó vén bolondnak tartják. Ahogyan a serdülő testileg és lelkileg minőségileg más, mint a gyermek és nemcsak abban különbözik, hogy „nagyra nőtt”, ugyanígy az idős ember is sokban különbözik a javakorútól.

Ahogyan a gyermek és a 18 éves kor alatti fiatal jogilag nem rendelkezik (még) teljes értékűen a felnőtt jogokkal, ugyanígy gondolják sokan, hogy a „második gyermekkorban” levőket is így kellene elbírálni. Jó példa erre az, hogy orvosok gyakran írnak le és alá olyan leletet, mely szerint

a beteg „szellemi leépülése korának megfelelő”. Mintha valamilyen szoros, gépies összefüggés lenne az ember életkora és szellemi állapota között minden esetben.

Nem „abszolút egészség” a feltétele annak, hogy az idős ember jogilag érvényes nyilatkozat megtételére (végrendelet, eltartási szerződés) képes legyen, (azaz jogi kifejezéssel cselekvőképes), hanem az, hogy gondolkodásában legyen annyi egészség, hogy tárgyilagosan meg tudja ítélni, fel tudja fogni a történéseket, át tudja fogni, képes mérlegelni az emberi, családi, anyagi és egyéb viszonyokat, tehát tudjon mérlegelni, tárgyilagos véleményt alkotni. Ez persze a korábbi életkorban sem könnyű, elesett, beszűkült körülmények között élő ember esetén különösen nehéz, hiszen ilyenkor az apró jó és rossz hatásoknak, élményeknek túlzott, egyoldalú felfokozott jelentőséget tulajdonít az ember.

Fontos az is, hogy életszerű-e a véleménye, a korábbi életvitelből levezethető-e? Alapelv a polgári jogban: az egyén jogvédelme (véleményének tiszteletben tartása), még a halál után is (végrendelet, hová temessék, stb...)

Buktatók ilyen esetben:

Akut átmeneti zavartság (ismételt, illetve gyakori) előfordulása.

A tanúvallomások ellentmondásai (érdekektől vagy pillanatnyi felszínes benyomástól vezérelve).

Elesett állapotban a kis „jó és rossz-cselekedetek” túl fontos szerepet kapnak, - hasonlóan a kisebb gyermekhez - ellentétben a „felnőtt” életszakasszal.

Az (orvosi) leletek a tudatállapotról igen gyakran nem informatívak.

A fentebb említett visszás és hibás szemléletet kifejező nézet (a szellemi hanyatlás és az életkor már említett merev és sablonos értelmezése) mellett indokolt arra is rámutatni, hogy gyakori a kimutatható (illetve kimutatott) elváltozások hibás túlértékelése, szinte misztifikálása. (Ilyen lehet az agykamrák tágulatának, vagy az úgynevezett agyi infarktuszokra utaló kisebb jeleknek az eltúlzott értelmezése, stb.) Ezek persze igen fontosak, de tudni kell, hogy nincs merev, „lineáris” összefüggésük a szellemi károsodás fokával. Kísérjük meg a szemünknek, fülünknek és tapasztalatainknak nem kevésbé hinni, mint a „gépeknek”.

A halálhoz, meghaláshoz való viszony

Nem lehet és nem is lenne helyes megkerülni az idős embernek a halálhoz, meghaláshoz való viszonyát. Az európai kultúrákban valójában még a „modern időkben” is többnyire tabu ez a téma. Pszichoanalitikus fogalommal élve, a társadalom és az egyes ember elfojtja, szinte nem akar róla tudni, nem szeret ezzel foglalkozni. Az emberek gyakran magukba zárják az ezzel kapcsolatos gondolatokat. Számos esetben illik mellőzni és elkerülni a „halott” szót és helyette pl. az „eltávoztottról” szólni. (Más kultúrákban ez sokszor egészen másképpen van, lásd buddhizmus, hinduizmus, számos természeti nép, stb...) Elgondolkodtató az ókori Egyiptomból fennmaradt nézet, mely szerint „mi egyiptomiak nagyon szeretjük az életet, ezért foglalkozunk sokat a halállal, építünk piramisokat ...”.

Mitől félünk tulajdonképpen?

A halál titokzatosságától? (Elsősorban nem a halál tényétől alakul ki félelem.)

A szenvedéstől, hanyatlástól?

A kiszolgáltatottságtól?

A halál előtti periódustól?

A halál utáni történésektől?

Kérdés az is, hogy mennyiben sajátosan emberi dilemma a halál kérdése? (Számos etológiai vizsgálat igazolja, hogy nem csupán human problémáról van szó.)

Óriási jelentősége van annak, hogy kell-e, szükséges-e a túlvilági – pontosabban síron túli – vigasz, vagy pl. hit a reinkarnációban, a feltámadásban.

Az az igazság, hogy egyik korosztályt sem „készítik” fel a halállal kapcsolatos történésekre, kérdésekre. Fialat korban távoli, „nem időszerű” témának tekintjük a halált, az élet folyamán is sokáig mellőzhetőnek tűnik az erről való gondolkodás, töprengés, hiszen még „messze van”, a serdülő pl. önmagát sebezhetetlennek érzi. Utána egyre közelebb jön a téma. Felhívja erre a figyelmet a biológiai öregedés, a testi betegségek, panaszok gyakoribbá válása, a tár-

sak elvesztése, majd az egzisztenciális hanyatlás, az elmagányosodás, a „szociális halál” élménye. Mindez ugyan érinti a fiatalabb korú embert is, arra is nyomasztóan hathatnak az ilyen élmények, de akkor még érződik az újrakezdés lehetőségének a realitása, a (szó széles értelmében vett) pályamódosítás reménye. Idős korban mindennek egyre fogy a lehetősége és a lehetőségek realitása.

Könnyebb kijelenteni, mint elfogadni, de mégis igaz, hogy nem a haláltól van alapunk félni (legfeljebb akkor, ha az szereteteink egzisztenciáját vagy fontosnak látott célok elérését veszélyezteti), hanem a hozzá vezető úttól, a fájdalomtól, a mozgáskorlátozottságtól, a kiszolgáltatottságtól. Maga a „meghalás” tulajdonképpen az emberi élet egészéhez képest csak egy pillanat. Persze ahogyan az embert még otthonától távol is foglalkoztatja az, hogy vajon mi van otthon, ugyanúgy nem könnyű elfogadni azt a tényt, hogy minden és mindenki lesz valahogyan akkor is, ha mi már nem leszünk.

Kulcskérdés, hogy a haldoklás és a meghalás sarkítva veti fel a modern társadalmak embereinek elembertelenedett viszonyát. Jogos nosztalgiával gondolhat vissza a mai ember a régi idők sokkal természetesebb és természetközeli életformájára („nagy család”, természetközeli hétköznapiak, stb...), ahol a születés is, a halál is sokkal életközeli, természetesebb, magától érthetőbb, „emberibb” történet volt. Teljesen más, ha az ember úgy távozik, hogy szerettei állják körül, fogják a kezét, simogatják vagy, ha (Magyar Imre szavaival) „minden természetes és mesterséges testnyílásából csövek lógnak ki” a kórterem paravánal elkerített sarkában.

Előbbi esetben a beteg szinte észre sem veszi a vég elérkezését. Talán senki nem fogalmazta ezt meg szebben, mint Radnóti Miklós:

„Két karodban nem ijeszt meg majd a halál nagy csöndje sem.

Két karodban a halálon, mint egy álmon átesem”

Tudomásul kell venni, hogy az élet véges, nem fogom tudni, hogy az élet hogyan megy tovább és nem is fogom tudni befolyásolni a történéseket, de nincs értelme állandóan ezzel a gondolattal foglalkozni.

Mit lehet, kellene tenni?

Mi minden fontos, mire van szüksége az idős embernek? (Különböző felmérések, tapasztalatok alapján.)

Egészség, ezen belül főleg a fájdalommentesség és mozgásképeség,

A társas kapcsolatok, az emberi kapcsolatok, kontaktusok, kommunikációs lehetőségek,

Segíteni tudni és segítséget kapni,

Elfoglaltságok biztosítása, programok,

„Emberi” elhelyezés és körülmények,

Külső-belső béke (családon belül, barátok, ismerősök között és lelki értelemben is)

A hasznosság érzése,

Létének legyen értelme, érezze ezt,

Igazságot szolgáltatni számára sérelmek esetén.

Ezek mellett illetve között ne felejtjük el, hogy ha csodát tenni csak ritkán sikerül is, nagyon sokféle gyógyszer, gyógyhatású szer, étkezési, életmódbeli lehetőség és mindenekelőtt emberi megnyilvánulás adódhat, amelyek érdemlegesen javíthatják az idős ember életminőségét, közérzetét, testi és lelki működését, ezen keresztül segítenek mozgósítani saját erejét, tartalékait.

A Nemzetközi Gerontológiai Társaság (1997, Adelaide) ajánlása arról, hogy mi minden fontos az idősekkel történő foglalkozás keretében: ilyen tényezők -egyebek között a kapcsolatképzés és tartás, a tájékoztatás, a megfelelő gyógyszerellátás és orvosi szolgáltatás, az egészségvédelem, a megelőzés lehetőségei, a biztonságos közlekedés biztosítása

Lényeges tehát a betegségek, a kockázati tényezők idejében történő megelőzése, kiszűrése, kezelése, lehetséges mértékű funkcionális függetlenség biztosítása az idős ember számára, részvétel lehetősége számára a társadalomban, a közösség életében (és a családban!), az értékek, a tudás, tapasztalat elismerése és felhasználása, ennek révén a hasznosság tudatának megőrzése („A szükség van rám.” érzés fenntartásának elősegítése). Biztonságos, méltó, védett élet. (W.H.O.)

Külön figyelmet kell fordítani az öregek egészségügyi

problémáira, ilyenek a feledékenység, a gyakori elesések, a mozgásképeség csökkenése, az inkontinencia, a sajátos, öregkorra jellemző morbiditás, a kórlefoiyás figyelemmel kísérése, a gyógyulás és a rehabilitáció feltételeinek biztosítása. Szükség esetén lehetőség a kórházi felvételre és elbocsátásra, nappali kórházak és hasonló megoldások, a fájdalom és szenvedés csökkentése, az intézményes és szociális szolgáltatások biztosítása, azt is szem előtt tartva, hogy az öreg fa átültetéséhez hasonlóan az idős ember otthonváltogatását, elhelyezését mindig nagyon át kell gondolni és meg kell fontolni.

Tehát az öreg ember éveit - évtizedeit nem csak bemocskolni, hanem bearanyozni is lehet. Ehhez persze nagyon sok minden szükséges, az anyagi feltételek előtt a szemlélet, a hozzáállás változása, humanitás, empátia, türelem.

Néha persze előfordul (sok érdemtelen mellőzést, „leírást” átélve), hogy az idős embernek a „legszebb öröm a káröröm” elve alapján csak egyetlen vigasza marad. Ide kíváncsoznak Corneille sorai

Kedvesem, ha úgy ítéled,
arcom kissé öreges:
ha az én korom megéred,
különb a tied se lesz.

Az idő kedvére sarcot
vesz a legszebb dolgokon:
épp úgy meghervasztja arcod,
ahogy az én homlokom.

Az idős ember és hozzátartozója

Már több értelemben is érintésre került az idős embereket fenyegető elhanyagolás és kilátástalanság. Ezzel nagyon is összefügg, hogy a **hozzátartozó gyakran saját érzéseit, gondjait vetíti ki** a segítségre szoruló öreg rokonra, pl. mondván: „az ő élete már nem emberi élet”, vagy „nem bírom nézni a szenvedését”, stb... Erről annyit, hogy a másik ember életét, élni akarását vagy nem akarását nem szabad összetéveszteni a hozzátartozó saját ítéletével, nézetével, óhajával. A hozzátartozó, a legközelebbi sem lehet ilyen értelemben bírója (még kevésbé ítéltvégrehajtója) a rokonnak. Az pedig, hogy a hozzátartozót lelkileg, fizikailag nagyon megviseli a hozzátartozó szenvedése, amit ki is fejez, jól jelzi, hogy ilyenkor - bármily kegyetlenül hangzik is - a hozzátartozó elsősorban önmagát (és nem a beteget) sajnálja, neki jelent elviselhetetlenként átélte kint a másik személy elesettségét, szenvedését látni.

Az elesett idős ember hozzátartozója a rendszeres és bensőséges kapcsolattartás, szeretetének érzékeltetése, az idős ember létének, véleményének fontosként történő megítélése révén rendszerint igen sokat segíthet.

Összegzés

Mi minden határozza meg az egyén időskori lelkiállapotát? Öröklés - alkat - gyermek - ifjú és felnőtt kor, életmód, táplálkozás, foglalkozás, iskolázottság, betegségek, stresszek, geroid antigerooid tényezők, a személyes életstílus, életfelfogás és nem utolsósorban az, hogy készült-e és felkészült-e az idős korára. E mellett lényegesek az öregkorúakat körülvevő általános és közvetlen körülmények, behatások. Mindezeknek együttes eredője az idős ember közérzete, hangulata, elégedettsége, vagy esetleg panaszradata.

Platon: „az öregkori bajok megelőzése a gyermek-és ifjúkorban kezdődik.”

Érvényét veszítette-e a **mens sana in corpore sano** elv? Érvényes-e a régi rómaiak elve, mely szerint ép testben lakozik az ép lélek. Napjainkban szokás lebecsülni ezt az összefüggést, mondván, a protézisek, a szervátültetések, tehát a technika bravúrjai révén -tág határok között- a testileg nem egészséges (vagy rokkant) ember is élhet közel teljes értékű életet. Igen, élhet, de sokszoros energia, fáradság ráfordítása révén. Ne akarjuk a testet és a lelket, a testit és a lelkit szétválasztani. Tág értelemben ezért a klasszikus római elv a legmodernebb időkben sem avult el és nem vált érvénytelenné.

Szilárd János

”...aki minden előszóra rezonált...”

Tömörkény István Temesvárott

Kereken száz esztendővel ezelőtt, 1907-ben választotta főtítkárául a szegedi Dugonics Társaság Tömörkény Istvánt, aki kilenc évtizeddel ezelőtt hunyta le Szegeden örökre a szemét. A kettős évforduló kínál alkalmat arra, hogy a 19. és a 20. század fordulója „legnemesebb magyar költőjének” – ahogy nekrológiájában Krúdy Gyula nevezte szegedi pályatársát – temesvári kapcsolatait, kötődéseit és irodalmi alkotásainak bánásági recepcióját, fogadtatását fölvezöljük, sommásan áttekintsük.

Csanád egyházmegye Temesvárott székelő püspöki hivatalától vette bérbe az író édesapja 1877-ben a makói nagyvendéglőt, amelyet a Christovich Imre püspök által a 18. század végén az egyházi főhatóság számára megszerzett nyári rezidencia és kiterjedt uradalom birtokolt.

Feltételezhetően már serdülő korában sokszor hallhatta emlegetni Steingasser István családi körben Temesvár illetve a püspökség nevét.

Temesvár egyedüli magyar nyelvű napilapja, a Délmagyarországi Közlöny, amelynek Tábori Róbert volt a főszerkesztője, pályakezdésétől figyelte, nyomon követte Tömörkény István irodalmi tevékenységét. Több-kevesebb rendszerességgel hosszú évtizedeken át megjelentette, átvette s újraközölte írásait. 1887. október 9-16 között megjelent lapszámaiban Temes vármegye félhivatalos lapja hét folytatásban közölte Tömörkény István – a Szegedi Híradó pályakezdő, ifjú munkatársa – Egyszerű szívek című elbeszélését. Az Egy leány története című Tömörkény-írás a Temesvárott kiadott újság 1887. december 2-i számában látott nyomdafestéket. A szegedi író és lapszerkesztő A referada. Egy vidéki lap életéből című prózája a Délmagyarországi Közlöny 1888. február 24-i számában jelent meg. Tárcában közölte a temesvári újság 1888. április 18-án Tömörkény István Förgeteg János mint közérő. Szegedi kép az árvizes időkből című írását, míg a Pusztuló romantika (Elégia a cigányokról) című Tömörkény-írás nyomtatott változata 1888. május 29-én került a Temesvárott szerkesztett és kiadott lap olvasóinak asztalára. A Bánáság fővárosának magyar nyelvű napilapja 1888. június 5-i számában közölte Tömörkény István Együtt című tárcáját. A mama. Jelenetek című Tömörkény-próza a Délmagyarországi Közlöny 1892. május elsejei számában látott nyomdafestéket. A 19. és a 20. század fordulóján az immár Lendvai Miklós által szerkesztett napilap 1892. november 18-i számában A szegedi Dugonics Társaság címen közölt írásában többek között arról informálta az olvasókat, hogy a testület két bánásági író – Gozdu Eleket és Szávay Gyulát – is tagjai közé választott. A Délmagyarországi Közlöny 1894. szeptember 28-i számában publikálta Tömörkény István A csók

című írását.

A Délmagyarországi Közlöny 1899. szeptember 24-i számában jelentette meg az Egy újságíró megtiszteltetése című írását, amelynek szerzője arról számolt be, hogy Tömörkény István hírlapírót, a Szegedi Napló munkatársát – „a vidék egyik legizmosabb tehetségét” – Szeged város törvényhatósági bizottsága a Somogyi Könyvtár könyvtárosává nevezte ki. Terjedelmesen idézte a Temesvárott kiadott napilap ifj. Móricz Pálnak a Szegedi Napló hasábjain között, „meleg poéta szívvel írt” búcsúztatójának legszebbnek érzett és tartott részét: „A redakcióban egy íróasztal nagy árvaságra jutott. A hú gazdáját elvitte tőlünk a nemes város. Emellett az asztal mellett ugyanis idáig a mi kitűnő bájtársunk és barátunk Tömörkény István, »a mi Pistánk« rovogatta az ő törlésnélküli, egyenletes, finom gombosfej apró

betűit. Óriások ereje rejtőzött ezekben az apró betűkben. Mert a Tömörkény Pista betűit az igazság megacélozta, a költészet bearanyozta...Aranykalász tömörségével, búzakalász fenséges természetességével hatottak ezek a sorok. A fehér papírosról a magyar pusztá vadborsóvirágos illata, a magyar föld friss barázdáinak erős, éltető, meleg párája csapott tudónkbe. Tekintetünket a szeplőtlen kék ég felé vonzotta a hajladozó jegenyenyárfa sudár. A karámot tündérekastélyként lebegtette a délibáb. A fehérre meszelt tanyaház kéménye messzelátszó jelként füstölt. Napégette arcú, munkától kérges markú magyar férfiak és selyemhajú nők vonulnak fel elénk. Örömkben velök együtt vigadtunk, bánatunkat velök együtt sirattuk el.” További két bekezdést vett át a Délmagyarországi Közlöny a Szegedi Napló cikkéből.

Különben 1900-tól a Délmagyarországi Közlöny redakciójában – amelyet 1912-től megszűnéséig, 1919-ig tulajdonos-főszerkesztőként vezetett – dolgozott vezető beosztásban Osztie Andor (1873-1929), Temes vármegye főlevéltárosa, aki Szegeden fejezte be középiskolai tanulmányait, majd Tömörkény Istvánnal együtt újságíróskodott a Szegedi Napló szerkesztőségében. Osztie Andor színházi, művészeti és vegyes tartalmú lapokat is szerkesztett és kiadott Temesvárott, amelyekbe ugyancsak át-átvett újraközlésre egykori szegedi szerkesztőtársa írásaiból.

A Délmagyarországi Közlöny 1902. február 1-i számában Gr. aláírással – a betűjelet Graef János ipariszkolai tanár és költő, az Arany János Társaság tagja használta – meleg hangú recenziót közölt Tömörkény István Vizenjárók és kétkezi munkások címen kiadott kötetéről. „A »Szegedi Napló« összegyűjtötte illusztris munkatársa, Tömörkény István rajzait és ezáltal ismét oly könyvvel gazdagodott irodalmunk, amely a szó teljes értelmében magyar,

amelynek minden sorából a tósgyökeres magyar író magyaros tehetsége csillog felénk – szögezte le a könyv méltatója. – Tömörkény Szeged és környékének népeletéből meríti tárgyait, azt az életet, ennek alakjait mutatja be nekünk nemcsak teljes hűségükben, hanem azzal a mély szeretettel is, amellyel a hivatott írók viseltetnek tárgyuk iránt. A Tisza hús hullámai locsolgatják a Tömörkény nagy tehetségének termékeny fáját, a szegedi puszták levegője mozgatja annak üde zöld lombjait és még sem a szó szűk értelmében vett lokális író Tömörkény, mert tolla nyomán a magyar fajszeretet buzgó forrása fakad, az egyszerű alföldi nép sorsának, örömeinek-bújának, szokásainak, ügyének-bajának, jóságának, de még tévedéseinek és eredeti szokásainak megkapó leírásában mindég a magyar néplelek folt nélkül való tükre ragyog felénk. Drámai hatások váltakoznak a magyar néphumorról, vagy ama környék népeletéből merített sajátos humor vonásaival; be kell ismernünk, hogy ugyan élesen látó szemnek sikerülhet a látszólagos kis téren a részletek akkora változatoságát felfedezni.” A cikkíró külön kiemelte, hogy Tömörkénynél a „szögödies” szó- és mondatfűzés, a tájnyelvi fordulatok és szólások használata nem különleges megoldás, hanem természetes, belülről fakadó írói eszköz és stílus. Tömörkény István az alföldi magyar nép „példátlan bőségű típusait” vonultatta fel írásaiban. „Jellemző képesség, erős képzelem, a hangulatok egész skálája, kivált az a kedves humor és mindenekfölött a gyönyörű és a magyarság törvényei ellen sohasem vétő nyelv és a pompás előadás az ő java tulajdonsága” – összegezte véleményét a 203 oldalas könyvről a Délmagyarországi Közlöny cikkírója.

A Délmagyarországi Közlöny 1903. július 30-i számában A Szegedi Napló jubileuma címen közölt írással köszöntötte a Tisza-parti város Eisenstädter Lukács alapította rangos napilapja – amelynek Tömörkény István 1890-ben szegődött munkatársául – megjele-

nésének negyedszázados évfordulóját.

Tömörkény István 1903 októberében személyesen részt vett a Nagyszentmiklóson megrendezett Rákóczi-ünnepélyen. Jelenlétéről és szerepléséről a Délmagyarországi Közlöny számolt be 1903. október 22-i számában Dákoromán ügyvéd címen közölt írásában.

Temesvárrott, az Állami Felsőbb Leányiskola Baumhorn Lipót és Klein Jakab tervezte impozáns épületének szecessziós dísztermében 1905. november 12-én az 1903-ban megalakult Arany János Társaság irodalmi és művészeti estélyén Tömörkény István, a szegedi Dugonics Társaság tagja Disznótoron című elbeszélését olvasta fel néhány „gyönyörű humoros jelenetet és alakot” mutatva be a szegedi tanyasi életből. A rendezvényről valamilyen Temesvárrott megjelent napilap – a Délmagyarországi Közlöny, a Temesvári Zeitung, a Temesvári Hírlap, a Südungarische Reform, a Déli Újság, a Neue Temesvári Zeitung – beszámolt. A lugosi tanár és történész, Turchányi Tihamér a Római életről írt eszmefuttatását Mészáros Jenő, az Arany János Társaság főtársa olvasta fel, aki azt követően zongorán kísérte Urbányi Emiliát, az Állami Felsőbb Leányiskola tanárnőjét, aki Arany János dalaiból énekelt. Szabolcska Mihály újabb verseiből adott elő néhányat. „Tömörkény István, a Dugonics Társaság rendes tagja humoros és jóízű felolvasását a disznótorról nagy figyelemmel hallgatta a közönség s utána zajosan megéljenezte a felolvasót” – írta 1905. november 14-én közölt beszámolójában a Temesvári Hírlap. Ugyanazon a napon publikált riportjában a Délmagyarországi Közlöny munkatársa is külön kiemelte: „A következő felolvasó Tömörkény István, a neves író, a szegedi Dugonics Társaság tagja volt, aki »Toron« című karcolatában néhány humoros jelenetet és alakot mutatott be a szegedi tanyákból. Az élvezetes, szép előadást a

Temesvár - az egykori Hungária Szálló

Sztura Szilárd

Szabolcska Mihály

Marsits Rozina

közönség szünni nem akaró tapssal honorálta.” A délután 17 órakor kezdődött est – amelyre a belépti díj 1 koronában került – fénypontjának Fránek Gábor győri székesegyházi karnagy Arany János Zách Klára című költeményére komponált vokál-szimfonikus művének bemutatóját szánták, amelyet a 29. gyalogezred zenekara valamint a Temesvár-Gyárvárosi Zene- és Dalegylet kórusa szólaltatott meg a szerző jelenlétében. Szólót énekelt Szecsődy Irén, Molnár Etel, Deutsch Rezső, Friedmann Jakob és Gröger Gusztáv. Az énekszámokat Rösler Béla temesvári karnagy tanította be. A zenés-irodalmi műsort követően a meghívottak Marsits Rozina, a temesvári Állami Felsőbb Leányiskola igazgatónöje „vendéglátó asztalánál ünnepeltek”. A Temesvár-Gyárvárosi Zene- és Dalegylet tagsága Fránek Gábor tiszteletére ünnepi lakomát rendezett a Hungaria Szálló különtermében, amelyen nem tudjuk, hogy Tömörkény István részt vett-e vagy nem. Nincs kizárva, hogy a Béga-parti város református papja, a Kisfaludy Társaság tagja, az 1903-ban megalakult Arany János Társaság társelnöke, Szabolcska Mihály látta vacsorára vendégül a Szegedről érkezett író.

A Nagyváradon megalakult Holnap mintájára alapították meg Temesvárott az irodalmi megújulás elkötelezettjei, buzgó hívei a Dél-csoportot, amely a fiatal, pályakezdő költőket, prózaírókat, kritikusokat és lapszerkesztőket tömörítette. A Dél-csoport tagjai hívták meg a Bánság fővárosába a Nyugat szerkesztőit és munkatársait valamint Nagyváradról a Holnap küldöttségét. A Budapestről valamint a „Pece-parti Párizsból” érkezett írók irodalmi matinék keretében mutatkoztak be a temesvári közönségnek, irodalombarátoknak. Temesvár ifjú tollforgatói 1910-ben indították el a 11 számot megért a Magyar Dél című havi folyóiratukat, amelyben Ady Endre, Móricz Zsigmond, Bródy Sándor, Gozdu Elek írásait is közölték. Az igényesen szerkesztett folyóirat 6. számában jelentették meg a szerkesztők Tömörkény István Jánosok című elbeszélését, míg az irodalmi szemle 10. számában látott nyomdafestéket Tömörkény István Új hit és új idők végzete című írása.

Temesvárott a megyeház nagy termében tartotta vasárnap, 1912. november 23-án felolvasó ülését az Arany János Társaság. Az ülés meghívott vendége ismét Tömörkény István szegedi író, a Dugonics Társaság főtítkára s a Petőfi Társaság rendes tagja volt. Dr. Telbisz Károllyal, a Béga-parti város mindmáig legkiválóbb polgármesterével az élén díszes és válogatott társaság gyűlt össze a rendezvényre. Az illusztris vendéget, Tömörkény Istvánt dr. Sztura Szilárd, az Arany János Társaság ügyvezető elnöke üdvözölte „igaz hálával, őszinte örömmel és mély tisztelettel” megköszönve, hogy a szegedi író elfogadta a temesvári tollforgatók és irodalombarátok

meghívását, hogy előzékenyen elvállalta, hogy „írás-művészetének új termékét” a temesvári közönségnek és az Arany János Társaság tagságának bemutassa.

„Tömörkény neve városunk szépirodalmat kedvelő közönsége előtt nem ismeretlen – hangsúlyozta beszédében a Délmagyarországi Közlöny beszámolója szerint dr. Sztura Szilárd. – Ugy ismerjük őt, mint Mikszáth Kálmánnak leghivatottabb utódját. Miként nagy nevű elődje, ő is a Tisza-menti nagy magyar városban, Szegeden nyeri rokonszenves humorának ihletét, ő is ott figyelte meg a fogékony lelkű, színmagyar nép érzés- és gondolatvilágának mélységét és költőiségét, ő is Szeged nevelése és Szeged levegője és népe adta meg neki is írói egyéniségének jellegét. Tömörkény a magyar széppróza elsőrangú művésze. Mikszáthon kívül ő szólaltatja meg a leghívebben a magyarság derült, játékos humorát, a magyar faj víg kedélyét és tréfás jó kedvét és megszólaltatja azon a népies magyar zamatú és ízű nyelven, amelyben sajátos magyar szellem lüktet.

Mint finom megfigyelő és gondos jellemző, a részletek rajzába mélyed és pillanatfelvételei és apró rajzai klasszikusak. Alakjai azon a nyelven szólnak, amelyen az élő ember beszél és Tömörkény legnagyobb érdeme az, hogy irodalmi nyelvünket, nyelvkincsünket számos új, eredeti formával, új színnel, új kifejezéssel, új fordulattal és ritka jelzőkkel gazdagította. És ez a tiszta, magyar zamatú, népies költői nyelv adja meg Tömörkény költői alkotásainak művészi értékét, mert nem a tárgy, nem a meseszöveg, nem a jellemfestés teszi a művészi alkotást, hanem elsősorban annak költői nyelve, mely nélkül lehet a mű érdekfeszítő, lehet gondolatokban gazdag, de művészi hatást kelteni nem fog.”

Tömörkény Félkézkalmárkodás című új novelláját olvasta fel, amelyet a közönség „állandó derűtségben hallgatott végig” s kiadós tapssal honorált. A felolvasást követően Jákó Amália, a Krecsányi Ignác vezette buda-temesvári színtársulat művésznője Arany János Árva fiú című költeményét szavalta el, míg a temesvári színház baritonistája, Gáthy Kálmán Révffy Géza, temesvári zeneszerző Molnár Kálmán szövegére szerzett néhány új dalát szólaltatta meg Orbán Árpád színházi karmester zongorakíséretével. A temesvári színház legendás igazgatója, Krecsányi Ignác – aki pár éven át társulatvezetőként Szegeden is működött – visszaemlékezéseinek fiumei direktori működését felidéző részletét olvasta fel.

Tömörkény István Táncház című írását 1912. november 24-i számában közölte a Temesvárott kiadott Délmagyarországi Közlöny. A konkurrens újság, a Temesvári Hírlap 1912. november 26-i számában számolt be az Arany János Társaság felolvasó ülésének – amelynek Tömörkény István volt a meghívott

vendége - lefolyásáról.

Pár esztendővel később a temesvári Arany János Társaság tiszteletbeli tagjává választotta Tömörkény Istvánt, aki derűs, humoros hangvételű levélben köszönte meg a kitüntető címet. Tömörkény István Nyolc gyerek című írása a Temesvári Hírlap 1916. augusztus 26-i számában látott nyomdafestéket.

Szegedi tudósítója telefonjelentése alapján 1917. április 25-i számában közölte a Délmagyarországi Közlöny a gyász hírt: Tömörkény István „a népszerű magyar író, az alföldi magyar néplelek legalaposabb ismerője”, a Tisza-parti városban április 24-én, dél előtt 9 órakor tüdőgyulladásban elhunyt. „Súlyos vesztés érte Tömörkény halálával a magyar irodalmat, amely ragyogó tollú, mély érzésű, gazdag termékenységű, szintizta magyar nyelvezettel ékes munkását gyászolja benne” - jegyezte meg híradásában a tudósító. Következő, 1917. március 26-i számában Temes vármegye félhivatalos lapja az író nevét gyászkeretbe foglalva közölt nekrológot, amely választékos szavakkal méltatta Tömörkény István írói nagyságát, életműve irodalomtörténeti jelentőségét: „A legnagyobbak közül való volt. Jókai, Mikszáth, Gárdonyi mellett ő ismerte, ő rajzolta meg a legszebben a magyar ember lelkét és eszét. A tanyai ember nagyszerűen furfangos és mégis méltóságosan egyszerű észjárását senki nála nem jobban nem ismerte. És senki több bájjal, nagyobb művészettel meg nem elevenítette”. A búcsú sorok szerzője Gogollyal és Csehovval rokonította Tömörkény István stílusát, írásművészetét. „A Tisza és a szegedi homok piheg, lélekláz írásában. A tanyai nép, a halászó, cserkésző, bogarászó ember, aki nagyszerű, leleményes, ravasz, erős és szomorú, mint az őseber” - szögezte le nekrológ írója, aki arról is tájékoztatta a temesváriakat, hogy Tömörkény Istvánt a szegedi Kultúrpalotából fogják temetni. Várhelyi József prépost-plébános négy lelkész segédletével végzi a temetési szertartást, a gyászbeszédet Móra Ferenc, a Kultúrpalota helyettes igazgatója, a Szegedi Napló főszerkesztője fogja tartani. A temesvári lap arról is beszámolt, hogy az Arany János Társaság 1917. május 5-én megtartott rendkívüli ülésén elhatározta, hogy „elhunyt tiszteleti tagja, Tömörkény István özvegyéhez részvéttáriratot intéz és egyik felolvasó ülését a nagy író emlékének szenteli”. A Délmagyarországi Közlöny 1917. május 8-i számában külön anyagként közölte a Tömörkény István özvegyének küldött részvéttárirat szövegét is, amelyet dr. Sztura Szilárd, az Arany János Társaság alelnöke valamint dr. Csukovits Sándor főtítkár írt alá.

A Temesvári Hírlap, amelynek Pogány Mihály volt a tulajdonos-főszerkesztője, 1917. április 26-i számában vezércikkben búcsúztatta a Szegeden elhunyt író. „Egyszerűnek tűnő történeteiben, amelyekben elbeszélte a szegedvidéki magyar emberek dolgait, a tapasztott gunyhó építésétől a disznóölésig, a születésétől a haláláig, ott vibráltak, ott tündököltek, ott ékeskedtek azok a legszebb és legfényesebb tulajdonságok, amelyek egy nép belső értékeit alkotják - összegezte elismerő véleményét a gyászkeretben közölt Tömörkény című vezércikk szerzője. - Úgy rajzolta le előttünk a magyar parasztot, amilyen az ezer év óta és amilyen alapjában véve mindig lesz, de aminőnek a mai kor embere már nem sokáig láthatja. Lélekbúvár volt Tömörkény István, aki a kultúra sallangjaival körülfont és átalakult

magyar embert olyannak mutatta nekünk, amilyenek már nem láthatjuk sokáig”. A méltató, búcsúztató cikk alatt tárcában hozta a Temesvári Hírlap Tömörkény István Menet előtt című prózai írását. A Pogány Mihály szerkesztette és kiadta újság hasábjain 1917. április 27-én látott nyomdafestéket a Tömörkény és Temesvár című írás, amelynek szerzője azt is megemlítette, hogy a szegedi író és a Bega-parti város magyar újságírói baráti kapcsolatban álltak, idézve dr. Sztura Szilárd 1912. november 24-én elmondott köszöntőjét felidézte Tömörkény István temesvári látogatásának és fellépésének emlékeztető momentumait valamint annak tényét is, hogy az Arany János Társaság tiszteletbeli tagjává választotta. Közölte, ismertette a napilap a Szegedi Napló valamint a Vidéki Hírlapírók Országos Szövetsége gyászjelentéseit is. A Temesvári Hírlap 1917. április 28-i számában Kisteleki Ede Egy percig még...Tömörkény halálakor című költeményét közölte, majd pedig 1917. május 17-én

Cserzy Mihály Tömörkény István kiadatlan verse című írását tárca-rovatában jelentette meg. A visszaemlékező írás szerzője felidézte a vers születésének körülményeit, majd cikkében beépítve teljes terjedelmében közölte az Este című vers szövegét, amelyet 1895. október 1-én írt Szegeden Tömörkény István Cserzy Mihály barátjának - miként azt a kéziratban az író külön megjegyezte - „a magam jóakaratából az ő szíve szerint”.

A Temesvári Hírlap 1918. október 23-i számában Szegedi írók Temesvár című rövid közleményében arról számolt be, hogy az Arany János Társaság vezetősége és tagsága a történetíró tudós kanonok dr. Szentkláray Jenő elnökletével megtartott zárt ülésén elhatározta, hogy „november hónap folyamán volt tiszteletbeli tagja, Tömörkény István emlékére irodalmi ünnepet rendez”. Az emlékünnepekre meghívták és elvárták Szegedről Móra Ferencet, a Szegedi Napló főszerkesztőjét, a Petőfi Társaság tagját valamint dr. Szalay József elnök vezetésével, a nagymúltú Dugonics Társaság több tagját.

Alkalmanként a két világháború közötti évtizedekben is közölték Tömörkény István egy-egy írását a Temesvár magyar nyelven kiadott újságok és kalendáriumok. A Temesvári Hírlap 1924. márciusi számában a Mihály az új szónok című elbeszélését közölte, mintegy mutatványként a szegedi író Célszerű szegényemberek címen kiadott posztumusz kötetéből. Az Országos Magyar Párt bányászati tagozata által kiadott Magyar Népnaptár 1936-os kötetében, amelyet Páll György, a szervezet főtítkára szerkesztett, Tömörkény István A szárnyékember című elbeszélését jelentette meg, kínálta szépirodalmi olvasmányul a bányászati magyaroknak. Tömörkény István és Móra Ferenc egy-egy elbeszélésének közlésével kedveskedett dél-erdélyi és bányászati olvasóinak az 1942-es évre a Római Katolikus Népszövetség Naptára címen Temesvár kiadott kalendárium.

Több évtizedes szünet után a Temesvár szerkesztett és kiadott „regionális honismereti szemle”, a Régi(j)óvilág a Szeged-Temesvár közötti vasútvonal felavatása másfél évszázados jubileumát köszöntő súlypontos számában (2007/2) újraközölte a 90 esztendeje elhunyt Tömörkény István 1912-ben írt Vasút akar lenni című elbeszélését.

Temesvár - Vármegyeháza

Szekernyés János

Éleledő portré

Móra Ferenc - újraolvasva

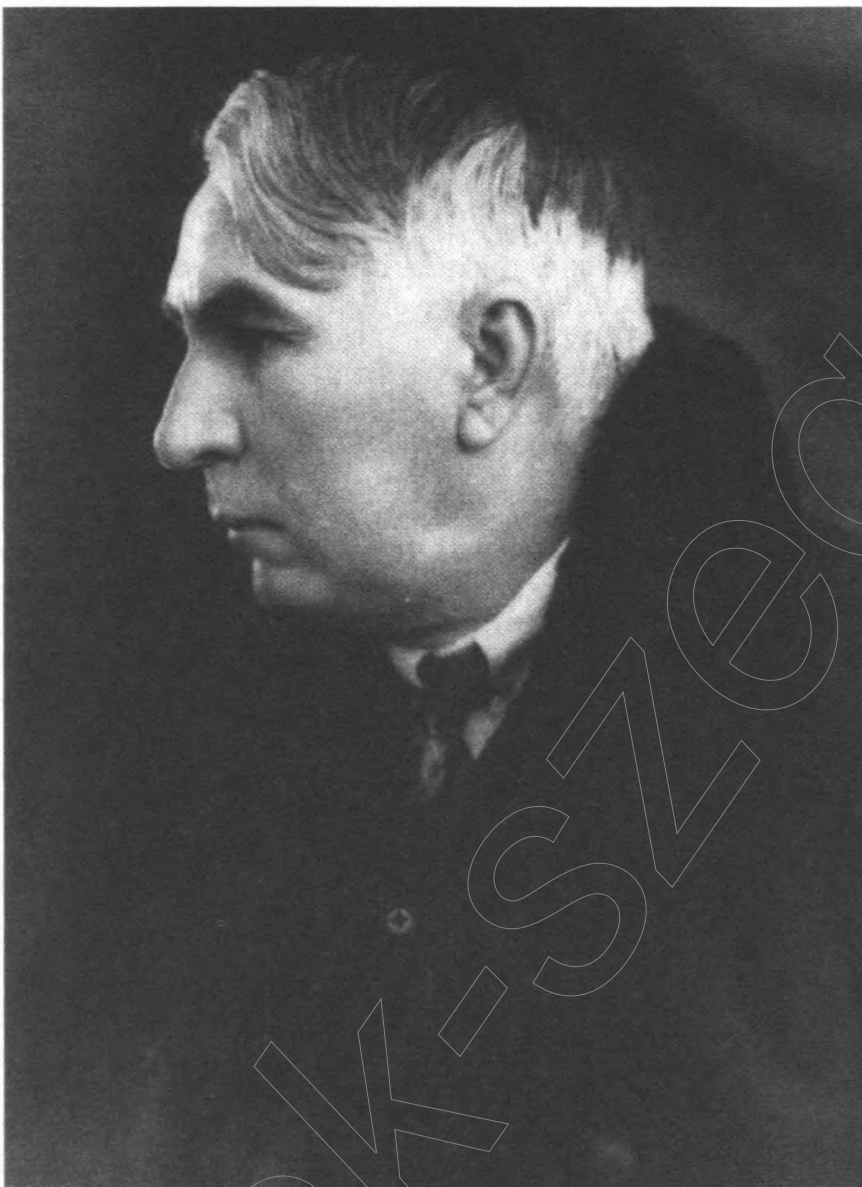
A kötelező olvasmányok hasznosságáról sokat vitatkoztak és fognak is vitatkozni, de abban mindannyian egyetérthetünk, hogy felnőtt, érettebb fejjel jó újraolvasni (vagy végre elolvasni) ezeket a könyveket, hiszen biztosan többet értünk meg belőlük, élénkebben és mélyebben éljük át az olvasottakat. A magyar olvasóközönség számára Móra Ferenc elsősorban a Kincskereső kisködmön, a Rab ember fiai írójaként maradt meg. Érdemes feleleveníteni ezeket a műveket és megismerni írójukat: újra (vagy végre) hatni fog ránk az írások és alkotójuk kedvessége, embersége és a világ legkisebb dolgait is étellelélekkel megtöltő leleménye.

„Gyermekszemmel”

Móra Ferenc életét és írásművészetét nem lehet elválasztani Kiskunfélegyházától, ahol 1879-ben megszületett és gyerekeskedett szücsmester apja és anyja, a kenyérsütő asszony szegény családi fészkeiben. Itt ivódtak bele gyermekkorának élményei, nyelvének alföldi íze.

„Engem Félegyháza tett íróvá – amit le se szeretnék tagadni –, a magyar nyelvem is Félegyháza adta, józan világnézetemet is Félegyháza adta, és azon kívül minden benne van Félegyházában, ami nekem kedves: a Daru utca, gyermekkorom. Nekem Félegyháza jelenti apámat, az ő derűjét és az anyám simogató kezét, jelenti azt a hűséget, amely elkísér a sírig.” Sok-sok történetének a kis Móra Ferike a hőse, az író rajta keresztül a gyermek szemével mutatja be az ínséges élet hétköznapi örömeit, bánatát, derűjét. Az egyik elbeszélésből kiderül, hogy úgy tanult meg írni, hogy egy télen a jégvirágos ablak lett az íróablaka, édesanyja azon mutatta meg a betűk írását. A *Szeptemberi emlék* feleleveníti, hogy amikor a családnak már nem tellett a harmadik iskolaév tandíjára, és nem tudták beírni a fiút, a tudásra vágyó Ferko a tanterem elé lopódzott, és onnan hallgatta az oktatást. A latinórán aztán egy nehéz kérdést tett fel a tanár, a bent ülők nem tudtak válaszolni. A bujdokoló nem tudta megállni, bekibálta a megoldást, erre azután a tanár a karjában vitte be a terembe, és többet már nem kellett tandíjat fizetni a szücsmester szorgalmas és eszes fiának.

Nem nosztalgázó, keserű történetek az író gyermekkorát felidéző írások. Arra tanítanak, hogy nem csupa „nagy” eseményről szól az életünk, hanem apró-cseprő hétköznapiokról, amelyeknek – és ebben segít a rácsodálkozó, a láthatatlanra is kinyúló gyermekszem – kis jeleneteiben is észre lehet venni a szépséget, a varázslatot, az emberséget, a tapasztalatot, és így a külső világ megelevenedik, megtelik csodával és felfedeznivalóval. A *Kincskereső kisködmön* történetében szereplő Gergő (vagyis maga az író) kincseket szeretne találni. Apja varr neki egy csodakabátkát, és elárulja a titkot: ebben tündérlakik, és „míg te vagy a ködmönnek a gazdája, mindig igazat kell mondani”. „A varázsfüvek, amiket én szedegtettem össze erdőn-mezőn, finom selyemszállal kivarrva mind rákerültek a ködmönkére, a legszebbre, amely Márton szücs műhelyében valaha készült. Volt rajta kököröcsin és varádicskóró, búzavirág (...) Utoljára rákerült a ködmönre az öreg malomház is a félrekapott süvegével.” Móra egész írásművészetére jellemző, hogy szinte ebbe a virágos

„lélekködmönbe” bújva látatja a világot. Különös játékoság mutatkozik meg abban is, ahogy tolla alatt a tárgyak életre kelnek, és ebben is a mindent elevennek látó gyermek szemléletét viszi tovább: „Nekem a világon minden élt, és én mindig egészen tisztán megértettem még azt is, mit ketyeg az óra, és mit gondol magában az oroszlan, aki rá volt festve az óra számlapjára.” Egy-egy jelzővel, hasonlattal mesei, vagyis finomabban érzékelő valóságba helyezi a megszokottat. Minden apróság arannyá válik, amihez hozzáér – írja róla Kosztolányi „A harmadik osztályos utazás, a sáska vagy a kettőspont, mindenminden méltó arra, hogy emberi mivoltunkban megnyilatkozzunk.”

A gimnázium elvégzése után beiratkozott a pesti egyetemre, mert természettan és földrajz szakos tanár akart lenni. Nemcsak a tudományos érdeklődés vitte a természethez, az költői világában is mindig „szerepel”. A természet érzékletes és egyben szeretettel teli bemutatása például a *Hogyan tanultam meg írni?* című történetben: „A szelek nagyon oda voltak szokva a padlásunkra, s én már a szavukról megismertem, melyik az északi, melyik a déli, melyik fúj Dunáról, melyik Tiszáról. Egyszer el is határoztam, hogy elbújok a kémény mellett, és meglesem a szélfiúkat. Különösen a napkeleti széllel szerettem volna összebarátkozni, mert arról Messzi Gyurka barátom, az öreg csósz azt mesélte, hogy az a legkedvesebb fia a hajnalnak, piros köpönyegje van és aranykoronája.” Folkloristaként és műkedvelő nyelvészként is kutató, egyik professzora ösztönzésére tanulmányt írt a *Népies növénynevek a Kiskunság flórájában* címmel. Írásaiban újra és újra felbukkannak kedvelt virágai nevei, akár úgy is, hogy történeteinek szereplői kapnak beszélő növényneveket.

Móra Ferencet tartják számon első ifjúsági íróként a magyar irodalomban. Elég nagy író, hogy kicsiknek írhason; sikerül elkerülnie a gyermektegyüggést és a felnőttteskedő moralizálást – jegyzi meg egyik méltatója. A 17. században az Erdélyi Fejedelemségben játszódó *Rab ember fiai*, a *Dióbél királyfi* hallatlanul népszerű regények lettek már a két világháború között. Maig kedveltek állatmeséi is (például a *Csilicsala Csalavári Csalavér*), amelyekben ennek a világirodalomban régóta használt műfajnak az eszközével, azaz állatszereplőkön keresztül mutat rá pompás humorba oltva a fonáságokra és igazságtalanságokra. A gyermeki képzelet és észjárás számára élvezetes történeteiben mulattató párbeszédet olvashatunk, ugyanis a természetet értő Móra nagyon találékony volt az állatok mondanivalójának „tolmácsolásában” is.

„A Szerkesztő úr”
Móra gyermekmeséi rendszeresen megjelentek szegedi, majd budapesti újságokban. Kapcsolata azonban sokkal szorosabb az újságírással: kortársai és a mai irodalomtörténeti értékelések szerint is született hírlapíró tehetség volt. Hogy lett a tanárjelöltből újságíró? A pesti egyetemi évek sok viszontagsággal teltek. Nemcsak az idegen, nagyvárosi légkör, hanem a folytonos pénztelenség miatt is szenvedett, ezért végül nem fejezte be tanulmányait. Ugyancsak írással próbálkozó bátyja igyekezett beajánla-

ni a szegény diákok valamelyik újsághoz, így került 1902-ben vissza az Alföldre, a Szegedi Napló tollnokának. Ahogy később mesélt erről, rögtön önbizalmat adott neki, hogy a szerkesztőségben ahhoz a „halhatatlan” íróasztalhoz ültették, amelynél egykor Mikszáth Kálmán rötta a sorokat. Volt kitől örökölni ennél az újságnál: a Napló munkatársai közé tartozott korábban Gárdonyi Géza is, Móra mentora pedig az akkor már országos híró Tömörkény István lett. Feladataul a városházi tudósítók és az aktuális hírek rovatát kapta, de látva tehetségét, hamarosan már a vezércikkek, azaz cicerók (akkoriban ezzel a betűtípussal szedték a vezércikkeket) megírásával is megbízták, 1913-tól pedig az újság főszerkesztője lett. Ahogy egyik életrajzírója, Péter László jellemzi: „mindig éles szemmel és szűrő tollal” vitte a nyilvánosság elé az emberi butaság, az irigység, a részvétlenség megnyilvánulásait, a lélektelen bürokrácia, a gyerekektől idegen közoktatás témáját. Kiemelkedve a szegénységből már régi emlék lett számára a nélkülözés, de nem feledkezett meg a kiszolgáltatott emberekről. És mindez ugyanazzal a természetességgel, erőltetett didaktikus megjegyzésekkel nem terhelt, érzelemmel teli hangon, amely szinte már furcsa, a mai hírlapi stílust nézve (sajnos) „túlágosan emberi” lenne. „Nem vagyok nagy regiszterű orgona: kolompszó vagyok a magyar mezők felett, de fáradt emberek ezt is szeretik hallgatni néha. Nem vagyok csillag, csak rőzsetűz, de az, amíg ég, meleget tud adni egyszerű embereknek.”

Szegeden elért sikerei után két budapesti lapban, a Magyar Hírlapban és a Világban megjelent tárcái országos hírvé tették. Népszerűségét jól jellemzi Karinthy szösszenete: „A napokban zsúfolt villamoson utazva, belenéztem egy útitársam újságjába. Szórakozottan olvastam az egyik cikk címét, amely így szólt: *Megfilmesítik Móra ásatásait*. Ma már tudom, hogy csak szórakozottságomban olvastam így a címet, mert Móra *ásatásairól* van szó. Akkor azonban csodálkoztam ezen a népszerűségen, de hamarosan megnyugtattam magam, és teljesen indokoltnak tartottam a dolgot, mert szerintem Móra ásatásai mulatságosabbak, mint ha más *szellemeskedik*.”

1914-ben, a világháború kitörésekor nem voltak sokan akár Magyarországon, akár Európában, akik nem estek áldozatul a háborús mámor hangulatának. Ezen kevesek közé tartozott Móra és a Szegedi Napló, és ha a hivatalos háborús politika nem is engedte az őszinte kritikát, ezt ő úgy kerülte meg, hogy az egyén szenvedésén keresztül mutatta be a háború borzalmait. Szemléletében ott munkált a Szegeden megismert szabadkőműves hitvallás is: „A sisak alatt is lásson a szabadkőműves könnyet, pajzs alatt is érezze a szív dobogását” – írja a szegedi páholy tagjaként. A háború elembertelenítő hatása az egyik témája az *Ének a búzamezőkről* című regényének (1927), amely az irodalomtörténészek szerint legsikerültebb alkotása. „Móra azt írta meg ebben a lefojtott lírájú regényben, hogyan nyúlt bele a háború a háttérország életébe, s hogyan öldökölt tovább, békétlenségbe, tébolyba, halálba kergetve azokat, akiket kizökkentett életük természetes menétéből” – jellemzi a regényt Péter László. A zaklatott idők háttérére előtt néhol szinte szociográfiai pontosságú leírását adja annak a szegényparaszti világnak, amelyet Félegyházán és Szeged környékén megismert és megértett. Ez a téma és hasonló drámaiság majd Móricz Zsigmond és Illyés Gyula hangján szólal meg a magyar irodalomban.

Ennek az alkotásnak is – mint bármelyik másinak az életműből – egyik fő erénye a költőiség, a rendkívüli nyelvi gazdagság. Akár külön tanulmányt is lehetne írni a csak ebben az egy regényben feltűnő rengeteg szólásról, az író által megidézett szegedi nyelv sajátosságairól. Ez a népnyelvből, a hétköznapok nyelvhasználatából ihletett egyéni, Móra-féle nyelv példát ad arról, hogy miként lehet természetesen, kimódolt stílus és manír nélkül szépen, nagyszerű változatossággal, és mindemellett szinte „muzikálisan” írni. Kosztolányi szerint ő „zenésze prózánknek”. Más íróársak megemlítik, hogy Móra mestere volt az előszónak is, és sodró lendületű, játékosan könnyed írói nyelve teljesen megegyezett azzal, ahogyan beszélt.

„A soktudományú ember”

A sokoldalú érdeklődésű író-újságíró nemcsak a Szegedi Napló élén követte Tömörkény Istvánt, hanem az ő nyo-

mában lett először a szegedi Somogyi-könyvtár (amely akkor még a Tisza-parti múzeumban működött) könyvtárosa, majd mestere halála után, 1917-től a könyvtár és a Városi Múzeum igazgatója. Ezzel hírlapíró foglalkozása mellett a város „mindenese” lett, aki egymaga több embernek való munkát végzett el – feláldozva a pihenőidőket és az egészségét is. (A feszített munkatempó is közrejátszhatott abban, hogy nem érte meg az öregséget, ötvenöt éves korában, 1934-ben meghalt.) Egyszerre volt lelkiismeretes őrzője és megújítója a szegedi kultúrintézetnek. Még Tömörkénnyel együtt – a meglevő régiségtár és képtár mellett – felállítják a néprajzi tárat is. Móra főleg szülővárosának mesterségeit megőrkítő tárgyakat mentett át a kiállításra. A szegedi hagyományok ápolását is fontosnak tartotta, ilyen jellegű, a szélesebb közönség számára írt tárcái halála után jelentek meg *Szegedi tulipántos láda* címmel.

A néprajzon kívül a múlt másfajta kutatása is érdekelte: autodidaktaként belekóstolt a Szeged környéki ásatásokba. Bár csak parasztrégésznek nevezte magát, igyekezett nagyobb szakmai tudásra szert tenni. Nagyon sok helyen jó érzékkel kezdett a feltárásokba, például a Zentához közeli Csóka község határában napvilágra hozott leletekre az európai régészet is felfigyelt. Korábban ő tette a legtöbbet a régészet népszerűsítéséért, a földből előkerült leletek védelméért. A falvakban is közismert lett a szegedi határban ásató igazgató úr, aki bebocsátást kér a parasztportákra, hogy kutathasson. A régészet tudománya számára fontos hagyatéka az is, hogy felhívta a figyelmet a néprajzi ismeretek felhasználására a feltárt kincsek tanulmányozásához. A régész és a történelem iránt elhivatottan érdeklődő tudós szólal meg az *Aranykoporsó* című regényében (1932). A 3. században, Diocletianus császár idejében játszódó mű megírását alapos tanulmányok előzték meg. Egyik elemzője szerint ez a regény „végtelen szeretettel és gonddal regényessé formált római régiségtant”.

„Az első közkönyvtárnak, az alexandriai museionnak homlokzatára az volt írva: *a lélek gyógyszerháza*; a miénknek az a fölirata: *a közművelődésnek*.” Móra komolyan vette ezt a hivatást, és – hasonlóan írói munkásságához – felhasználta minden leleményét, hogy közelebb hozza a tudást. Egy látogató például lejegyezte, hogy még sosem látott olyan különös éremkiállítást, mint a szegedi múzeumban: az egyik tablón *A tehén a numizmatikában* feliratot pillantotta meg, a tehén képe mellett pedig az árát a különböző történelmi korok pénzemeiben. Mint ebből a példából is látható, a költői lelkű igazgató (aki a sok ötlet megvalósítása mellett óriási mennyiségű aktamunkát is végzett) úgy rendezte be a kiállításokat, hogy „majdnem megszólaltak”, és mindenkor igyekezett kiragadni a tudományt az élettől elidegenedett, öncélú rendszeréből. „A szegedi múzeumnak – írja egyik újságcikkében, amelyben jó megfigyelhető a mórói stílus is – gyönyörű egzotikus lepkegyűjteménye van. (...) minden pillének megvolt a maga névjegye, amelyikről a laikus megtudhatta, hogy ezt vagy azt a káprázatos lepkecsodát *Pupilio campififera*-nak vagy minek hívják. Ettől persze nem lett okosabb senki, s ha rávetemedett valaki, hogy a deák nevet elolvassa, mire odább ment, már el is felejtette. A múzeum újabb átrendezésénél a szakember számára meghagytuk ugyan a tudományos névjegyeket, de a nagyközönséget nem ez állítja meg, hanem egy nagyobb magyarázó tábla, amely így kezdődik: *A pillangók a napfény gyermekei*. Természetesen ez a különös mondat szemtől szúr mindenkinek, és végigolvassa a szöveget.” Ilyen világos és mindenki számára érthető táblákat helyeztek el mindenütt – tudósít. Így a látogató „lépten-nyomon hozzádörgölődik a tudáshoz, s ha akarja, ha nem, elviszi magával, mint ahogy mezőn sétáló ember akaratlanul is elviszi a ruháján a vadvirág belekapaszkodó magját, és szórja, terjeszti, amerre jár, anélkül, hogy tudna róla.” A dolgos polihisztorélet alatt sok tündér bűjt elő Móra Ferenc ködmönéből. Több száz elbeszélés, tárcsa, regények, ásatások, könyvtárrendezés, múzeumszervezés, néprajzi gyűjtés, nyelvművelés – egy olyan ember hagyatéka, aki mindvégig megőrizte a rendületlen tenni akarást, a játékos humort és a gyermeki rácsodálkozás képességét.

Takács Mária

”én is tom mit jelNt”

Az MSN-diskurzus verbalitásáról

Messenger System Network: MSN. Az információ-technológia fejlődésével napjainkban már nem hatnak ismeretlenül a fenti angol eredetű, eredetileg szakkifejezések és rövidítések. A XXI. században számos alternatívánk van arra, hogy közlendőnk a célszemélyhez eljuttassuk. A legegyszerűbb ha ezt az internet segítségével tesszük, s az elektronikus levél helyett az azonnali üzenetváltásra alkalmas csevegőprogramok egyikét választjuk. Tanulmányunkban a csevegőprogramok nyelvénél (pontosabban az MSN-nek) a nyelvre gyakorolt hatását két tudományos elmélettel alátámasztva vizsgáljuk. Nem célunk értékítéletet mondani a csevegőprogramok nyelvhasználatára fölött, hanem a Sperber-Wilson-féle relevancia-elmélet és a Wittgenstein-féle nyelvjáték-elmélet segítségével szeretnénk reprezentálni annak előnyeit és hátrányait.

Kiindulási példaként álljon itt egy MSN-beszélgetés részlete:

Xia! MSN dumcsi=?

cijja! 1Xü msnLnünk. telepíts a progit, asztán full. ha télleg +csin, Xiznii fogod! küld7sz ? t, zenét, képet. még webkamcsizhatunk is! nekM teccik. Wárj, bealszom pillbelül, hozok teát h. wék appoljak. deh vigyáZ, nem yoo ha vírusos a géped, mert átküldi nekM, én + nem tok tűzfalat telPíteni, és lkapom.

(Feloldása:

Szia! Egyszerű MSN-elnünk. Csak telepítsd a programot, aztán teljesen kész. Ha tényleg megesinálsz, szeretni fogod. Küldhetsz (hangulatjelet, zenét, képet. Még webkamerázhatunk is! Nekem tetszik na. Wárj, elalszom, pillanatokon belül hozok teát, hogy felébredjek. De vigyázz, nem jó, ha vírusos a géped, mert akkor átküldi nekem, én meg nem tudok tűzfalat telepíteni, s elkapom.)

Haladjuk a technológiai fejlődés szöveges kommunikációra alkalmas eszközei sorában kronológikus sorrendben. A 90-es években a mobilkészülékek rövid szöveges üzeneteinek (SMS) szolgáltatása csak 160 karakternyi közlendőt engedélyezett leírni használóinak. Az SMS nyelvhasználatáról írt cikkében Veszelszki szerteágazó és sok mindenre kiterjedő elemzést készített az SMS-nyelv és jelrendszer működési mechanizmusáról. (Veszelszki Ágnes 2002. Űzi a mobon? Sms-szövegek 2001-ben. In: Balázs Géz, szerk.: 239-47.)

Túl azon, hogy az írásjelek megléte vagy hiánya is központi eleme a tanulmánynak, a hagyományos funkcióikon túlmutatató írásjelek segítségével az emotikonok létjogosultságát is vizsgálja az írás. Laczházi szerint „ezek olyan az érzelmeink kifejezésére szolgáló grafikus jelek”, amelyek ma még csak a virtuális térben, holnap már a papírunkon is megjelenhetnek. (Laczházi Gyula: Az emotikonok és a koraujkor érzelemkifejező technikái.

In: <http://magyar-irodalom.elte.hu/arianna/irat/emoticon.html>)

Am a csevegőprogramok ennél is messzebbre merészkednek. Küldhető animált hangulatjel

(smiley), billentyűparancshoz rendelt animáció s akár, hogy az interperszonális kommunikáció illúzióját megadjuk, webkamera és mikrofon segítségével is interaktívan „beszélgethetünk”.

Míg az SMS egy területi limittel ösztönözte a nyelvi rövidítéseket, összevonásokat, nyelvjátékokat, most már inkább a gyorsaság, gazdaságosság indukálja mindezt a nyelvi újdonságot.

De vajon a gyorsaság és egyszerűség nem megy-e a kölcsönös megértés rovására? Ezeknek s a rövidítési lehetőségeknek az szab határt, hogy nemcsak a szövegalkotónak korlátlan a kommunikációs szabadsága, hanem a befogadónak is, vagyis azt az üzenetet és akkor fogadja be, amelyiket és amikor akarja. Elemi érdeke tehát a szövegalkotónak, hogy könnyen érthető, egyértelmű formájú és jelentésű, a befogadói háttérismerethez, kognitív kontextushoz jól alkalmazkodó, azaz releváns szöveget alkosson. A megformálás hiányának a relevancia szab határt. Itt értünk el az 1986-ban Sperber és Wilson által kidolgozott, relevancia-elmélethez, mely a Grice-i maximák továbbfejlesztésén alapul. Ez egy olyan kommunikációs elmélet, amelynek az a célja hogy továbblépjen a kódmodell-jellegű kommunikációs felfogástól, hiszen a beszélőt nem pusztán információátadásra szolgáló szerkezetnek tekinti. A kölcsönös megértés létrejöttéhez a közös tudásbázison túl a világról vallott hipotéziseknek, elképzeléseknek legalább hasonlóan kell lenniük, ha pedig nem, akkor nyilvánvalóvá kell ezt tenni a másik fél számára. A sikeres kommunikáció előfeltételei tehát: a beszélőnek legyen informatív és kommunikatív szándéka, úgy, hogy ez a partner számára is nyilvánvalóvá váljon. Ez az osztrénv-következtetési kommunikáció. (Németh T. Enikő. Az osztrénv-következtetési kommunikációtól a verbális kommunikációig

In: Ivaskó Livia (szerk.) Érthető kommunikáció. Szeged SZTE, 77-87) Az MSN-nyelvére lefordítva mindez annyit tesz, hogy a megnyilatkozások mind saját relevanciájuknak elvárását aktivizálják hallgatóikban, s minél kisebb erőfeszítésre van szükség a befogadáshoz, annál relevánsabb a közölt tartalom. Ennek a szálnak a továbbbontásával eljutunk a relevancia szó etimológiájához, melyet a Magyar értelmező kéziszótár ’fontos, lényeges dolog’-ként definiál.

A hibás előfeltevésekből, a szövegalkotó és a befogadó közötti egyeztetés hiányából (pl. a nem közös magyarázástól) fakadhatnak esetleg a kommunikációs zavarok.

Az MSN-nyelv vizsgálata és e vizsgálat példái empirikus relevancia-elméleti bizonyítékokat adhatnak olyan a kérdésekre, hogy például miért nehéz, illetve könnyű megérteni az MSN-rövidítéseket az életkor vagy a társadalmi státus fényében. A közös tudati tartalmak, közös élményanyag ugyanúgy, mint a hasonló társadalmi státus valamint életkori sajátosságok megkönnyítik a jelek, rövidítések, kódok feloldását. (Míg a smiley-k dekódolását már nem kell megmagyarázni, ezzel szemben a megyek szóalak csevegőprogramos animációja – kis pálcikaember mozgó végtagokkal – nem ennyire egyértelmű. Ugyanígy filmtörténeti előismereteket követel a csak szó ikonjául szolgáló, asszociációs mezőt is működésbe hozó Chuck Norris színész fotója, hasonlóan, mint az

jaja, igen szavak bólogató fényképe.) Példaként álljon itt egy beszélgetés néhány szava vagy jele, ami már teljes létjogosultsággal bír:

— semmi mondanivalóm
? tessék
:P mint kiöltött nyelv
jó8 angol formában jó éjt
nekM, tóIM, Lkapom

szóalakokban felfedezett mássalhangzók kiejtését kísérő ejtést segítő kötőhangzók felhasználásával redukálni a betűk számát, vagy a teccik szóalakot fesztelen beszédben használva leírni. Gyakoriak az angol szóalakok magyarosan leírt formái (wék appoljak, gó, stb.), illetve emellett a kiejtésben a magyarra kísértetiesen hasonlító angol szóalakok magyar szerkezetekbe illesztése, pl. jó8!

Tény, hogy az MSN-nyelvben a relevancia-elv nem minden esetben működik, ezért fontos, hogy a partnerek jól ismerjék egymást. Érdekes, hogy minél közelebbi ismerősök beszélgetését vizsgáljuk, akiknek gazdagabb a közös előismereteik tára, találunk szövegnyelvi elemeket. Empirikus vizsgálat után megállapítható az is, hogy iskolai végzettség vagy társadalmi státus függvénye nélkül használjuk a text-nyelvi elemeket. Ugyanis a közös tudásbázis, közös élményanyag nélkül félreértésekhez vezethet a kommunikáció MSN-nyelvi formája, mivel a relevancia a pragmatikában elsőként Grice együttműködési alapelvei között is megjelent a viszony maximán belül: légy releváns!

Relevánsnak lenni MSN-nyelven annyit tesz:

„oan jeleket használj, amiről én is tom mit jelNt”

Persze gazdaságossági okok is dominálnak a beszélgetésekben, gondoljuk csak az idegen nyelvi elemekkel is gazdagon tarkított az MSN-diskurzus olyan elemeire, ahol a köszönöm a thanks írásképeből thx-é lett, vagy a kérem please pls-sé alakított formájára.

De a

11111 mindegy
nm nincs mit és a
sg semmi gáz

valószínűleg csak rendszeres MSN-használók között talál megértésre.

A wittgensteini értelemben yett nyelvjáték nemcsak nyelvészeti szinten működik, hanem lelki hatást is gyakorol, közösségi élményt teremt, s élesen demonstrálja a két beszélő közti érzelmi, bensőséges, bizalmi kapcsolatot. Az MSN hasonlít a közvetlen interperszonális kommunikációra: gondoljunk csak arra a megfeleltetésre, hogy „face to face” is látjuk, ha a másik mondani akar valamit. Ez MSN-en hasonlóképp működik, itt is látható a bal

Felhasznált irodalom:

Balázs Géza 2003. „Minden házfalat cseréljeteK sms-falra”. Sms-fal mint elektronikus graffiti. Magyar Nyelvőr 127: 144-59.

Bódi Zoltán 2004. Az írás és a beszéd viszonya az internetes interakcióban. Magyar Nyelvőr 128: 286-294.

Grice, H. P., 2001. A társalgás logikája.

Laczházi Gyula é. n. Az emotikonok és a koraujkor érzelemlifejező technikái. <http://magyar-irodalom.elte.hu/arianna/irat/emoticon.html> [2004.08.25.].

Németh T. Enikő : Az emberi kommunikáció kutatásának néhány alapkérdése. Néprajz és Nyelvtudomány XXXIII. 43-57. Szeged.

Reboul A. – J. Moeschler: A társalgás cselei. Osiris. 2000.(Sperber-Wilson elméletéről szóló fejezetek)

Veszelszki Ágnes 2002. Űzi a mobon? Sms-szövegek 2001-ben. In: Balázs Géza (szerk.): 239-47

alsó sarokban, ha partnerünk épp ír. E csevegő-programot vizsgálva megállapíthatjuk, hogy sajátos szokások, szabályok, konvenciók alakulnak ki a beszélők között. Ha már beszéltünk az MSN élő nyelvhez való hasonlóságáról, itt az ideje annak, hogy a különbözőségek egy szeletét is beemeljük vizsgálódásunkba. A „smiley”-knak például a verbális kommunikációban nincsenek referenseik, csak itt, ezen a virtuális téren belül van jelentésük. Az MSN-ben saját logikával rendelkező, olykor mondatértékű kifejezésekkel felérő reakciók ezek a „fejecskék”.

S hogy e textnyelvnek (stílszerűen legyen ez is szöveg-nyelv) mennyi a létjogosultsága napjainkban, annak mi sem lehet ékeesebb bizonyítéka, mint az a HVG Tudomány rovatában megjelent hír, hogy az AP-hírügynökség információja, mely szerint

„Új-Zéland a világon elsőként engedélyezi a diákoknak, hogy dolgozatíráshoz használhassák az sms-nyelvet.”

Az pedig, hogy az MSN-diskurzus mellett a dolgozatok, s ilyenformán a köznyelv része lesz a hogy „h”-ja, a valami „vmi”-je, s a gazdag corpusól például a „sztem” és „szysz” szerkezetek, vitaindító tény lehet. Hogy az MSN-nyelvi produktumait „legalizáljuk-e”, vagy fogadjuk el az csupán mint a XXI. századi nyelvi változást azon nem lehet vitatkozni. Komoly vitákat gerjesztett az SMS-nyelv legalizálására való törekvés talán túlzott formája, melyet ausztrál és új-zéland-i fiatalok „követtek el”. Ők a Biblia szövegét írták át egy sajátos SMS-nyelvre, ahol az eredeti jelentés megmaradt, csak a szavak rövidültek. Szállóigéket, irodalmi klasszikusokat is átírtak, így (gondoljuk az Iliász MSN-nyelvre lefordítására), s emellett közkeletű sentenciákat is. Illusztrációként álljék itt egy példa, melynek jelentése kis logikával könnyen kitalálható: **2b or nt 2b.**

Befejezésülként megállapíthatjuk azt a közhelyszerűvé lett tényt, hogy az elektronikus média korszaka, vagy a Bódi által poszt-Gutenberg-galaxisnak nevezett korszaka (Bódi Zoltán. Az írás és a beszéd viszonya az internetes interakcióban. In: <http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1283/128302.pdf>) a mindennapjaink részévé vált, s a csevegő-programok a magyar nyelvhasználatra is rányomják bélyegüket, hiszen új kommunikációs formák jelennek meg és kapnak létjogosultságot. Előnyei mellett, mint például a kreatív nyelvhasználat, hátrányaként sorolható a szöveg-nyelvnek, hogy az interpunkció hiánya elég számottevő, néhol tömbösödnek az írásjelek, hiányoznak az inflexiók, s ezek hiánya gyakran félreértések forrása lehet.

Balázs Patrícia, Zelena András

Szegedi könyvszemle

avagy mit kezdhet az olvasó egy renitens recenzenssel

Nagyon nehéz elhiteni a bizonytalan időnként visszatérő szerzőről, hogy akkor is a befogadóit szolgálja, ha rendszerességében meg sem közelíti a folyóiratot kézbe vevő olvasót. Hát még ha számolni kell amatőrségével – semlegesíti-e ezt egyéni látásmódja? Lehet-e rendetlenkedő az a recenzens, aki nem közöl rendszeresen?

Eddigi nézőpontomtól el kellett térnem: tanult barátaim hibáztattak, hogy eddig jobbra szegedi könyveket és szegedi kiadókat vizsgáltam, ráadásul túl sok kötetet véve a kézbe; így aztán mérvadó kritikára vagy iránymutató [irályos?!] értelmezésre egyszerűen nem maradt sem hely, sem idő. S ha már másutt egy-egy mű bemutatását meg tudom oldani, akkor miért a Szeged olvasóin kísérletezem?

Idén úgy döntöttem, csak egy kiadóval foglalkozom – ez a JGYF Kiadó lesz. Viszont marad a sok kötet: megpróbálom bemutatni a SZEMIOTIKAI SZÖVEGTAN periodika 18 kötetét, amely 1990-2007 között jelent meg, Szegeden. Ez a sok kötet mégsem fogja megterhelni az olvasó figyelmét, mert a recenzio abban is eltér a normálistól, hogy célja egy tudományos műhely bemutatása. Lehetett volna ez a szegedi Középkorász műhely is, de a történelem témája, különösen a magyar középkoré eléggé a magyar olvasók homlokterében áll. (S most olvasom a Tiszatáj 2007/12. számát; ebben kellő méltatással és részletezéssel be is mutatták ezt az egyetemi műhelyt.)

Itt állunk a kommunikáció forradalma forgószelében; szinte szónoki a kérdés: Kit és miért érinthet meg a nyelvészet?

A legegyszerűbb válasz: azt, aki maga is ezzel foglalkozik (a közoktatásban vagy a felsőoktatásban ezt tanulja, illetve tanítja, tehát elevenébe vág). A másik lehetséges felelet: azt érdekli a nyelvtudomány, akinek a gyereke tanulja ugyanazokban az intézményekben, s a jó szülő, ha nem is tudja helyettesíteni a tanárt, de legalább a gyermek, a tanítvány értő társa akar lenni. Emellett elgondolkozhatunk azon, hogy ha igaz volt a 16. században, hogy a világegyetem a matematika nyelvén szól hozzánk, akkor az is igaz lehet, hogy az emberi civilizáció hetedik évezredében a média információáradatában a nyelvészet segítségével őrizhetjük meg önmagunkat és élhetünk a világ kínálta lehetőségekkel.

A látszólagos szavak mögött sok vívódás és még több munka rejlik. Az 1980-as évek végétől induló közoktatási reformok hullámai között egyre világosabbá vált számomra, hogy az általános műveltség kettéválik: az elektronikus média közvetítette tájékozottságra (nevezhetjük annak?) és az olvasás útján megszerzhető hagyományos világrépre. Az előbbihez sok hozzátennivaló nincs; szellel szemben nem lehet. Am az olvasás, a megértés és a beszédképesség veszélyes következményekre utaló változásai lépésekre készítetett: diákjaim közreműködésével megszervezttem a Deák Szónoklati Versenyt, először városi, majd megyei keretek között 1992-ben, 1993-ban és 1994-ben (2003-ban szintén szerveztünk egyet az iskola névadója bicentenáriumi tiszteletére). Ezzel párhuzamosan 1992-95-ben minden nyáron (meg még 1998-ban is) részt vettem a JGYTF rendezte Magyartanárok Nyári Akadémiáján, ahol megismerkedtem a szemiotikai szövegtan, a Petőfi Sándor János professzor által kialakított új tudományterület alapvonalaival. Emellett egy hatosztályos oktatási koncepció kidolgozása közben nemcsak tankönyvpótló jegyzetsorozatot írtunk kollégáimmal, hanem már az irodalomoktatás „világtengelyét” is megkísértem ehhez az új koncepcióhoz hajlítani. (Hogy milyen eredményességgel, az inkább oktatáspolitikai kérdés – hagyjuk.)

De mégse általános és középiskolák szellemi akadályversenye itt a tét (erről nem a „könyvszemle” keretei között kellene szólni), hanem ennél sokkal fontosabb esemény! Itt született a szemünk előtt a magyar nyelvészetnek olyan új világa, amelyre mi, szegediek büszkék lehetünk. De a büszkeségnél fontosabb, hogy ez a műhely él, hogy könyvek tucatjai jelentek meg, s ezeknek egyik gyűjtőpontjában az immár 18 kötetes periodika áll!

Fogjunk kezünkbe egyet a sokból: Papp György jellegzetes, tartalomra utaló borítólappja már elgondolkozgat. S ha föllapozzuk az egyes könyveket, akkor jellegzetes tartalommal találkozunk: a tanulmányokat diszkusszió

(vita) követi, majd áttekintések, recenzio, bibliográfiák, repertóriumok. Nem igaz, hogy valamelyikben ne találánk minket érdeklő kérdésekre, válaszokra! (S a végén többnyire az előző számok tartalma, illetve névmutató dicséri a műhely és a szerkesztők példaadó alaposságát!

„Ez a periodika - A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékén azért jött létre, hogy előmozdítsa a multi- és interdiszciplináris szövegkutatást. Ennek érdekében helyet kíván adni több diszciplína aspektusait / módszereit egységbe foglalni kívánó szövegtani paradigmákat tárgyaló tanulmányoknak éppúgy, mint diszciplínaszpecifikus rész kérdések elemzésével foglalkozóknak, szövegtani kutatási/oktatási tervek informatív

bemutatásának éppúgy, mint bármilyen természetű szövegtani vitáknak, overview-k / recenzio formájában tájékoztatni kíván a szövegtani kutatás szempontjából releváns diszciplínák keretében folyó szövegkutatás eredményeit / problémáit tárgyaló monográfiákról/tanulmányokról, végül repertóriumok közzélése révén meg akarja könnyíteni a nemzetközi szövegtani irodalomban való bibliográfiai tájékozódást.” – fogalmazza meg Vass László (w3.jgytf.u-szeged.hu/vass – 2007.07.25.) De aki ennél többet kíván tudni, annak ajánlom a 16. kötet végén Békési Imre összefoglalását: A Szemiotikai szövegtan periodika koncepciójának alakulása 1990-től 2004-ig (241-249.o.). Mégis, mit emelnék ki a kötetek közül, mit mondanék el róluk?

Az első, az 1990-ben megjelent, azóta újranyomott kötet az 1989.09.16-án tartott szegedi konferencia anyagát tartalmazta. Innen ered a magyarországi szemiotikai szövegtan folyója.

Könnyű lenne internetről letölteni az összes tartalmát, a tanulmányok közül elsőként az azóta eltávozott Máté Jakab tanár úr munkáit emelném ki. A magyar szövegtani kutatások irodalmából című összefoglalásában (2-3. kötet) a laikusok számára is érthetően bemutatja ennek az új tudományterületnek a kialakulását, majd A szövegnyelvészeti kutatás történetéhez című tanulmányában (6. kötet) összekapcsolja napjaink kutatásaival és tudományos életével a kérdést.

Biztos vagyok abban, hogy sok kutatónak megragadja érdeklődését az 5. és a 12. kötet: ebben szembesítik a magyar tudományos kutatók a magyar nyelven is megnyilvánuló új tudományos területtel. De akit a szemiotikai szövegtan „használhatósága” érdekel, annak ajánlom például a 8. kötetet vagy a 10-11. kötetet, utóbbi két kötetben A kis herceg hihetetlenül sokoldalú megközelítésével foglalkoznak a kutatók.

S akkor még nem szóltam arról, hogy az egyes kötetekben olvashatunk Petőfi S. János regényes életéről, amely ugyanakkor egy új tudományterület megszületésének és a hozzá vezető tudományos munka győzelmének izgalmas bemutatása is egyben!

Rendhagyó ez a recenzio, mert a szemlélő vállalja gyengeségét – s Békési professzort hívja segítségül, aki beszélgetés közben bemutatja a szegedi iskola világát, jelentőségét.

***

2007.11.09. Péntek. Fél kilencre beszéltem meg találkozót Békési Imre egyetemi tanárral a JGYTF Magyar nyelvészeti tanszék már nyugdíjas oktatójával. Nagyjából háromnegyed órával hamarabb megérkeztem a második emeleti folyósóra, részint hogy átgondoljam kérdéseimet, részint hogy magamba szívjam a hely szellemét. Mint hallgató sosem voltam itt, de középiskolai tanárként, külső megfigyelőként nagyon sokszor megfordultam a tanszék termeiben. Csend volt az épületben, csak a takarítónők szorgoskodtak, hogy a tanításhoz, tanuláshoz méltó környezetet biztosítsanak.

Nyolc óra ötkor megjelent a tanár úr a folyosó végén, bár nem éppen miattam, hanem a későbbi programjához kívánt felkészülni. Úgy döntöttünk, hogy hamar fölteszem a kérdéseimet – engem meg várt az iskolai tanítás.

* A Szemiotikai szövegtan című sorozat tanulmánykötetei neves nyelvészeti műhely periodikái. Most jelent

meg a 18. kötet. Többször is szóba került, hogy befejeződik a kiadás. Mi lesz a sorsa?

- Lesz majd 19. kötet is, ebben az én újabb dolgom jelennek meg. Már előkészületben van a 20., amelyben Petőfi S. János monografikus tanulmánya lesz olvasható. És zárókötetként tervezünk egy 21. kötetet is; ez lesz a húsz kötet mutatója - ezt Vass László kollégám fogja jegyezni.

Ugyanakkor már látjuk, hogy befejeződik a sorozat. A lezáró döntésnek több oka is van. Az egyik a támogatás hiánya. Az első két kötetet a Főiskola dotálta, a harmadiktól átvette az OTKA. S itt kapcsolódik be a másik ok. Nem kis mértékben periodikánk következményeként ma már más kutatóhelyeken is kutatnak a szemiotikai szövegtan keretében. Így például Budapesten az ELTE - Tolcsvai Nagy Gábor szerkesztésében - tipológiai tanulmányköteteket jelentet meg, a debreceni KLTE 1991-től - Petőfi S. János kezdeményezésére - az Officina Textologica című sorozattal jelentkezik, s az Eszterházy Károly Főiskola Egerben ad otthont a Voigt Vilmos és Balázs Géza irányításával évenként megrendeződő szemiotikai konferenciának. A harmadik ok emberi nyugdíjasként - bár a Pedagógusképző Kar emeritus professzori címmel tisztelt meg - nem tudom megszervezni úgy az egyes kötetek előkészítését és kiadását, mint tehettem aktív időmben, tanszékvezetőként, főigazgatóként.

* Bizonyára a 18 kötetten kívül más művek is megjelentek a szemiotikai szövegtan tárgy köréből?

- Ezek felsorolására most nem készültem, de néhány szerzőt te is ismersz. Petőfi S. János, aki - 1989-ben hazatérve - Szegedre is kiterjesztette a világszerte elismeréssel övezett tudományos pályafutását (ittthon egyébként a pécsi és a debreceni egyetem díszdoktora, a szegedi tanárképző magister emeritusa is), számos magyar nyelvű kötetet tágitotta az új nyelvészeti tudományterület horizontját; legújabb kötetét (A szöveg mint komplex jel) az Akadémia Kiadó adta ki. Nagy L. János kollégám Weöres Sándor költészetét vizsgáló szövegstilisztikai köteteiben mutatta meg az elmélet új alkalmazási lehetőségeit. (Magam a Tiszatáj könyvek sorozatában megjelent *Osztatlan filológia* című könyvemben bizonyítottam, hogy a nyelvészet felől is megközelíthető egy-egy műalkotás.) S akkor még nem szoltam Vass László multimediális tanulmányairól, vagy az iskolai szövegeket (fogalmazásokat, tankönyvi szövegeket) a szintaxis felől közelítő B. Fejes Katalin köteteiről! A másutt dolgozók közül meg kell említenem a debreceni egyetem ugyancsak világhírű professzorát, Kertész Andrást s az ugyanott működő Kocsány Piroskát, Csúry Istvánt, továbbá Budapesten a Petőfi professzorral társzerzőségben több kötetet publikáló Benkes Zsuzsát.

A szemiotikai szövegtan, a szövegtani kutatás ma már minden egyetemen oktatott ismeretrendszer, sőt a bölcsészképzés mellett a PhD-programokba is bekerült.

* A Szemiotikai szövegtan eddigi 18 kötetét - van közöttük 40 ív terjedelmű is! - a kutatás és az iskola is komoly értéknek tekinti. Elmondanád, hogy annak idején hogyan talált Önre mint munkatársra Petőfi S. János?

- Miért ne, hisz élő emlék ez a találkozás. Szépe György, a mai magyar nyelvtudomány legnagyobb szervezője volt a közvetítő; ő akkor a pécsi egyetem nyelvészeti tanszékét vezette. Valamikor 1989 tavaszán telefonált, adott egy telefonszámot, hogy hívjam fel. Petőfi volt a vonalban, aki akkor éppen Pécsen volt egy konferencián. Másnap már el is utaztam Pécsre. Igaz, korábban ismertük egymást. 1982-ben még nem Itáliában, Maceratában oktatott, hanem tanszékvezető és dékán volt Bielefeldben, a nagy hatású kutatóegyetemen, amikor elküldtem neki a Szövegszerkezeti alapvizsgálatok című munkámat, majd 1986-ban a *Gondolkodás grammatikáját*. Nem pusztán udvariasságból, hiszen érdekelt is, tetszett is, amit a matematika felől induló nyelvész addig és akkoriban csinált. Őt is érdekelt akkori témám, a szöveg makroszerkezete.

* A sorozat első darabja 1990-ben jelent meg. Mennyi idő, mennyi munka kellett hozzá?

- Az első munkamegbeszélést nem felejttem el, hiszen ez Budapesten történt, 1989. június 16-án, Nagy Imre újratemetése napján. Az MTA könyvtárában találkoztunk, s előkészítettük az őszre tervezett konferenciát. Ennek az anyaga jelent meg az említett első kötetben. A felkért előadók nemcsak a nyelvészek közül került ki, például Csúri Károly (akkoriban jelent meg a *Lehetséges világok* című könyve) a szegedi Kanyó

Zoltán, Bernáth Árpád nevéhez is kapcsolódó iskola képviselőjeként volt jelen. Vass László kollégám éppen nem volt Magyarországon, de a kötet számára ő készítette el azt a szemiotikai terminológiai szótárt, amelyet sokan azóta is haszonnal forgatnak.

* Az ön akkori szövegvizsgálatai a logika felől közelítettek. Honnan ez az érdeklődés?

- Nemcsak jó voltam logikából, hanem a kalocsai tanítóképzőben Szvétek Sándor tanárom ennél is tágabb: filozófiai-logikai érdeklődést alapozott meg bennem. Az ötvenes évek elején feldolgoztuk Fogarasi Béla akkor megjelent *Logikáját* (most a szerző világnézeti álláspontját ne firtassuk, a logikát mint a gondolkodás tudományát nehéz volt „vörösíteni”).

Amikor 1963-ban, tanársegédként Inczeffi Géza irányítása alatt elkezdtem a Főiskola tanszékén dolgozni, Gombocz Zoltán Jelentéstana volt rám ösztönző hatással, majd megfogott a strukturális nyelvészet is, különösen Antal László új gondolatai készítettek hasznos vitára. Deme László 1969-es doktori disszertációja viszont (kéziratban olvastam) a nyelvhasználat, azaz a nyelv élete felé fordította a figyelmem. Telegdi Zsigmond, az Általános nyelvészeti tanulmányok szerkesztője 1976-ban meglepődve olvasta programszerű dolgozatomat (A nyelv heterogén természetéről), de attól függetlenül közölte, hogy az - Deme László nyomán - koncepciózusan szembefordult a nyelv formális szemléletével. Egyébként ma is úgy látom, hasznos volt ütköztetni a funkcionális szemléletet a formálissal. A formális-elméleti megközelítés - a funkció szempontja nélkül - a nyelvészetben könnyen válik terméketlen „agyrem”-mé; a jelenséglétnek kiszolgáltatott, azaz valamiféle formális apparátus nélküli funkcionális vizsgálat eredménye pedig nehezen bizonyítható.

* Erre mi, az elmélet iránt érdeklődő gyakorló tanárok is rájöttünk. Részt vettünk ugyanis a Szemiotikai szövegtan kötetek mellett futó Nyári Akadémiák programjain. Hogyan született meg ez a programsorozat, hány volt belőle?

- Hogy hány volt belőle? Adatnyilvántartásunk nincs, de te is részt vettél többön. Látható volt a nagy érdeklődés, évenként egyre többen jelentkeztek.

Magát a formát korábbi főigazgató elődöm, Hegedűs András „találta fel”. Elsősorban a természettudományok gyors változása készítette arra a főiskolát, hogy az akkor még ki nem talált posztgraduális képzés helyett, de annak szellemiségében megismertesse a tanárokat az új kutatási eredményekkel, a később tömegessé váló új eszközökkel. Bonifert Domokosné volt a programigazgató, tőle kértem el a nyelvtudomány számára ezt a bevált ismeretterjesztő formát.

1991. nyarán volt az első konferencia, s rögtön óriási érdeklődéssel fordult felénk a szakma. Olyan „hallgatók (!) is voltak, mint például Máté Jakab Budapestről, Szabó Zoltán Kolozsvárról vagy Szikszainé Nagy Irma Debrecenből, Cs. Jónás Erzsébet és Kovács Eszter Nyíregyházáról (ők egyébként munkatársaink is lettek, vagy éppen saját kutatóműhelyt is alapítottak). Az érdeklődés természetesen Petőfi S. Jánosnak szólt, akit addig csak német és angol tanulmányaiból ismertek. Hogy most itt (és nem külföldön) és magyarul ismerkedhettek meg híres Textstruktur-Weltstruktur-elméletével: ez vonzotta igazán a nyelvészeket, irodalmárokat, pszichológusokat. S akkor ott voltak még a közoktatásban dolgozó kollégák is, például Kertész Józsefné, Palotásné Nagy Éva és sokan mások. De többet te is ismerhetsz, hiszen ott voltál.

A legemlékezetesebb év az 1994-es volt. A Díszteremben két osztályt alakítottak ki kollégáim a kreatív-produktív tanítás modellezéséhez. Az egyik csoportot a gyakorlóiskola diákjai alkották, a másikat az Akadémián részt vevő tanárok. Benkes Zsuzsa tartotta a foglalkozást, s megítélhetővé vált az új elmélet gyakorlati megvalósítása. A diákcsoport mindig gyorsabb volt, ezért néhány tanár meg is sértődött. Pedig érthető volt a különbség: a diákok asszociációit nem fékezte a világ teljesebb és mélyebb ismerete, a tanárok pedig óvatosabbak voltak, talán féltek a verseny lehetséges kimenétől (noha ismerős nem volt a diákok között).

* A szemiotika szövegtan tudományterülete, az itt folyó munka elérte a legnagyobb sikerét: nemcsak a kutatásban nyert jogosultságot, hanem a közoktatásban és a felsőoktatásban is részt kapott. Hogyan látja ezt?

- Már említettem, hogy a felsőoktatásban új műhelyek jöttek létre, illetve bekerült a tananyagba, sőt a tudós-

képzésbe is. A közoktatásban a szemiotikai szövegtani megközelítést nemcsak azok a tanárkollégák terjesztették, akik részt vettek a nyári akadémiáinkon, bár tudom jól: az úttörő szerep az övék volt. És születtek általános iskolás tankönyvek Nagy L. János és kollégái, Kertész Józsefné és Palotásné Nagy Éva közreműködésével: *Nyelv-szöveg-játék* 13 éveseknek. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 1994. és *Nyelv-szöveg-játék* 14 éveseknek. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 1995.

* Az utolsóba én is besegítettem. És tudom, hogy nemcsak az általános iskolai tanárok kaptak municiót. (Például nem kifejezetten nekik, de értük is született a Szövegtani kaleidoszkóp első és második kötete, a Szövegtan és verselemzés, valamint a Szövegtan és prózaelemzés.) Benkes Zsuzsa Balázs Gézával nyelvtankönyvet is írt a Tankönyvkiadónak, nemcsak 9-12. osztályosoknak, hanem Anyanyelvi beszédkultúra a nyelvi előkészítő osztályok számára címmel az ún. nulladik évfolyamosoknak is.

- S ami szintén fontos: a funkcionális szemlélet jóvoltából megerősödött az élő nyelvhasználat vizsgálata. Ennek jelentőségét nem győzöm hangsúlyozni. A nyelv ugyanis nemcsak jelentés és történet nélküli struktúra, hanem olyan élő valóság, amelynek vizsgálatához éppen úgy szükséges a matematikai szemlélet, a logikai ismeretek érvényesítése, mint az élet más területeihez.

* Többször is szóba került: a szegedi műhely körül felnőtt egy nemzedék, egy olyan tudósgárda, amelynek tagjai munkájuk révén méltán említhetők egy névsorban az „alapítókkal”. De mi lesz a jövő?

- A kérdés érthető és természetes. Egy műhely élete a benne dolgozó tudósokhoz van kötve. Az inspiráló Deme László 86 éves, Petőfi S. János 76, magam is túl a hetvenen. Amit elkezdünk, az már evidencia a tudományos életben, a felsőoktatásban és a közoktatásban.

A jövő? Úgy tűnik, a felsőoktatás átalakítása az ún. bolognai rendszerre - legalábbis mai, kezdeti szakaszában - nem kedvez a kutatói munkának. Nemcsak állások szűnnek meg, hanem az irányszámok, a statisztikai mutatók túlzott előtérbe állítása egzisztenciális kérdéseket vetnek fel. A magas óraszám ellentétes a kutatásra fordítható, azonnali eredményt föl nem mutató időlehetőség biztosításával. Ezért remélem, nem tartható sokáig, hogy csak kiemelt, költségvetésből dolgozó kutatóhelyeken lehet tudományos munkát folytatni.

Mégis biztató, hogy például a szegedi főiskola tanszékén kívül dolgozik (az idősebb kollégákat itt nem említve), Cs. Jónás Erzsébet Nyíregyházán, Csúry István Debrecenben, Kovács Eszter Veszprémben vagy - mindenekelőtt - Tolcsvai Nagy Gábor Budapesten. Ez a középnemzedék garanciája lehet a kontinuitásnak. A legfiatalabbakat már ők ismerik, ők vezetik.

* A szemiotika szövegtan a „profik” (a kutatókat, a felsőoktatásban résztvevőket gondolom itt) és a képzők (a közoktatásban tanítóira utalok) számára hasznos és értékes. Am mit kezdhetnek vele a laikusok, azok az olvasók, akik az általános műveltség alapján nyelvészeti vizsgálódásra adják a fejüket? Hogyan könnyű megközelíteni, van-e „királyi út”?

- Gondolom, itt a „laikusok” kifejezés a jó szándékú olvasókat takarja, akik érdeklődnek is. Petőfi tanár úr álláspontja szerint a „szöveg mint komplex nyelvi jel” kutatható és értelmezhető. Sokféle szövegmegközelítési koncepció létezik, a lényeg: rendezett keretek között, egyértelmű fogalmakkal és világos szabályok, módszerek alkalmazásával kell dolgozni. Ilyen rendszer a szemiotikai szövegtan is.

S hogy miért érdemes szövegekkel foglalkozni? Mert a szöveg nemcsak a benne megjelenített világrészletről szól, hanem arról az emberről is, aki létrehozta! Ezért lehet az elmélet támasz is, meg ötletadó; kerete a kutatásnak, és gondolkodási módszer egyben.

* Így van, magam is belátom. Am még egy kérdés lenne: mi a helyzet a médiával? A szemiotikai szövegtannak erre van-e válasza?

- A tanulmánykötetekben olvashatók olyan eredmények is, amelyek a multimediális vizsgálatokhoz kapcsolódnak, ilyenek például Vass László tanulmányai. Lehetséges a médiászöveget is, vagyis a „soknyelvű” és szinkronban szintetizált „üzeneteket” is a szemiotikai szövegtan segítségével olvasni.

Talán az okozhat nehézséget, hogy ma a média mintha túlságosan is „gyakorlati tudomány” lenne. Valamikor a Magyar Rádió intézményi keretében létezett egy kutatóműhely, amelynek Lőrincze Lajos volt a vezetője. Ebben

nemcsak a bemondók képzésének gyakorlati tudnivalóival foglalkoztak, hanem szövegismereti tanulságokkal is. Ma is ismert, kitűnő munkatársuk volt Wacha Imre is, a közismert retorikai monográfiák szerzője. De tartottak konferenciákat, külső előadókkal is, magam is részt vettem nem egyen.

Ma azonban, a „sokcsatornás” világban elsősorban a hasznosság és az érvényesülés dominál - a média mint gyakorlat elszakadt a hagyományos kísérő „segédtudományaitól”. Remélem, nem végleg.

Igaz, a Szemiotikai szövegtan eddig megjelent 18 kötete nem elsősorban a gyakorlatnak készült. Sőt, azok számára is kell némi tanulás, akik felsőoktatási képzettséggel kezdenek bele az olvasásba. Am ha az alapkérdésekkel tisztába jövünk, illetve megértjük terminológiáját, akkor nagyon izgalmas cikkeket olvashatunk. A magyartanárok pedig kifejezetten sokat tanulhatnak, autodidaktaként is arról, hogy a nyelvészet legalább olyan fontos a „művészi” elemzéshez, mint az irodalomelmélet vagy az esztétika.

* Professzor úr nyugdíjas, de a nyugdíjas is dolgozik. Olvastam a folyosói híradóban, hogy órákat tart a főiskolán, József Attila költői nyelvét elemzik; de mivel foglalkozik a hetvenéves kutató? Például megírhatja emlékeit is - részleteket olvashattunk a Szegedtől Szegedig antológiában - tovább folytathatja a szövegtani munkásságát... Mi foglalkoztatja most?

- Évek során elkészült egy kötetnyi vázlat, Arcok a hátszóról címmel szeretném megjelentetni. Negyven arcot, negyven embert, emberi sorsot szeretnék bemutatni ezekben a szociografikus vázlatokban - lehet, hogy ez lesz az alcíme is. Nem szépprózának szánom (az antológiában azért jelenhetett meg olyanként, mert nem volt műfaj, amelybe jobban illett volna), hanem szövegszerű szociofotónak. Két nagy csomóponthoz kapcsolódnak ezek az emberábrázolások: a második világháborúhoz, amit egy 8-9 éves gyerek látott belőle, valamint a már tanítóképzős tanuló 1950-52-ben megélt élményeihez. Mindezt az előttem járó generáció - ma már alig érthető okokból - csak igen óvatosan írta meg; ha az én generációm sem, akkor - legalábbis az élménye - elvesz, mintha nem is lett volna. Igaznak érzem Illyés Gyula Bartókjának vagy Ottlik Géza Bébéjének szavait: ki kell mondani a rettenetet, hogy hatalmat nyerjünk fölötte.

Ami a tudományos munkát illeti, élvezem a nyugdíjas felelőtlen szabadságát; vagyis többnyire a szemiotikai szövegtan valamely elméleti kérdésével foglalkozom, de ha úgy hozza a kedvem, akkor költői szövegek szerkezeti megoldásaival, vagyis mindig azzal, amelyik szórakoztat, leköt és érdekel. Már nem kell elvárt feladatot megoldanom, de születnek válaszok a fel sem tett kérdésekre is.

* * *

Mi tehetek ehhez? Nehéz egy új tudományterület megértése? Amikor először találkoztam a szemiotikai szövegtannal 1992-ben, a nyári akadémia egy hete azzal telt el, hogy hétfőn, kedden, szerdán és csütörtökön a programok után rohantam a Somogyiba vagy az Egyetemibe folyóiratokat olvasni, este-éjjel meg a kapott-kölcsönzött anyagokat böngésztem. Péntek délelőttre megértettem, hogy miről is van szó. Aztán egy éves pihenő következett, amikor lassabban haladhattam, hogy a júliusi napokon az érdemes épület hűsében feladatmegoldásokkal gyakoroljam a megszerzett tudást.

Nem könnyű az újjal szembenézni - de a matematikai pontosságú definíciók, a világos törvényszerűségek, az anyanyelvem iránti szeretet és felelősség bátorított és ad tartást ma is. Egymás után kellene olvasni ezeket a köteteket, de szemelgetni is lehet a tanulmányokból. Meg lehet tanulni megérteni a világot. Lehet, hogy ez filozófiai alapállás, de a szemiotikai szövegtan nyelvi megoldásokat kínál. S ez „emberközelibb”, mint elvont bölcsészeti kategóriákban gondolkodni.

Hogy megvegyük a 18 kötetet - ezt nem gondolom. De ha egy kicsit is emlékszünk kedvesebb magyartanárainkra, más nyelvet oktató mestereinkre, s él bennünk Éva öröksége, akkor biztos vagyok benne, hogy a kötetek nem fognak a polcokon porosodni. S így többek leszünk általa. (Szemiotika szövegtan 1-18. Szerkesztette Petőfi S. János, Békési Imre és Vass László [4. kötettől] JGYF Kiadó Szeged 1990-2007.)

Árpás Károly

Ezredforduló

Rakonczai János tanulságai

Nem a szokásos könyvolvasáshoz kapcsolódó érzések fogják el az olvasót, amikor Rakonczai János kötetét veszi kézbe. A terjedelmes és változatos tematikájú könyv nem tanulmánygyűjtemény, nem emlékezőfüzér, nem cikkválogatás. Mindezek sajátos – és nagyszerű ízű – keveréke. Egy szép nagy szelet Rakonczai János életművéből, gondolkodásmódjából, értékrendjéből. A kötetben szereplő írások vállaltan elfogultak és bátran szókimondók. Ha kell szigorúan tárgyilagosak és a történelmi-filológiai szakmai követelményrendszernek maximálisan megfelelnek, máskor pedig szinte már zavarba ejtően szubjektívek. Ezek alapján állnak egészre, s lesznek – ahogy a könyv alcíme is kifejezi – tanúságok és tanulságok.

Rakonczai János – a csaknem kilencven éves nyugalmazott főiskolai tanár – érdeklődési köre bámulatosan széles. A magyar történelem s az aktuális vagy félmúltbeli politikai és közéleti események egyaránt látómezejébe kerültek. Ezekre aztán – hol sztoikus rezignáltsággal, hol indulatos igazságérzettel – reagált is. Tudományos esszéit, valamint cikkeit és politikai publicisztikáit mindig választékos és kifinomult stílus, s szép adag ironia (ami pedig a humor és bölcsesség együttes meglétét feltételezi) jellemzi. Így ezek olvasása nemcsak érdekes tényanyag és logikus eszmefuttatások megismeréséhez, de egy gazdag és színes nyelvi világban való izgalmas elmerüléshez is vezet.

A könyv írója 1917-ben született Hódmezővásárhelyen. A szegedi egyetemen francia-latin szakos diplomát, majd angol és orosz nyelvtanári képesítést szerzett, de bírja az ógörög, az olasz, a spanyol és a német nyelvet is. A két világháború közötti, klasszikus pedagógusnemzedék tagja, aki megfelelő szintű tárgyi tudás, általános műveltség és didaktikai ismeret birtokában állt a katedrára. Nyelvtanárként a szegedi bölcsészkaron, majd az élelmiszeripari főiskolán oktatott, de jogáshallgatók generációinak egész sora sajátította el latinóráin a deák nyelv alapjait.

Rakonczai János visszaemlékezései 2000-ben jelentek meg (Emlékek, arcképek). 1948-ban megvédett bölcsészdoktori disszertációját 2004-ben adta ki (Régi francia könyvek Szegeden [1581-1800]. Adalékok Szeged 18. századi műveltségéhez). Ebben a szegedi piarista gimnázium francia szerzőjű és/vagy francia nyelvű 17-18. századi köteteknek katalógusát állította össze. Megmentve ezzel az utókornak azon művek jegyzékét, amelyek hatottak a 19. századi polgárosuló Szeged értelmiségére – hiszen a piarista iskolát 1948-ban államosították, a rendházból pedig 1950-ben eltávolították a szerzeteseket (s ezután a szegedi piaristák könyvtárára is a szétszóratás várt)... Ezek mellett a poliglott tanár – Dékány Imrénével közösen – latin nyelvi jegyzetet és szöveggyűjteményt állított össze joghallgatóknak (2000), s cikkei, esszéi az utóbbi években szegedi folyóiratokban és kiadványokban láttak napvilágot. Hogy mennyire elkötelezettje az írott szónak és az ismeretterjesztésnek, mutatja, hogy első cikke a Délmagyarország hasábjain 1939 nyarán jelent meg.

Az Ezredforduló című kötet négy egységből áll.

A Tanulmányok című fejezetben nyelv- és fordítás-tudományi, eszmétörténeti, irodalmi, filozófiai írásokat olvashatunk. A klasszikus ókori irodalmi művek (például Homérosz és Plutarkhosz mun-

kái) mellett az Anyegin fordításának rétegeit is elemzi a szerző. „Az árulás egyidős az emberiséggel” téziséből kiindulva Rakonczai János bemutatja az árulás lélektana irodalmi ábrázolásának hatástörténetét is az újszövetségi szövegektől – Bulgakov, Kodolányi, Márai művein át – a közelmúltban elhunyt Nagy Gáspár költészetéig.

Ennek az egységnek a legérdekesebb írása A karteziánizmus és a magyar politikai közgondolkodás című tanulmány. A kérdésfeltevés: „Vajon politikus nép-e a magyar?” Erre a kérdésre Rakonczai János Descartes-nak a morál kettősségéről vallott nézetei segítségével keresi a választ. A nagy francia racionalista gondolkodó ugyanis kettős erkölcsöt feltételez. Létezik egy abszolút erkölcs, amely az Isten, az Abszolútum sajátja, s ami az ember számára elérhetetlen, van ugyanakkor egy ideiglenes erkölcs, amely a mindennapokban szolgál normálul, azonban az abszolút erkölccsel nem azonos. Ezt Descartes a következőképpen fogalmazta meg: „Én, ki a világ szinpadára lépek, álarcot öltök, és szerepet játszok mindvégig.”

A gondolat Machiavelli nyomán terjedt el széles körben (mert hogy egyidős az emberiséggel és annak hatalmi játszmáival, az nem is kérdéses). S az erkölcsi relativizmus megfogalmazásával – a „cél szentesíti az eszközt” alapelvéből kiindulva – ellenkezett a nyugati (katolikus és protestáns teológiai gyökerű) morálfilozófia alapelveivel. Az azonban tény, hogy – hol nyers és ostoba opportunizmussal, hol kidolgozott és szofisztikált eszmei háttérrel – Európa-szerte (később világszerte) alkalmazták a politikusok. S napjaink közéleti folyamait és a homo politicusok megnyilatkozásait nézve bizony ma is gyakorolják, ezzel pedig véleményem szerint magát a közéletet, az egyetemes örök emberi értékekbe vetett hitet ássák alá, ami talán még hideg és szikár filozófiai alapon sem engedhető meg.

A kissé képmutatónak tűnő morális finnyáskodás ellenére nem hallgathatom el, hogy a tradicionális (pl. katolikus keresztény) szociális erkölcsstan különbséget tesz egyéni és közösségi jó között, amelyek versengése nem szerencsés, ám ha mégis bekövetkezik a közjó (bonum communae), a mindenki boldogulása és a közösség előrejutása fontosabb, mint az egyén java. Az persze kérdéses, hogy az egyén (politikus) hazugságával vagy lazább erkölcsi normáival előbbre lehet-e vinni a közösséget (társadalom). Megítélésem szerint – a keresztény morális hagyományból kiindulva – az erkölcsi értékek relativizálásával és devalválásával nem lehet szolgálni a közösségnek, mert ha rövid távon hasznos is, hosszú távon bizonyosan károkat okoz. Rakonczai János tanulmánya egyik konklúziójaként Szabó Dezsővel mondja: „Bizony balek nép a magyar!” Talán frankofóniájával magyarázható, hogy – a sokak által legpolitikusabb nemzetnek tartott – franciák diplomáciai és nemzetpolitikai törekvéseit tartja eredményesnek és követendőnek. Azt a tényt alapul véve, hogy Franciaország az elmúlt négyszáz évben – változó és hullámszó színvonalú – gazdasági, katonai vagy szellemi potenciáljától független az európai politikai és nemzetközi hatalmi egyensúlynak fontos része, sőt alakító tényezője tudott lenni és maradni.

Az 1989-ban papírra vetett esszé 2006. évi epilógusában a szerző a világpolitikai perspektívákat veszi

sorra. Oroszországot középhatalomnak nevezik, ami nem nagyon állja meg a helyét, hiszen az orosz állam területét tekintve az első, lakosságát nézve a hatodik a Föld országai között. Kínát – közép-ázsiai érdekszférája s antideмократikus berendezkedése miatt – és az iszlám világot Rakonczi János hosszú távon a vesztesek közé sorolja. Ellenvetés lehet, hogy Kína óriási, (bizonyos korlátok között) szakképzett és olcsó munkaerejével, valamint hatalmas felvevőpiacával kívánatos és drága partnere az Egyesült Államoknak és vele az euroatlanti hatalmaknak. Oroszország és az iszlám államok gazdasági – és ennek alapján politikai és ideológiai – pozícióit a nagy észak-afrikai, közel-keleti és kaukázusi kőolaj- és földgázkészletek biztosítják. Így szerintem inkább napjainkban – mint azt már a

Descartes-nál jóval pragmatikusabb Metternich megfogalmazta a Szent Szövetség Európájára – a nemzetközi politikai küzdőtér valamennyi aktorának az egyensúly és a (ha nem is kedvező, de legalább stabil) status quo az érdeke.

A tanulmányok közül érdekes és szórakoztató annak a francia regénynek (Georges Grandjean: *Le paysan du Danube*) az ismertetése, amelynek cselekménye Kübekházán és a trianoni határ mellett játszódik közvetlenül az első világháború után. Roppant fontos és forrásértékű a Latin epítáfiumok Szegeden című – Apró Ferencsel közösen jegyzett – cikk, amely Szeged kultúrtörténetének kevésbé ismert területére vezeti az olvasót. Az egység utolsó írása tragikomikus fejezete városunk rendszerváltás utáni történetének. A hagyományos kora középkori nyugat-európai városvezetői insignia – a későbbi főbírói, majd polgármesteri lánc – ismételt bevezetésével a díszláncra a helyes *Sigillum Szegediense* szöveg helyett a helytelen *Sigillum Szegediensis* szerepelt. Ennek alapján valóban egyet kell értenem Rakonczi Jánossal, hogy „romlik latinitásunk”. Nem csak azért fájó ez, mert a magyar állam hivatalos – s ezzel magyar tudományosság és kultúra – nyelve 1844-ig a latin volt, hanem mert Szegeden jog-, orvostan- és bölcsészhallgatók százai, sőt ezrei tanulják a latin nyelvet (kérdés, hogy milyen intenzitással és milyen eredménnyel).

A Továbbintézés című évszázad címet viselő egységben a huszadik századra tekint vissza a szerző. Olvashatunk ebben a részben visszaemlékezést a szegedi egyetem 1930-as évekbeli életére, az újdéki hideg napok 1942. júliusi budapesti parlamenti vitájára, valamint néhány szegedi egyetemi oktatóra és kutatóra. Különösen érdekes a Bálint Sándor bölcsészkarról történt eltávolításáról szóló cikk, valamint Péter László egyik írásának visszhangjáról és az 1956-os forradalom és szabadságharc szegedi gyökereiről való megemlékezés. A

Rakonczi János

Ezredforduló

Tanúságok és tanulságok

B&T

szakrális néprajz és a szegedi nagytáj néphagyományainak legnagyobb kutatójáról, a legszögédibb szögediről írja Rakonczi: „A szerény külső nagy tudóst és kiváló politikust takart, ezt kevesen tudták róla. A rendszer viszont tájékozott volt. Ezért kellett eltávolítani a század egyik legmarkánsabb tudós politikusát, vagy ha úgy tetszik politikus tudósát.”

A Széchenyi naplója és a Nagy Szatíra című írás izgalmas reflexiókat tartalmaz a legnagyobb magyar műveire és érdekes megállapításokat habitusáról és intencióiról, de ennek a cikknek inkább a következő fejezetben lett volna a helye. A Publicisztikákban ugyanis közéleti és politikai eseményeket foglal össze, kommentál és elemez Rakonczi János. A Közéleti kávéház rendez-

vényéről való beszámolót éppúgy találunk itt, mint a Deák, Kossuth vagy Széchenyi igazságát firtató eszmefuttatást és a dáko-román elmélet cáfolatának, vagy Erdély és a románság elnevezés problémájának ismertetését. Ezek a rövid írások szerzőjük pezsgő és aktív szellemi tevékenységéről árulkodnak, bár meg kell jegyeznem, hogy markáns megállapításai és következtetései gyakran elnagyoltnak és felületeseznek látszanak. Ez persze az esszé és a publicisztika műfajában megengedett, s emiatt aztán a Rakonczi Jánostól más (nyelvészeti és filológiai) témákban megszokott tudományos következetességet ezekben az írásokban hiába keressük. Még egyszer hangsúlyozom: ezek nem történelmi vagy eszmetörténeti tanulmányok, inkább egy – Pascallal szólva – „gondolkodó nádszál” – egyáltalán nem tanulság nélküli – szellemi kalandozásai a magyar és európai kultúrtörténetben.

A könyv utolsó – kétségkívül leginkább eklektikus – egységében (Függelék) Rakonczi eddig megjelent kötetéről írott recenziókat olvashatunk, de itt kapott helyet néhány visszaemlékezés, egy család-történeti vázlat, egy francia nyelvű konferencia-előadás (amit talán nem ártott volna magyarul is közölni, hiszen a politikatudomány és a közgondolkodás klasszikus nyelvét sajnos egyre kevesebben beszélik hazánkban), egy a szerzőről Hollósi Zsolt készítette riport és publikációnak jegyzéke is. Sajnos ez utóbbi nem egészen egyértelmű, következetes és pontos. Pedig egy ilyen életmű és gazdag publikációs tevékenység megérdemelne egy alapos és visszakereshető bibliográfiát. Már csak azért is, mert meggyőződésem szerint Rakonczi János írásai érdekes – ha nem is alapvető, de mindenképpen pontosító és kiegészítő – forrásai lesznek a Szeged huszadik századi művelődéstörténet kutatóknak.

(Rakonczi János: *Ezredforduló. Tanúságok és tanulságok*. Szeged, Bába Kiadó, 2006. 379 o.)

Miklós Péter

Költőnk és kora

Miklós Péter verseiről

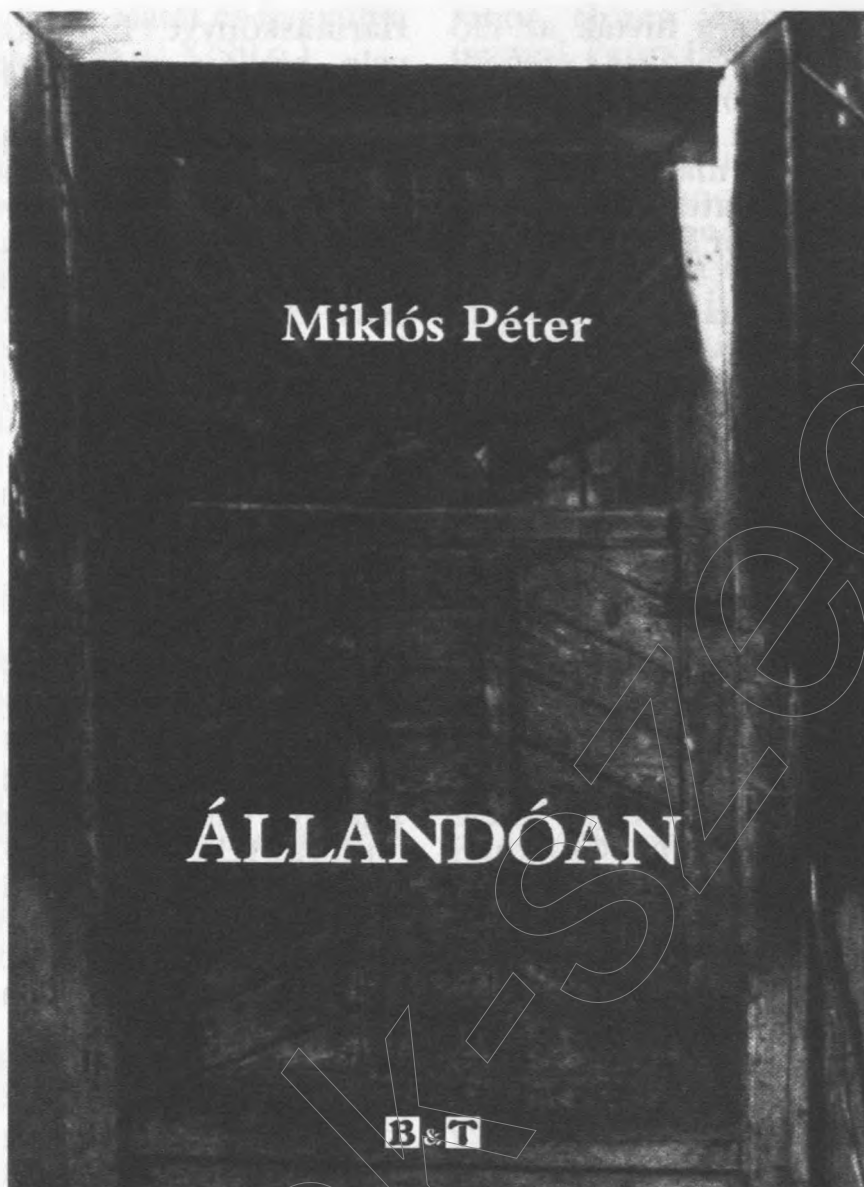
Nemrég jelent meg Miklós Péter *Allandóan* című első verseskötete. A könyvben szereplő versek textuális hálója, mind poétikailag, mind tematikailag tág teret ölel fel. Vannak itt vidám, sorvégi rímekkel játszó darabok, szabadversek, de szigorú verstan szabályokra épülő szonettek is. Leggyakoribbak mégis, a sorvégi rímeket figyelmen kívül hagyó, a mondatok grammatikai és szemantikai törésével dolgozó szövegek. Az ezzel a módszerrel készült versek a gondolatritmus folyamatos megtörését és/vagy megbillentését eredményezik, mellyel a szöveg asszociatív tere kitágul, és az olvasó válogathat a kínálkozó értelmezések közül.

A cím jelentés összetartó ereje nélkül, ezeknek a szövegeknek az értelme sokszor kibogozhatatlan lenne. Az asszociatív működés miatt, a szövegek néhol a szürreális poétikára emlékeztetnek (például Lord Quijote, Hát így, Öregség), de ennek a módszernek, ennél poétikailag fontosabb és esztétikailag hasznosabb szerepe is van a kötetben.

Mivel a versek gyakran másik előszövegekre utalnak, így ez az eljárás erőteljes dialógust teremt a pretextusok által képviselt hagyománnyal is, amely a versekben újra-illetőleg átértelmeződik. Az asszociatív működés természete szerint végtelen, itt mégis egy meghatározható terület felé konvergálnak. Túlzás lenne azt állítani, hogy az előszövegek jelentésvesztését olvashatjuk ki a versekből, viszont mindenképpen egy radikális újraolvasásról kell beszélni. A posztmodernre vagy a minimalizmusra jellemző, bár a szó nem szerencsés, értékvesztés történik a művekben. A szövegek retorikai működése eredményezi azt, hogy az előszövegek fixálható, és jól körülírható jelentése megszűnik, majd föloldódik és disszeminálódik az „új szöveg” tág jelentésmezéjében.

A kötetben szép számban szereplő jelölt és jelöletlen intertextusok között feltűnik Petőfi Sándor, Juhász Gyula, József Attila, Csáth Géza, Cervantes, Mihail Bulgakov stb. A hagyománnyal folytatott párbeszéd eredménye általában az, hogy az előszövegekben képviselt értékrend vagy poétikai módszer, egy heterogén, posztmodern kulturális térbe ültetődik át.

A kötet egyik kiváló darabja a *Tisza-part*, Juhász Gyula ismert versére utalva, teljesen átértelmeződik: „Csönd nincs a Tisza-parton...” A 20. század eleji Tisza-partot ábrázoló és annak harmóniáját bemutató vers helyett, itt megtalálható majd minden, amit egy 21. századi egyetemista (és az egyetem is kulturális tér) a szegedi Tisza-parton megtalál: „...még egy feles”, „ászok”, „zenegépből százasért dalt fakasztok”, „érdeklődő tekintetű lányok”. A versben nemcsak a csöndből lesz zene (vagy inkább zaj). Ennél ügyesebb a szöveg: a nyugalomból, az otthonlétből

lesz otthontalanság, amit akár úgyis felfoghatunk, hogy a Juhász Gyula által megteremtett költői világot leváltja egy radikálisan új posztmodern valóság.

A XXI. század költői – ami a kötet címadó darabja is lehetne – pontosabban és tisztábban fogalmazza meg a fentieket. A vers Petőfi Sándor majdnem azonos című művére utal, ahol, mint tudjuk, a költők lángoszlopként vezeték a népet Kánaán felé, és nincs könnyű dolguk: „Ne fogjon senki könnyelműen / A húrok pengetéséhez! (...) Ujabb időkben isten ilyen / Lángoszlopoknak rendelé / A költőket, hogy ők vezessék / A népet Kánaán felé.” Miklós Péter versében a sor végén és gyakran az elején is összecsengő szavak, rímes vidám hangulatot teremtenek. Ha nem ismernék Petőfi versét, egy könnyed, vicces vers-

kének kellene gondolnunk a szöveget. A pontozás nélküli sorok a jelentés zürzavarát vagy a már említett elszóródását eredményezik: „Istenitek sztárolok lapítok feszítek / kártyázok csalok hazudok vesztetek”. Petőfi művét megfosztják az értelem- és/vagy értékhordozó szerepétől, ugyanakkor a pontos ritmikai kivitelezéssel mégis a költészet mellett foglalnak állást a sorok, vagyis a vers már poétikailag egy belső feszültséget teremt. A túlsúfolt cselekvést kifejező igék, valamiféle rohanós hangulatot teremtenek, amely a kötet jelentésmezéjében, a rohanó, de értelmetlen létezés – és itt a költői létezés – allegóriaként szerepel.

Másik remek darab a *Mester és Margaréta* című rövid vers, ahol valószínűleg a Mester, egy egyszemélyes bulin pizzát rendel. Azazello hozza ki az ételt, a Mester pedig enni kezdi a „gőzölgő dupla szószos Margarétát”. Bulgakov regényének kereszténység-értelmezése és a keresztény misztikában szereplő Krisztus testének magunkhoz vétele értelmeződik itt át. A kenyér elfogyasztása, hagyományosan a Krisztussal való azonosulást jelképezi, Margaréta a Mester és Margarétában a szentség hordozója, de jelen szöveggörnyezetben a Bibliai Máriára is gondolhatunk. A margarétás pizza elfogyasztása, így egy ironikus és bizarr, de ugyanakkor drasztikus értékvesztésre, a hagyomány posztmodern felzabálására utal. A verseket amellet, hogy szépek, azért is szokták szeretni, mert fölismernek valamit. Miklós Péter versei kiválóan emelik ki régi kulturális közegükből az előszövegeket és helyezik át egy másik, élesen felismert kulturális állapotba. A régi jelentés megbotlik, elesik és feloldódik egy új(abb) posztmodern univerzumban.

(Miklós Péter: *Allandóan*. Szeged, Bába Kiadó, 2005. 90 o.)

Szigeti Kovács Viktor

A mesélés öröme

avagy mire készül Bene Zoltán?

December 4-e estéjére bemutatásra hívták az élő magyar irodalom iránt érdeklődő olvasókat a szegedi Reök-palotába. Varga Emőke irodalomtörténész mutatta be Bene Zoltán új könyvét. Aki nem tudott eljutni, de figyelemmel kíséri az élő magyar irodalom kiadványait, az akár már ki is olvashatta a kézbe való, vékony kötetet. Vagy ha mégse, akkor hátha éppen ez után kap kedvet hozzá.

A kísérletező író mindig kihívás: már a középiskola utolsó éveiben találkozhat a diák olyan szépirodalmi alkotással, amely a befogadó intenzív közreműködését igényli. Amikor Krúdy Gyula *Szindbádjáról* esik szó, vagy Kosztolányi Dezső *Esti Kornéljának* regényszerkezetéről hall az ember, akkor föltevődik a kérdés, hogy az arisztotelészi koordináció, kombináció és kompozíció mennyiben csupán a szerző kompetenciája. A regényszerkezet szigorú kötéseinak bomlásakor felidéződik Gion Nándor *Ezen az oldalon* című művének vitatott regényműfaja (amelyet később megismételt a *Mint a felszabadítók* félreismeret regényében), de ugyanígy eszünkbe juthatnak Darvasi László összefüggő Szív Ernő-történetei, amelyek drámává álltak össze (1995.: Szív Ernő estéje Pinczés István rendezése, Debreceni Csokonai Színház). S hozhatnánk ezeregy példát Bodor Ádám könyvétől Vári Attila írásaiig.

Bene Zoltán történetfüzérének mottója lehetne a választott bevezetés mellett Perey Jázon hitvallása is: „Hiszen amíg csak én látok valamit valami másnak, mint aminek mindenki más látja, addig az a valami az, aminek a többiek vélik, viszont ha akad valaki, aki velem együtt másnak érzékeli azt a valamit, mint a többiek, akkor mássá is válik. Olyan ez, mint egy mese, amíg nem mondd el senkinek, nem is létezik. Vagy a vers, amit küldtem neked. Ha nem olvasod el, vagy ha le sem írom, csak magamban rejtegetem, akkor nem létezik, de hogy te elolvastad, verssé vált. Másnak nem is kell olvasnia, akkor is vers, ha nem jó, akkor is az, neked az, nekem az. Így áll a helyzet a te verseddal is, s így van ez ezzel az útvesztővel is, amit a többiek botor módon bozótnak látnak” (V/55.o.) A szereplő szavaiban éppen úgy felfogására, világképére ismerhet a posztmodern irodalmár, mint a befogadás-esztétika, illetve strukturalista elemzési minta elfogadója vagy akár Sik Sándor művészetelméletének követője. Mert a Bene-történetek, akár Mikszáth palóc-novellái [Vadai István elmélete Tiszatáj 1997/1! - Á.K.], a mi közreműködésünkkel válnak regénnyé! Ám ennyi önmagában nem elég! A tizenkét „merítés”-ben meg kell jelennie a regényszerűséget igazoló térnek és időnek. A szüzsé keretét Nagyszeg városa adja [jelent-e valamit, hogy a szerző hosszú időt töltött Nagykátán? - Á.K.]. Nagyszeg városka valahol az alföldön terül el; kettéválasztja a Lomha-patak; ez utóbbi a város mellett kisebb tavat táplál. Nagyszeg alatt húzódik Kiszeg falucska. A kisvárost átszállás nélküli vasútvonal köti össze Budapesttel - ez a vasútvonal hat évig épült (a négy sín páros állomást Baross Gábor, a vasminiszter avatja). A településnek van általános iskolája, polgárijája (itt tanít Jámbor Géza és Terem János kémiantanár, később igazgató). Van itt egy katolikus templom, egy kápolna, egy zsinagóga; van patika, egy fényképész, legalább egy szerkesztőség. A település központjában az Arany Kakas vendéglő áll (városházáról nincs szó), kintebb a Lábas-kocsma, a városka szélén pedig Sára asszony intézménye, öt lánnyal. Ezen kívül van két temető is: az egyik elvadult a kápolnánál, a másik a falu végén. A járta-sabb olvasónak megjelenik az Osztrák-Magyar Monarchia átlagos lakóhelye.

Ennél jóval érdekesebb a regényidő megteremtése. Az *Év-könyv* ötlete régről ismerős, először Az Est

Hármaskönyve 1933 kalendáriumában találkoztam vele, amikor padlásunkat kutatva rátaláltam egy ismeretlen szerző ismeretlen című művére. Az egyes fejezetek minden hónap napjai után következtek, egy-egy oldal terjedelemben: Január (*Lici naplójából*), Február (*Lici hűgának leveléből*), Március (*Lici asszonynővérenek telefonálásából*), ...[itt sajnos hiányoztak a lapok]... Július (*Egy idegen hölgy leveléből*), Augusztus (*Elza unokanővér leveléből*), Szeptember (*Gróf Évike naplójából*), Október (*Lici barátnőjének leveléből*), November (*Lici anyjának leveléből*), December (*Lici naplójából*). A szöveget kiegészítette, képregényként mintegy vezette az illusztráció-sorozat, amelyet nem szignálva [de később stílusára ráismerve] Molnár C. Pál készítette. (Bp., 1932. 7-29. o.) A másik naptárregényt Gáll István írta: *Kalendárium* (in Vaskor Szépirodalmi Könyvkiadó Bp., 1980. 155-275. o.). Kettős mottó fogta közre a novellákként is megálló gálai fejezeteket: részletek a 19. századi kalendáriumából („a JÓGAZDA KALENDÁRIUM-a”), illetve az aknász örvezető naplójából („Magos István örvezető 1953. Találtam ezt az öreg kalendáriumot, ebbe minden fontosat feljegyzek.” (157.o.). Annyi volt az eltérés, hogy az egyes hónapokhoz hosszabb műveket rendelt: Pálforduló, Gyertyaszentelő, Golgota, Emberhalál, Majális, Medárd, Bűnbánó Magdolna, A nap fia, Kisasszony-nap, Judás, Nem megy, Karácsony.

Bene Zoltán a szintén felhasználta a kalendárium ötletét: JANUÁR Rejtélyes eset; FEBRUÁR Zavaros idők; MARCIUS Miénk ez a tavasz; ÁPRILIS Égi áldás; MÁJUS Útvesztők; JÚNIUS Vasúttavatás; JÚLIUS A harang; AUGUSZTUS A bennszakadt lélegzet; SZEPTEMBER Századforduló; OKTÓBER A háború szaga; NOVEMBER A nagyszegi hülyeintézet története; DECEMBER Profán legenda [a szövegek egy része önállóan is megjelent - Á.K.]. Ám a naptár mellett [egyébként eszünkbe juthat Ovidius Fastija is] a szerző többszörös időjátékkal dolgozik. Ennek alapfolyama a történelmi idő, amelyről indirekt megjegyzéseket helyez el a szövegben, illetve ebben elkülöníthető a történelmi idő, amelyről jóval kevesebb információt tudunk meg. A kíváncsi olvasóknak készítettem egy áttekintést [a kétféle idézéssel, illetve a tördeléssel érzékeltettem a kétféle időt - Á.K.]:

1848 nyara; a szabadságharc kezdete.
1849.08.13.: Világosi fegyverletétel (VII. 71.o.) -
1849.08.16.: Perey Agamemnón ágyúlövése (VII/71.o.) - 1859.: Perey Agamemnón hazatér a börtönből (VII/71.o.).
1868.12.10-1869.02.23.: Magyarországi Zsidók Egyetemes Gyűlése (V. 49-50.o.).
1877.: Frim Jakab megnyitja Rákospalotán az „Első magyar hülyenevelő- és ápoló intézet”-et. (XI.104.o.).
1884. Frim Jakab megjelenteti A hülyeség s a hülyeintézetek különös tekintettel Magyarországra című könyvét. (XI. 104.o.).
1886.12-1889.06. Baross Gábor közmunka- és közlekedési miniszter. (VI. 64.o.) - 1887/188/1889. június: Bánatos Lónyai Péter ifjú özvegyének Lónyai Margitnak szerelmi kalandja (VI/64.o.) - 1893. kora tavasza: Gatter Jakab nagyszegi rabbi lesz (V/49-51.o.) - 1893. május: Perey Jázon-Gatter Eszter szerelme (V/59.o.) - 1894.: Perey Jázon és Gatter Eszter házassága.(V/59-60.o.) - 1900. július: Perey Agamemnón halála (VII/72.o.).
1900.08.02-24.: Hat nagyhatalom leveri a kínai boxer lázadást. (IX. 85-86.o.) - 1900. szeptember: Járom Géza felvilágosítás-tanterv kísérlete (IX/86.o.) - 1904.: Kelet Ernő Mézes Vilmosnak hagyja Virág Zsókat. (III/33.o.) - 1905.: Mézes Vilmos feleségül

veszi özvegy Lónyai Margitot (III/33.o.) - 1906. nyara: Kapás Máté agyonveri Mézes Vilmost (III/33.o.). 1906.03.17-én Áchim András megalakította a Magyarországi Független Szocialista Pártot. (I. 11.o.) - 1907. január: Fekete Sándor halála (I/17.o.) - 1908. március: Kelet Ernő leszúrja Kapa Mátét és felgyújtja özvegy Lónyai Margit házát. (III/36.o.; X/99.o.). 1914.05.25.: Kossuth Ferenc (Pest, 1841. nov. 16. - Bp.) halála. (VIII. 80.o.). 1914.07.28.: Az Osztrák-Magyar Monarchia hadüzene- te Szerbiának (VIII.77.o.) - 1914.08.03.: Vilmos Elek fényképészen bennszakad a lélekzet. (VIII/77.o.). 1914.09.25.: Az uzsoki orosz áttörés kezdete (II. 23.o.) - 1914.09-10.: Zsivkov Vasziliy magyar hadifog- ságba esik, később Nagyszegre kerül (II/23.o.). 1915.05.02.: A gorlicei áttörés kezdete (X. 97.o.) - 1915.05.02.: Czibere Béla elveszíti egyik lábát a har- cok kezdetekor. (X/97.o.) - 1916. december: Lelkes János halála (barátja Mézes Márton a muszkák ellen harcol XII/114-115.o.) - 1918.: özvegy Lónyai Margit halála, örököse Zsivkov Vasziliy. (II/24.o.) - 1918.10.03.: Bivaly Sándor nagyszegi temetése (X/100.o.). 1918.10.17.: Gróf Tisza István miniszterelnök a parla- mentben beismeri, hogy elvesztettük a háborút. (X. 101.o.). 1919.05.30-06.10.: Stromfeld északi hadjárata (II.19. o.). 1919.11.24-1920.03.15.: Huszár Károly kormánya (II.19.o.) - 1920. január: Jámbor Tibor hazaérkezése (II/19.o.) - 1920. február: Zsivkov Vasziliy halála (II/27.o.) - 1920. március: Jámbor Tibor letartóztatása (II/28.o.).

1920. tavasza.

Gondolom, a fentiekből egyértelmű, hogy szigorú cikluskompozícióról van szó, amely tudatosabb, mint Mikszáthé.

Vajon történeti regényről van-e szó? A történetiség és a történelmi regény problémája nem a múlté, itt utalok az egyik viszonylag friss ülésszak összefoglalá- sára: Változatok a történelmi regényre ((morsus) | 2004. november 22., 14:11) in w3.deol.hu - 2007.12.07.). Úgy vélem, Bene éppen a határon van: már ott van a kötetkompozícióban az időmetszetek variációja, de a távlat kérdéses: vajon a dédapákig nyúló visszalépés kellő távolság-e a történelmi folya- matok érzékeltetésére. Valami hasonló problémával küzdött Baka István is a Szekszárdi mise kisregényé- ben.

Ebben az időben létezik az ábrázolt kisvárosi társada- lom. Viszont a szerző itt is „csavar” egyet: generációk jelennek meg a fejezetekben. Egyes családok kidol- gozottabban, mások csak jelzésszerűen - ez nem a filmre emlékeztet, inkább a századvég impresszionis- ta megoldásaira.

A nagyszülők világában mozognak az alábbi szemé- lyek: Bába Borcsa javasasszony, Bivaly Károly mészár- os, Fekete János apja, Gatter Jákob rabbi, Jámborné Talpas Erzsók, Kelet Ernő ismeretlen szülei, Lábas Gáspár kocsmáros, Malasz Miklós plébános, Perey Agamemnon, Szomorkay Szilárd elmeorvos, Vilmos Elek fotográfus.

A fiak világ a legnépesebb: Albert Júlia táncosnő, később ápolónő, Bánatos Lónyai Péter, Batter Benjámín állomásfőnök, Bivaly Sándor, Czibere Jenő, Csorba Jenő újságíró, Darabont Vince, Gatter Ráhel (-) Fekete János, Gatter Salamon, Gatter Mária, Kapa Ferkó, Kapa Máté, özvegy Lónyai Margit szeretője, ifj. Lábas Gáspár kocsmáros, Létra Menyhért önkén- tes tűzoltóparancsnok, özvegy Lónyai Margit, Miklós ápoló, Mézes Vilmos, özvegy Lónyai Margit második férje, Perey Perszeusz, Perey Jázon - Gatter Eszter, Perey Leonidász, Perey Heléna - Jámbor Géza, Perey Antigoné; Sára asszony, Szerencsétlen Szalma Sebestyén, Ugró István polgármester, Terem János

kémiatanár, iskolaigazgató, Torkos Béla, Vajkay dok- tor, Vésza János halász, Vinyóka, Zsivkov Vasziliy. S az unokák szinte elvesznek a világégés viharában: Bojtár Imre lábatlan nyomorék, Börcsök Rozi, Czibere Béla féllábú nyomorék, Jámbor Tibor, Lelkes János, Mézes Márton asztalos, Perey Bálint pesti ügyvéd, Perey János, Perey Miklós, Sima Máté, Szalma Ágoston segéd-váltóór, Torkos Géza.

A kavargó élet tizenkét pillanatképe vagy egy nem létező „szappanopera” tizenkét folytatása bármikor folytatható lenne, vagy visszakereshetőek az előző részek, hiszen a magyar kisváros soknemzetiségű és eltérő szociális helyzetű viszonylatai „kifeszültek”; a történet épp megállt, de a Kosztolányi igényelte előz- mények és következményeket Bene Zoltán közremű- ködése nélkül is elképzelheti a kíváncsi olvasó.

Bene nagyon jó érzékkel helyezkedik bele a kor nyelvhasználatába, különösen remekel Jámbor Géza „korszerű” tanügyi reformja vagy Albert Júlia elme- gyógyászati fejtegetéseinek visszaadásakor. Hitelesen érzékelteti a Monarchia-béli asszimilációra kész zsidóság életérzését, ugyanakkor a kisvárosi teng- gő egzisztenciák megjelenítését. Nem kell akkor sem a „szomszédba mennie”, ha a szecessziós perita- kérdést világítja meg (Sára asszony Liánája), vagy prenatalista szexuális jelenetet mutat be (özvegy Lónyai Margit patakparti kalandja). A gyakorlott olvasónak eszébe juthat Brasnyó István hírhedt Família című regénye is. De más asszociációk is előhi- vódnak a megtervezett evokációkkal. Például Kelet Ernő és Mézes Vilmos kocsmái megegyezése (III.) a teremtett világbeli kortárs Jókai Mór egyik kevésbé ismert regényére figyelmeztet (Öreg ember nem vénember: Diadalma). A IV. részben Jámbor Géza világjárása Justh Zsigmondra utal. Perey Jázon útvesztője (V). a borgeszi Elágazó ösvények kertjét idézi meg.

Lehet, hogy a kritikai kánon Bene szemére hányja, de a szerző semmiféle posztmodern nyelvi rakoncátlan- kodást nem mível: igazodva ábrázolt korához nyelvi pontosságra törekszik. Talán a névadásban lehetett volna találékonyabb, ugyanakkor ez is jelzés: a terem- tett világ sosem azonos a létezővel [nehogy a nagyka- taiak a szegváriak nyomára tévedjenek, lásd Greco Krisztián Pletykaanyujának esetét - Á.K.]. Talán azért is könnyű a novellákat olvasni, mert a huszadik szá- zad, de különösen az ezredforduló média közvetítet- te sztenderdjétől, szlengjétől mentes, kissé archaikus nyelven szól. Történetei mégsem anekdotikusak, inkább az 1970-es évek rövid-történeteire emlékez- tetnek.

Itt tart a harmincöt éves prózaíró. Kamaszként nagy lélegzetű munkával nyitott - Fekete föld regény, Bába és Társai Kiadó Szeged, 2001. -; 2004-es kisre- génye (Út Bába és Társai Kiadó, Szeged) egyfajta tisz- teletadás volt a neoavantgárd előtt. Am a 2006-ban megjelent Legendák helyett. 11 történet - novellás- könyv című alkotása (Madách Irodalmi Társaság Budapest, 2006.) nemcsak megelőlegezte a jelen kötet szigorú kompozícióját, hanem érzékeltette is a tehetség széles sprektumát: mi mindenre képes az író. Különösen a rodostói bujdosó-történet hívta fel magára a figyelmet!

Bene Zoltán jó prózaírónak ígérkezik, nem véletlen, hogy a Tiszatáj Alapítvány melléállt a kiadásban. Ez a kötet azonban ígérvény: megmutatja a képességeket, ugyanakkor elvárásokat ébreszt, kihívást fogalmaz meg: mi lesz a következő?! Várjuk az alkotó újabb teremtett világát, amelybe legalább olyan jó lesz majd beleveszni, mint ezekbe a nagyszegi hétközna- pokba! (Bene Zoltán: Év-könyv Nagyszegi történetek (Illusztráció és borító: Simon Zoltán Tiszatáj-könyvek Tiszatáj Alapítvány Szeged, 2007. 117 oldal 1.600,- Ft.)

Árpás Károly

Áttetsző vállalkozások

Üvegkereskedők Szegeden

Magyarországon az üvegyártás nyomai a XIV. századig nyúlnak vissza. Nagy számmal működő hutáinkban a XVIII. század végéig velencei, a XIX században cseh hagyományok érvényesültek. A XIX században Pantocsek dr. az irizáló üveg feltalálójának idejében a zlatnói huta vált ki. Jeles üvegkőszőrűseink is voltak, mint az 1840-50-es években a kassai Oppitz József. Eredeti díszű üvegekkel a Schreiber-féle gyár Zayugróczon vált ki. Innen került ki Sovánka István, maratott díszű réteges üveg ismert mestere. – írja a Révai nagy lexikon. Írásaimban a szegedi üveg-, porcelán kereskedők működését foglalom össze.

Ivánkovits István üveg- és porcelánkereskedő

Ivánkovits István 1819-ben alapította a céget. 1825-ben feleségül vette Horváth Amáliát, Horváth Mihály püspök, történetíró testvérét, mely házasságból született 1841-ben id. Ivánkovits Károly.

Az utód 1865-ben kapta meg az iparendélyt, majd 1870-ben mint szegedi porcelán és üvegkereskedőt, rövidárust bejegyezték az egyéni cégek jegyzékébe.

1876-ban a szegedi fővállalkozását Makón fióküzlettel egészítette ki. A Palánkban lakott, az Oroszkan utca 16. számú házban volt a gyára és az üzlete. Ivánkovits cége néhány év alatt az egész délvidéken ismert lett a különböző vidékeken kedvelt, többféle alakú és színű rózsákkal, tulipánokkal díszített edényeivel. Szegedi híradó 1881. október 5-én írja róla: „Ivánkovits úr, mint e szép üzletnek vezetője, ügyesen megfigyelte a „konyhák” és „pitvarok” rózsás tányérjait, az ezekhez hasonló, de már sokkal haladottabb ízléssel festett virágos tányérjaival, edényeivel szép üzletet csinált az egész Alföldön.

Ez által nemcsak üzletét értékesíti, de fejlettebb ízlést csempész be a kunyhók meg a falusi lakóházak szerény lakói közé.

Kétszeresen hasznos és áldásos munka. Az ő intéze-

tében festett tárgyaival már élénk föltűnést keltett több tárlaton és méltán.

Az ő kompozíciói magukon hordják a magyar ízlést, s egy nemét képviselik e gengre-ban a magyar iparnak.

2

S minthogy már idáig eljutottunk, röviden idevetőleg leírom még az ő kis porcelán-festészeti intézetét, mely a szegedi érdeklődés zérus foka mellett lassú, de mégis biztos virágzásnak örvend a vidék részéről. És méltán.

Ha keresztülvergődtünk a tömérdek kő, porcelán és egyéb edények között, ott az Oroszlán utcai ház szűk udvarán egy kicsiny mellékterembe lépünk.

Jobbról-balról hölgyek forgatják egy koronglapon a nagy széles tányérokat, melyekre halvány színű rózsákat és fakó madarakat, meg olyan bizonytalan sárgás csíkokat festenek. Előttünk egy ifjú ember csinos japáni figurákat rak könnyedén, csak úgy mázolya az átlátszó finomságú csészécskére, s köré nagy óvatossággal, de igen biztos kézzel olyan sötét sárga cikornyákat húzogat.

Majd egy szennyezett, határozatlan színű zöld köpönyeget ad a japáni alakra s előttünk a kész díszített csésze egy pár japáni perszónával s keleti csíkokkal.

Nagyon kedvezőtlen hatású e festés, mert nincs a színeknek fénye, nincs határozott színe míg kiégetve nincsen. Az egész festés ép ezért rendkívüli nehéznek tűnik föl a gyakorlatlan előtt, de ha egyszer a tisztán porcelán festéshez preparált színek kezelési titkát elsajátította valaki, könnyen haladhat.

Most átlépünk a mellékterembe, hol izzasztó meleg van. Itt éppen az egyik kemencében pokoli tűz ég, a másik kemencében pedig a már szépen berakott fénytelen színre festett edények várják a tisztító tüzet.

IVÁNKOVITS KÁROLY

SZEGEDEN

Ajánlja

dúsan szeretl,

jól berendezett

5 pacsirta-utca 256. sz.

üveg, tükör, porcellán és kőedény

GYÁRI RAKTÁRÁT,

porcellán-festészetét

nagyban és kicsinyben.

Szállodák, kávéházak, fűszerkereskedések, cukrászatok, gyógyszertárak és chemiai dolgozó termék

felszereléséhez szükségesítettő mindennemű

EDÉNYEK

legjobb minőségben és legjutányosabb áron.

Mindennemű ó és új

ÜVEGES MUNKÁK,

valamint

KÉSZ ABLAKRÁMÁK

gyorsan és jutányos áron eszközöltetnek.

Ivánkovits Károly 1865-ös reklámja

Rendkívüli olcsóság.

Különféle árucikkek, több mint ezer házi és játékszerek,
darabonként

10, 20 és 30 kr. hallatlan olcsó áron,
valamint mindennemű üveg- és porcellán-áruk, pet-
roleum-lámpák stbféle kaphatók s üzletét a t. c. kö-
zönség becses figyelmébe ajánlja

(135-8-1)

Ivankovits Károly
üvegkereskedése a kigyó-utcában.

Ivankovits Károly hirdetése 1880-ból

Körülöttünk már pirosló rózsás és aranyosan fénylő edények vannak mindenféle elhelyezve, ezek kiállották a tűzpróbát, és az először még oly halovány rózsá most gyönyörűen viruló színben van. A fakó madár meg ragyogó tollazatot nyert, s a sárgás színű csíkok meg cikornyák tündöklő arany-színben pompáznak. A japáni paraszt meg fénylő ruhájáról ítélve egész Mikadóvá avanszírozott a lán-
gok között.
Érdemes ezt megnézni, de érdekesebb megtanul-
ni.”

A nagy árvíz után hatalmas építkezések kezdőd-
tek Szegeden. A város által bérbe adandó munkák-
ra különböző vállalatok versengtek. A bizottság
által kiírt üveges munkákra a legkedvezőbb ajánlat
Ivankovits Károlytól érkezett, így ő kapta meg a
munkákat.

3

1890-ben a cég vezetését fia, a 25 éves ifjú
Ivankovits Károly vette át. Tulajdonjog továbbra is
az apáé maradt, aki följogosította fiát a kereskede-
lem és az üzlet folytatásával járó minden ügyletre. A
céget ekkor így jegyezték: per procura Ivankovits
Károly ifj. Ivankovits Károly.

1897-ben a társas cégek jegyzékébe jegyezték be
őket. A család jómódú üveg, kőedény, porcellán
kereskedő családnak számított. Saját házában
lakott, ott volt az üzeme, kereskedése is. Oroszlán
utcai emeletes házában homlokzatát Hunyadi,
Zrínyi és Rákóczi mellszobra díszítette.
Gazdagságról tanúskodott a belső berendezés is.
1899-ben ifj. Ivankovits Károly Bács-Zomborban
eljegyezte Heindelhofer Elzát.

A cégnek a századfordulón igen jelentős kivitele
volt Boszniába, Bulgáriába, Romániába és Szerbiába.
1903-ban id. Ivankovits Károly a régi kereskedő
világ érdemes alakja meghalt. A város árvíz előtti
életének tevékeny munkása 63 éves volt.

1916-ban a fiú, ifj. Ivankovits Károly is meghalt. A
horgosi szőlejében érte a halál. A köztisztelőben
állott kereskedő régi, tekintélyes szegedi család
tagja volt. A boldogult együtt vezette atyjával a jó
hírű kereskedést.

Később az ületét földadta és a horgosi birtokán gaz-
dálkodott.

**Schillinger Mór üveg-, porcellán- és lámpa
nagykereskedés**

1874-ben alapította vállalatát, majd átvette Zahn
J. György üvegárus céget. A modern üveggyártás-
ban annyira fölkapott irizáló üvegek előállításában
az első sikeres kísérlet dicsősége Zahn J. György
zlatnói üveggyárát illeti meg, mely 1873-ban a
bécsi világ kiállításon mutatta be először átlátszó
opalescenc üvegedényeit. Schillinger a céget 1887-
ben jegyeztette be az egyéni cégek jegyzékébe,
mint üveg- és porcellán kereskedőt. Nagybani raktá-
ra a Zrínyi utca 3. szám alatti, saját házában műkö-
dött.

4

1894-ben a Lengyel-palotába helyezte üzletét, a
Klauzál térre. Nagy beszerzései által azon kellemes
helyzetbe jutott, hogy üveg-, porcellán-, és díztár-
gyait a legolcsóbb árban bocsátotta a vevők rendel-
kezésére. Kiházasítás alkalmával nagyobb vásárlás-
kor engedményt adott.

1900. szeptember 18-án az alapító meghalt, s a
következő évben változás állott be a cég életében. A
cégnév változatlan fenntartásával Schillinger
Mórné Maader Janka lett a cégtulajdonos.
Három gyermeke közül István 1919-ben belépett a
vállalkozásba, így az közkereseti társsággá alakult
át, s a cég mint egyéni cég megszűnt. Változatlan
cégnévvel a társas cégek jegyzékébe jegyezték be.
Valószínűleg egy család tag, Kálmán tulajdona volt
a Prosznitz-házban, a Feketesas-Csekonics (ma:
Nagy Jenő) utca sarkán nyitott üvegkereskedés.

A Schillinger porcellán cég 50 éves jubileuma
alkalmából rendezett kiállításokról a helyi sajtó szá-
molt be: „Nem mindennapi eset a mai időkben,
hogy egy cég fennállásának 50 éves jubileumát
megünnepli. A szerencsések közé tartozik az elis-
mert és nemcsak Szeged, hanem az egész délvidék
legnagyobb porcellán és finom üveg áru cége, a
Schillinger Mór cég. Az üzletet 50 évvel ezelőtt ala-
pította id. Schillinger Mór, s azóta csak fejlődött, és
a város előkelő közönségének szeretetét vívta ki. A
Schillinger cég, amely mindig óvakodott a túl hangos
reklámtól, 50 éves jubileuma alkalmából nem térhe-

Pocsátkó Károly

üveg-, porcellán-, kőedény- és lámpa-kereskedő
Szegeden, Széchenyi-tér, Híd-utca.

A mindenszentek ünnepé közeledtével ajánlom a n. é. közön-
ségnek egyedüli raktáramat, igen diszes kiállítású

SIRKERT-LÁMPÁKBAN

továbbá

DIETMAR R.

bécsi lámpagyár készítményeit, ugymint függő és asztali petróleum-lám-
pákat dúz választékban is legjutányosabb árak mellett. Ugyszintén épü-
letek beüvegezéseit gyorsan és pontosan eszközölöm.

Tisztelettel

702-3-1

Pocsátkó Károly.

Pocsátkó Károly hírdetései

tett ki nagyszámú ismerőseinek és üzletfeleinek kívánsága elől, hogy tudniillik elsőrangú áruiból kiállítást rendezzen, mert a Feketesas utcai üzlethe-
lyiség szűk az áruk tetszetős elhelyezésére. A kiállítást a cég a Tisza Szálló kistermében és a Kultúrpalotában rendezte meg. A kiállítás látványos-
ság számba megy. A falak mentén nagy asztalokon szakavatott ízléssel vannak elrendezve a legkülönbö-
zőbb, gyönyörű porcellán, üveg és kőedényárak, vázák, szervizek, likőrös és boros készletek, nippes stb. A cég a legrégebbi és legjobb gyárak áruit tartja csak raktáron, és ezekből rendezte a kiállítást. Az áruk legnagyobb része a meissenai porcellángyárból, aztán a Rosenthal, a Ludwigsburg, Schlaggenwald, Birkuhammer gyáraiból kerülnek ki. Láttunk csoda-
szép magyar gyártmányú kristály üvegárukat, mely felveszi a versenyt a külföldi árukkal, s minősége is elsőrangú. A gyár az ősi Kossuk-család birtokában van. Feltűnést keltőek a német

5

és belga ólomkristály tálak, poharak, dísz tárgyak, virágcserepek, vázák, stb. Bemutatásra kerülnek ezenkívül a berndorfi fémárugyár békebeli minőségű nikkel főzőedényei, ezüst és alpaca evőeszközei. Az árak is feltűnően olcsók. Ebédlő készletek már 560 ezer koronától kezdve kaphatók, kávé és teás már 250 ezer koronától kezdve. Végeredményben a Schillinger-cég kiállítása méltó egy félszázad óta fennálló hírneves céghez."

A cég 1943-ban Schillinger Kálmán elhalálása után megszűnt.

Pocsátkó Károly Üveg- és porcelánkereskedő

1880-ban kért engedélyt üveg-, porcelánkereskedésre, s jegyezték be az egyéni cég jegyzékébe, és nyitotta meg üzletét a Széchenyi tér és a Híd utca sarkán. Szegeden fő- (1895), Zomborban (1908) fióktelep működött.

1888-ban Pocsátkó Károly üzletét a Klauzál tér és Kelemen utca sarokra az Európa szálloda átellenébe helyezte át. Neki volt a legnagyobb raktárkészlete honi üveg-, porcelán, lámpa és üvegárukból, párizsi porcelán- és üvegekészletekből. A legújabb Thio evőeszközök, Auer-féle légszeszlámpa-csővek, majolika szent-, és világi-képek, dísz tárgyak voltak raktáron. 1904-ben Tömörkény István vette át a szegedi múzeum igazgatását, s az ő érdeme, hogy 1906-ban létrehozta a néprajzi osztályt. A néprajzi tár gyarapításában többek között Pocsátkó Károly mint régiségkereskedő is részt vett.

1908-ban fiát, Józsefet jegyezték be a céghez. A cégalapító apa meghalt 1908. szeptember 11-én. A függetlenségi és 48-as párt egyik lelkes tagja, az 1890-es években törvényhatósági bizottsági tag, a szegedi agyagipari szövetkezet igazgatója. Özvegye Kleintreb Aranka.

Pocsátkó Károly halála után 1908-ban fia az üveg-, porcelán-, lámpa-, tükör-, képkeretek- és ablaküveg raktárait a Deák Ferenc és Aradi utca sarkára a Neubauer házba helyezte.

Itt karácsonykor nagy vásárt és kiállítást rendezett készletéből. 1910-ben a cég kizárólagos tulajdonjoga Pocsátkó Józsefre szállt. 1915-ben Pocsátkó Károly

bejegyzett szegedi cég és ennek tulajdonosa Pocsátkó József üveg- és porcelán kereskedő ellen csődelfjárást kezdeményeztek, majd a cég megszűnt.

Singer Ármin üvegkereskedő

Singer Ármin az Első Szegedi üvegműipari Vállalat tulajdonosa. 1869-ben született Morvamogyoródon. Iskoláit szülőhelyén és Hódmezővásárhelyen végezte el. Ez utóbbi helyen, majd Budapesten és Szegeden az üvegipart sajátította el, s 1894-ben városunkban önállósította magát.

1897-ben üveg- és porcelán üzletet nyitott a Tisza Lajos körút 48. számú Lábdy-házban. Foglalkozott képkeretezéssel, ablak- és tükör bevágásokkal, továbbá vendéglők berendezését a legjutányosabban eszközölte. Lakodalmi és alkalmi ünnepekre olcsón edényt kölcsönzött. A Singer-cég műhelyébe 1902-ben került Moskovits József üveges. A hírneves szakember a munkavezetői feladatokat látta el. 1882-ben született Nagybánhegyesen, Hódmezővásárhelyen szabadult föl. Tizenhat évig működött a Singer cégnél, majd 1918-ben lett önálló.

Singer Ármin 1903-ban üvegkereskedését üvegműipari vállalattal bővítette, egyúttal két lőerős motorral szerelte föl. Tükröket készített, művészi üvegcsiszolással, épület üvegezéssel foglalkozott s négy embernek adott kenyeret. Gyártott és marott rajz szerinti üvegtáblákat, tükröket foncsorozott, mozaikot és csiszolt üveget készített.

1904 tavaszán a Hódmezővásárhelyen megrendezett iparkiállításon tárgyaival ezüst érmet nyert és a zsűri arany oklevéllel tüntette ki. 1907-ben Singer Ármin megvásárolta az Aradi utca 5. számú Herczeg Soma-féle - 12 éve fönnálló - csillárüzletet, melyben csak honi gyártmányt árult. Akkori igényeknek megfelelő légszesz-, és villany csillárokkal szerelte föl. Ajánlotta a közönségnek világítási és fűszerelési vállalatát. Még ebben az évben üzleti célokat szolgáló emeletes udvari melléképület emelésére kért engedélyt. Itt üvegcsiszoló műhelyt létesített. 1909-ben kapott lakhatási engedélyt. A terveket készítette Ottovay Károly, az építőmester Bartos Mór.

1924-re az Első Szegedi Üvegműipari Vállalat a Korona utca 20. szám (ma: Hajnóczy utca) alatti tükör- és üvegcsiszoldója az övé. Pesten ugyanúgy ismerték, mint Szegeden. Üzeme villanyerőre berendezve. Kerestettek voltak a bútorbetétei, melyek a legújabb stílusban készültek, s minden színben kaphatók voltak.

Épületek, boltkirakatok üvegezésére külön osztály állt rendelkezésére. Régi tükrök ujjá alakítását vállalta.

Az 1924. évi Baross-kiállításon aranyérmet nyert.

1939 márciusában meghalt az alapító. Halála után a Singer Ármin örökösök a földszintes lakóházat átalakították, modernizálták 6312 pengő értékben, szegedi mesterekkel. Gyermekei: Ibolya, Sándor, Anna, Margit, Andor. A háború és államosítás után 1952-ben Szegedi Üveges Kézműipari Szövetkezet címén indult meg az üvegezési munka a volt Stinger-műhelyben. Kialakították az ablak-üvegező részleget, gyártották a kertészet részére az üvegházat és a keretezők részére a képek üvegeit. Ajtók, szekrényajtók, mintás üvegek, velencei tükrök készültek a csiszoló műhelyben.

Ekkor Pusztai István volt az elnök.

A brüsszeli világkiállításra is szállítottak terméket, a szegedi Kenderfonó Gyár kiállítási szekrényeire fűták rá a föliratokat.

Kőrösi Géza üveges mester

Kőrösi Géza 1884-ben született Szegeden. Atyjánál tanulta ki az üveges ipart, aki 1898-ban szabadította föl a fiát. Ezt követően Kolozsvár, Berlin, New York és az USA egyéb nagyvállalatainál dolgozott. Hazajövet testvéreivel, Alberttel, „Kőrösi testvérek” néven a Valéria tér 1. számú házban nyitották meg üvegkereskedésüket az 1910-es években. Kínáltak gazdag áruválasztékukat az izraeliták hűsvétjén a karlsbadi porcelán edényeket kilóra mérve, karácsonykor gyári áron adták.

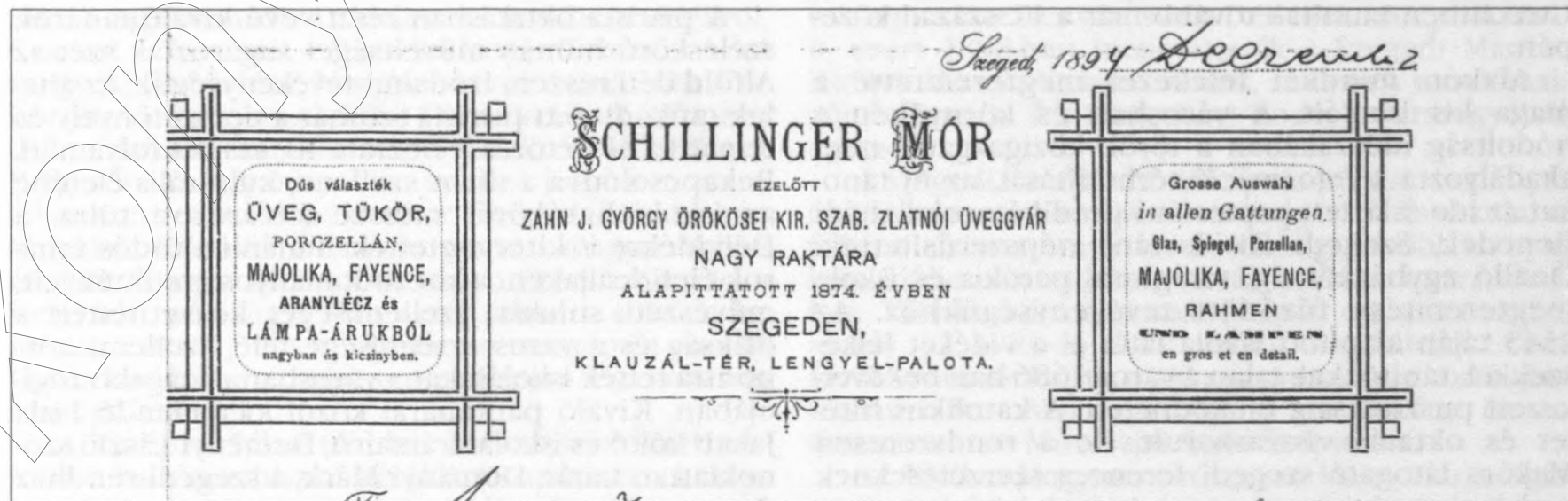
Önálló 1922 óta lett, majd az Alföld legnagyobb táblaüveg raktárát hozta lére. Felesége Schner Ilonka. Szeged második újjáépítésekor, 1920-as években, az egyetem, iskolák, püspöki palota és még számos épület üveges munkáit ő készítette.

1923-ban jegyezték be az egyéni cégek jegyzékébe. Kőrösi Géza 1932-ben a Mérey utca 9 számú telekre fölépített, társulva Komlósi Andorral, két különálló, egyemeletes épületet. Lakhatási engedélyt 1933-ban kapta meg. Üzletét itt nyitotta meg.

1936-ban megrendezett Szegedi Ipari Vásár szenzációja volt Kőrösi Géza által készített iparcsarnok üvegburkolata. Az épület egész vonzó külsejét neki köszönhette. A negyvenes évek koncepcióos pererei Kőrösi Gézát is elérték: napoleonok és dollárok fölvásárlásával vádolták. A valutabíróság 16 havi börtönre ítélte, majd mellékbüntetés és vagyoni elégtétel fizetésre kötelezték. Üzlethelyiségét elkobozták, vagyonatól megfosztották.

1949-ban a Kőrösi Géza üvegkereskedés megszűnt, 1950-ben a céget fölszámolták.

Bátyai Gitta

Schillinger Mór hirdetése

A tanulás műhelyei

A középiskolai oktatás évszázadai Makón és környékén

A témát három nagyobb egységben szeretném átfogni.

A katolikus egyházi oktatás szerepét példázó szegedi Piarista Gimnázium létrejöttével és jelentőségével, a református iskolakultúra terjedését szimbolizáló hódmezővásárhelyi Bethlen Gábor Gimnázium eredményeivel és az állami középfokú oktatásban jelentős helyet betöltő makói József Attila Gimnázium történetével kívánom bemutatni a 18-20. századi középfokú oktatás fő jellemzőit térségünkben. A rendelkezésemre álló idő rövidsége és a téma igen nagy terjedelme miatt legfeljebb helyenként tudok érintőlegesen utalni a szakirányú képzést megvalósító különböző intézményekre.

A középfokú oktatást a következő időszakokban tekintem át:

1. A törökkori és a török kiűzése utáni iskoláztatás lehetőségei e három városban (17-18. század)
2. A gimnáziumok a műveltség és kultúra kisugárzói a polgárosodás és a dualizmus időszakában (19. század-20. század eleje)
3. A két világháború közötti reformok hatása a középfokú oktatásban
4. Struktúraváltás a térség középfokú oktatásában 1945 után

1

Az európai kultúra középkort követő 17. századi nagy korszakváltása Magyarországon csak a török kiűzése után indulhatott meg. A Tisza-Maros-Körös vidékének településeinek a helyi népességből és a bevándorlókból kialakult sokszínű városi társadalom közösségeit kezdetben céhek és a vallásos egyesületek, majd a társasági életnek keretet adó kocsmák, bálók fogták össze, később kávézók, fogadók, a városházák előtt kialakult vasárnapi fórumok, korzók népszerűsödése jelezte, hogy a középkori városi élet lassan átadta helyét a polgárosodó világ új életformáinak, intézményeinek.

Ezek a változások megújult gondolkodású embereket kívántak, megnőtt az igény az iskolázottság iránt. A magyar kultúra a 16-18. században a két nagy nyugati keresztény valláshoz és egyházhoz kötődött, a katolikushoz és a protestánsokhoz.

Szegedet és környékét a katolicizmus számára a nehéz időkben a ferencesek őrizték meg, a piaristák pedig a katolikus magas kultúra felé nyitottak lehetőségeket.

A 16. század második felétől Vásárhely környékén a kálvini reformáció terjedt. A református egyház anyanyelvűvé tette az istentiszteletet, a zsolnárokat, az anyanyelvű kultúra elsajátítása előtérbe került. Ötvöződtek a műveltségben a protestáns teológia és a humanista reneszánsz világi elemei. A prédikátorok német mintára hozták létre iskolaszervezetüket, Melancthon, Trotzendorf és Sturm alapelveit ültetve át a hazai környezetbe. Az északra fekvő Debrecen kollégiuma adta a lehetőséget a sajátosan magyar, az európai iskolázásban egyedülálló intézménynek számító vidéki rektorkodás és preceptorkodás kialakulásához. Anyaiskolaként a legkiválóbbjait megbízta a vidéki latin vagy elemi iskolák oktatói feladataival. Így alakult ki a partikuláris iskolák hálózata, ahova a heidelbergi, franekeri akadémiákról kerültek esperek. A vásárhelyi iskola legkiválóbbjai Debrecenben, Wittenbergben, Leidenben, Utrechtben tanultak tovább már a 17. század közepén.

Makón mindkét felekezet megteremtette a maga kis iskoláit. A városban és környékén a hódoltság időszakában a török közigazgatás nem akadályozta a reformáció térhódítását, az új tanokat az ide érkezett protestáns prédikátorok (Abádi Benedek, Szegedi Kis István) népszerűsítették. Önálló egyházközség, templom, parókia és iskola megteremtése fűződött tevékenységükhöz. Az 1545 táján alapított iskola látta el a vidéket lelkészekkel, tanítókkal, talán a város 1686-ban bekövetkezett pusztulásáig működhetett. A katolikus hitélet és oktatás visszaszorult, de a rendszeresen Makóra látogató szegedi ferences szerzeteseknek

köszönhetően soha nem szűnt meg.

A török kiűzése után Szeged város vezetése a plébániát a Szegedre hívott piarista rend kezére adta, hogy annak jövedelmeire támaszkodva megvalósíthassa a középfokú oktatást hatosztályos gimnáziumi formában. 1721-ben indult meg a latin nyelv minél tökéletesebb elsajátítását célzó oktatás. A nyelvtan, a mondattan, a költészet és a szónoklat tan képezték az egyes évfolyamok főbb anyagát, de a piarista szellemiség a természettudományok oktatására is nagy hangsúlyt fektetett. A Délvidék akkor egyetlen gimnáziumaként a 18. század során 200-400 tanulója volt az intézménynek. Szegényorsúak is tanulhattak itt, hiszen a piaristák „kegyes” tanítórendként ingyen tanítottak. A század közepén megújult az oktatás színvonala, a Ratio Educationist megelőzve a latin nyelv mellett magyart és németet is tanítottak, a természettudományok oktatásához a város kísérleti eszközöket vásárolt az iskolának, a történelem, a földrajz és a hittan is alapvető tantárgyak voltak. II. József tandíjfizetésre és a német tanítási nyelvre kötelező rendeletei nyomán a piarista gimnázium létszáma az 1780-as években száz fő alá csökkent. A rendeletek visszavonása után két líceumi osztállyal bővült az újjászervezett iskola, logikai és filozófiai osztályok indulhattak, ami az akkori egyetemi bölcsész-karral volt egyenértékű, felnőtt hallgatói a líceum elvégzése után szakirányú egyetemi karra iratkozhattak be.

Szegeden az alsóvárosi ferences szerzetesek iskoláján kívül az 1720-as 30-as években a város magyar tanítási nyelvű iskolát, német iskolaházat, majd a katolikus délszláv dalmaták iskoláját is működtetni kezdte, amelyek 1775-től összeolvadtak, bennük három nyelven folyt a tanítás. Mária Terézia tanügyi rendeletének hatására a Palánkban már négyosztályos nemzeti tanoda indult, 1793-ban pedig önálló épületet emeltek a leánytanulók iskoláztatására.

A piarista oktatásban részt vevő kiváló tanárok széleskörű human műveltséget sugároztak szét az Alföld déli részén. Irodalmi tevékenységük, az általuk működtetett piarista színház a nemzeti nyelv és tematika előretörését hozta a 18. század folyamán. Bekapcsolódva a város szellemi, kulturális életébe az iskola hatókörét messze a városon túlra, a Délvidékre is kiterjesztették. Tanárai a tudós tanárok életideáljaként a kor tudományos eredményeit, művészeti stílusát, szellemiségét közvetítették a diákság és a város értelmisége felé, szellemi központtá tették iskolájukat a városban és tágabb régiójában. Kiváló paptanárai közül kiemelendő Fiala Jakab költő és iskola-drámaíró, Deményi László szónoklattan tanár, Dományi Márk, a szegedi rendház

történetének megírója. Hatásukra megnőtt az olvasás iránti igény, a piaristák és a ferencesek könyveket kölcsönöztek. Szegeden 1802-től Grün Orbán nyomdája a szegedi kultúra emelkedésében igen nagy jelentőségű. Kezdetben magyar, majd szerb nyelvű kiadványokat jelentetett meg. A piarista gimnázium nagynevű tanárai a századforduló környékén Dugonics András matematikus és író, népművelő, Révai Miklós költő és a történeti nyelvtudomány megalapítója Magyarországon, Vedres István gazdasági-műszaki szakíró, Szeged főépítésze.

Ugyanezen időszakban a vásárhelyi partikulából folyamatos működésű latin iskola fejlődött ki 1723-tól Erdélyi P. Sándor rektorsága idején új épületben. Tanulóinak többsége Debrecenből átirányított erdélyi, felvidéki, dunántúli, Kecskemét környéki és hajdúsági diák volt, a helyi tanulók csak 1740-től kerültek túlsúlyba. Tanáraik kiszolgált rektori idejük után a 18. század folyamán a német, svájci és holland universitasokra (Marburgba, Jénába,

Frankfurtba, Bazelbe, Utrechbe) indultak tovább.

Makón az 1699-ben meginduló visszatelepülés után a konszolidálódó viszonyok közepette a református és katolikus közösségek plébániáik és templomaik újjáalakítása után iskoláikat is megnyitották. A reformátust 1713-tól, a katolikust 1755-től regisztrálták. A 18. századi gazdasági fellendülés, Makó megyeszékhellyé válása 1730-tól az iskolák korszerűsítését és számuk gyarapítását is megkívánta. 1769-ben megindult a második református iskola, ami 1796-ban háromosztályú városi iskolává alakult, ez már alap- és középszintű iskolaként működött, a továbbtanulást is előkészítette.

Az 1760-as években megkezdődött a lányok oktatása, a görög katolikus és zsidó hitközségek is megszervezték oktatásuk beindítását, így a század végén 6 iskolaépület állt Makón. Az iskolareformok Szikszai György makói tevékenységének idején mentek végbe.

2

A 19. század elején a napóleoni háborúk gabonakonjunktúrája Makón is elősegítette a városi paraszttársadalom bizonyos mértékű polgárosodását. Az iskolázás kezdett fontosabbá válni, 1811-ben a katolikus, 1820-ban a református egyház építtetett új iskolaépületet, és a terjeszkedő város új részeiben is új iskolák szerveződtek. 1834-től 1848-ig a kiskisgimnázium másodvirágzását élte, 42 gimnazista tanult benne. A szabadságharc bukása után 1851 és 1872 között egy tanár vezetése alatt négyosztályú magán-gimnáziummá törpült az intézmény, mert az Organisations-Entwurf, a Magyarországra is kiterjesztett ausztriai középiskolai szabályzat nyolcosztályos főgimnáziumi, ill. főreáliskolai követelményeinek nem tudott megfelelni.

Vásárhelyen a reformkorban Szikszay Benjámint állandó rektorprofesszor negyedszázados fejlesztő tevékenysége volt meghatározó jelentőségű a gimnázium történetében. Létrehozta a bölcséleti osztályt, a könyvtárfejlesztő alapítványt, az ének- és hangszeres zeneoktatást. A Consistorium 1833-ban elrendelte az anyanyelvű oktatást bő egy évtizeddel az országgyűlési törvényt megelőzve. 1845-ben az iskola elnyerte a nyilvánossági jogot, 1859-ben megindult főgimnáziummá szervezése. 1843-tól kiemelkedő Imre Sándor tudós-tanári pályafutása, aki a debreceni kollégiumban bölcséletet, jogot és teológiát tanult, a nyelvtörténet és népköltészet kutatója volt, 1872-ben a kolozsvári tudományegyetem tanácskezelőjének hívták meg, majd a Magyar Tudományos Akadémia tagja lett. A dualizmus időszakának kiváló tanáregyeniségei: Imre Lajos irodalomtörténész, Fejes István költő, műfordító, Futó Mihály lapszerkesztő, Garzó Imre, mérnök-tanár, kutató, tankönyvíró.

A hódmezővásárhelyi református főgimnázium tanulóinak egyharmada a dualizmus korában vidékről, Csanád, Torontál, Bács-Bodrog, Temes, Arad megyékből, Újvidék, Nagybecskerek és más városokból jött ide tanulni. Az 1860-70-es években sok szerb diák érkezett Szabadkáról, Újvidékről, Kikindáról, Belgrádból magyar nyelven tanulni, hogy a modern államszervezet kiépülésekor megtalálják benne helyüket. Közülük Dusan Jorgovic a magyar Vallás- és Közoktatási Minisztériumban, Stevan Curcic a belgrádi vallásügyi Minisztériumban töltött be magas hivatali állást. 1896-ban megépült Sándy Gyula budapesti építész tervei alapján a gimnázium mai épülete.

A középiskolákat minden korban fontosnak tartotta a hatalom, hiszen belőlük kerültek ki a közép-irányítók, és az egyetemre kerülők alkották a vezető

értelmiséget. A polgári korszakban az új társadalom állami és magán intézményeinek és szervezeteinek működtetése csak művelt, szakképzett munkaerő alkalmazásával valósulhatott meg. A dualizmus időszakában a szegedi iskolatörténet sikertörténetnek mondható. Az iskolarendszer teljes piramisa felépült a városban a népiskolától az egyetemig. Szeged iskolaváros lett, a Délvidék iskolaközpontja, középiskolái sokszínűségükkel ide vonzották a Bácskából és a Bánáttól is a magyar nyelven tanulni kívánó ifjakat. Egész Csanád és Csongrád megyében a 19. század utolsó éveit csak Szeged és Hódmezővásárhely rendelkezett középiskolával, a makói és a gyulai gimnáziumokat 1895-ben alapították. 1874-ben Szeged lett a környék oktatását ellenőrző Tankerületi Főigazgatóság központja.

A korszak legjelentősebb középiskolája a humán gimnázium, ahol a képzés hangsúlya a nyelveken és a humán tárgyak oktatásán volt. Ezt tükrözi a piarista gimnázium 19-20. századi történetének híres tanári és diák névsora: Horváth Cyrill hittudós, irodalomtörténész, Öveges József fizikus, Horváth Mihály csanádi püspök, történetíró, Csemegi Károly jogász, büntetőjogi kódex alkotója, Klauzál Gábor, Klapka György a híres 48-asok, Bálint Sándor néprajzkutató, Cserzy Mihály író, Szeged történetének kutatója, Katona József, Juhász Gyula, Mályusz Elemér történész, Ortutay Gyula néprajztudós, irodalomtörténész, Paskai László bíboros-érsek, Tömörkény István. Itt tanult Rajasics szerb pátriárka, Ivan Antunovics püspök, Victor Babes patológus, mikrobiológus, a kolozsvári Babes-Bolyai egyetem román névadója is.

A századfordulón több mint 800 diákot oktató, a humán gimnáziumok között első helyen álló szegedi piarista gimnázium maga már nem bírta befogadni a mintegy százezres város és a Délvidék középiskoláit, ezért 1898-ban megnyitották a Szegedi Magyar Királyi Állami Főgimnáziumot, melynek tanulóinak zöme Temes, Torontál, Bács-Bodrog vármegyéből érkezett.

A szegedi középfokú nőképzés jeles intézményei a dualizmus időszakában a polgári leányiskola, a főként háziasszonnyá nevelő községi felsőbb leányiskola, kifejezetten a középosztálybeliek számára, amelyet 1916-ban leánygimnáziummal egészítettek ki, amely az 1920-as évek elején Árpádházi Szent Erzsébet nevét kapta, majd az egyetem gyakorló gimnáziuma lett. Mai jogutódja a Tömörkény István Gimnázium és Művészeti Szakközépiskola.

Az 1867-es kiegyezést követően Makó már a régió gazdasági, közlekedési, közigazgatási, kereskedelmi

és kulturális központjává vált, bekapcsolódott az urbanizálódás folyamatába. A vasútépítés, a közvilágítás megteremtése, az utak kikövezése jelezte ezt. Az Eötvös-féle népoktatási törvény végrehajtása során iskolaépületeinek száma a millennium évére megduplázódott. Az 1875-ben újjászervezett református kisgimnázium öt év múlva már polgári iskolaként működött, majd a város anyagi támogatásával négyosztályú algimnáziumként újjászerveződött. Öt év múlva a helyébe az államilag segélyezett kötelező községi polgári fiúiskola került, amely 1880-tól 1895-ig, azaz a gimnázium megnyitásáig fennmaradt.

1879-ben alapították az első kisdudóvót és a kereskedőtanonc-iskolát, 1880-ban nyílt meg a községi polgári leányiskola, 1882-ben az iparostanonc-iskola. A századforduló környékén indult meg a tanyavilág iskoláinak kialakítása. A városiasodást jelezte a közelet és egyesületi élet megélénkülése, létrejött a Csanád megyei Régészeti és Történelmi Társulat, a Polgári Kör, a Dalárda és a Műkedvelő Társulat, amelynek 1877-től deszkákból épült színháza is lett. 1903-ban építették fel a Hollósy Kornélia Színházat. Az 1870-es években jelent meg a Maros, Csanád megye első újságja, és az ellenzéki Makói Hírlap, ami később napilappá vált.

Az urbanizáció nem változtatott látványosan a paraszti társadalom hagyományos értékrendjén, a polgárosodás inkább az anyagi gyarapodás szintjén volt számottevő, az eredmények egy-egy kisebb közösség törekvéseinek sikereként értékelhetők. Makó az 1890-es adatok szerint népességét tekintve az ország 12. legnagyobb városa volt megelőzve Pécsét, Kolozsvárt és Kassát.

Egy magasabb végzettséget adó középiskola létesítése nem csak a város, hanem a vármegye érdeke is volt. A megye törvényhatósága, valamint Desseffy Sándor csanádi püspök felajánlása mellett Makó város 10000 forinttal és nagyértékű telekkel segítette a gimnázium létrehozását. 1894-ben Gerle Lajos szegedi mérnök készítette el a főgimnázium tervét és költségvetését (81768 forint).

A dualizmus éveiben a makói iskolaszervezés leg-

3

A humán értelmiség (jogász, tanár) túlsúlyának ellensúlyozására hozták létre később, Klebelsberg 1924/XI. tc-nek megfelelően a reálgimnáziumokat. Ilyen szegedi iskola az 1922/23-tól Klauzál Gábor nevét felvett intézmény, amely majd 1950-től Radnóti Miklós nevét viseli.

Sajátosan változatos fejlődési vonalat járt be az 1847-48-ban polgári iskolaként alapított, 1869-ben állami főreáltanodává fejlesztett, 1875-76-ban nyolcosztályos iskolává alakított, 1932-től egyetemi gyakorló gimnáziummá lett a Baross Gábor Gimnázium. A két világháború között magas színvonalú tanári karával a felsőfokú műszaki tudományok végzésére is kiváló felkészítést adott. Tanárai közül kiemelkedett Babits Mihály, tanulói közül Balázs Béla. Itt tanult Rákosi Mátyás is. Ma Vedres Istvánnak, Szeged város egykori főépítészenek nevét viselő Szakközépiskola.

Ezen előadás keretein belül lehetetlen teljes áttekintést adni Szeged középiskolai hálózatának színes palettájáról. Ez az évszázad az iskolaalapítások korszaka Magyarországon, a nehézségek ellenére látványos fejlődés következett be a mi térségünkben is. Az 1901. évi statisztika szerint 34 féle iskolában közel húszezer tanulót regisztráltak a városból és vidékről.

Szeged középfokú iskolázásában jelentős változást idézett elő, hogy 1919-től határvárossá vált, a tanulók száma igencsak megfogyatkozott. A Horthy-korszakban viszont magasabb címet jelentő egyetemi várossá lett. A Dugonics András Kegyesrendi Gimnázium kivá-

főbb eredménye kétségkívül a főgimnázium megépítése volt 1895-ben, amely az 1906-ban létrehozott DMKE internátus beindulásától a régió legjelentősebb oktatási intézménye lett. A minisztérium a Szentgotthárdról áthelyezett dr. Tóth Sándort bízta meg az új gimnázium vezetésével. Az első tanévnyitó ünnepély 1895. szeptember 14-én jelentős társadalmi esemény volt Makón.

1895. december 31-ig mint községi főgimnázium, majd 1921-ig mint M. kir. állami főgimnázium működött az intézmény. Az első évben a négy alsó osztály nyílt meg 201 rendes beiratkozott tanulóval, majd fokozatosan kialakult az 5-8. osztályok sora. A századforduló évében tartották az első érettségi vizsgát. Többen jogi, tanári, mérnöki és tisztviselői pályákra léptek. Az önképzőkör vezetője Madzsar Gusztáv volt, aki Tóth Sándor után 16 évig állt a gimnázium élén. Ez az időszak a makói gimnázium felvirágzásának első periódusa. A tanulók száma 470-re emelkedett, a négy alsó osztály állandóan párhuzamos volt, 1911-től leány magántanulók is beiratkozhattak. Főleg kis- és nagybirtokosok, iparosok, kereskedők és köztisztviselők gyermekei járnak a gimnáziumba, nagyon kevesen az ipari munkások, földmunkások, altisztek gyermekei közül, mert a tandíjak és egyéb költségek magasak voltak. Az internátus 178 férőhelyesre bővült, ez főleg a Torontál megyéből érkezett tanulók elhelyezését tette lehetővé. A szertárak, könyvtárak gyarapodásnak indultak, Goltner Lajos vezetésével ének- és zenekar alakult, 1907-ben megalakult az első sportkör, a következő évi tornaünnepélyre a szegedi és vásárhelyi gimnáziumot is meghívták. Ezekben az években a tantestületbe került Györffy István, később Szegeden a botanika egyetemi tanára, Tettamanti Béla, aki Szegeden a pedagógia professzora lett, Banner János, később a budapesti egyetem régész professzora, Juhász Gyula költő (1913-17). A tanárok népművelő tevékenységét jelezte a Makói Felolvasó Egyesület megalapítása tudományos ismeretterjesztés céljával, a Makói Munkásgimnázium működtetése öt éven át, az Önképzőkör ünnepi nyilvános ülésein és a hangversenyeken a diákság szerepeltetése.

ló hírneve és eredményei továbbra is nagy érdeklődést biztosítottak iránta. Önképzőköréből olyan kitűnő tudósok kerültek a magyar tudományos életbe, mint Bálint Sándor, Bibó István, Ortutay Gyula, Straub F. Brunó. A második világháborúban viszont a német megszállás idején a német táborparancsnokság foglalta le az iskola épületét, ezzel lehetetlenné vált a további oktatómunka.

A hódmezővásárhelyi iskola 1930-ban vette fel a Bethlen Gábor Református Gimnázium nevet. A két világháború között általában 300 körüli diáklétszámmal, 16-17 rendes tanárral működött. Az 1930-as 40-es években a gimnáziumi tanárok kezdeményező, sőt domináns szerepet játszottak a város szellemi és közéletében. Szathmáry Lajos magyar-latin-görög szakos tanár kezdeményezte a szabad liceum előadássorozatát, 1939-ben beindult a népfőiskolai tanfolyam. Az önképzőkör irodalmi esteket rendezett, működött az ének- és tornakör, a cserkészcsapat. A vásárhelyi gimnázium 19-20. századi neves tanulói közül csak néhánynak a megemlézése lehetséges most: Tornyai János, Endre Béla festő, Rácz Gyula közigazdász, Imre József kiváló szemészművész, nemzetközi díj névadója, Kallós Ede és Pásztor János szobrászművész, utóbbi az Országház előtt álló Rákóczi-szobor alkotója, Szeremlei Sámuel történész, Kiss Lajos néprajztudós, Bibó Lajos író, újságíró, Kossuth-díjasok: Fári László vegyészmérnök, Rajz János színész, Banga Ilona bio-kémikus, Szent-Györgyi Albert munkatársa.

Az első világháború időszakában Erdélyből sokan menekültek Makóra, 600 fölé emelkedett a tanulói létszám, a tanárok cserélődtek, a tanítás zökkenőkkel folyt. A háború befejeződésekor átalakult a tanári testület, Madzsar Gusztáv Temesvárra került főigazgatónak, Makóra helyezték Eperjessy Kálmánt, aki helytörténeti munkásságával gazdagította Makó múltjának történetét, szerkesztette a Csanádvármegyei Könyvtár köteteit, József Attila osztályfőnökeként ismert, később a Szegedi Pedagógiai Főiskola igazgatója lett. Az 1919-20-as román megszállás idején komoly károk keletkeztek a főgimnázium berendezésében, az intézmény egy időre használhatatlanná vált. Makó a trianoni döntés következtében határközeli várossá vált, jórészt elvesztette a korábban vonzáskörzetébe tartozó régióját, fejlődése megrekedt.

A város intézményes szellemi életének központjává az 1921-től Csanád vezér nevet kapott, 1924-ben reál-gimnáziummá átalakított gimnázium került. Élénk kulturális életébe 1920-23 között bekapcsolódott József Attila, akinek költői pályája kiváló tanárai és nevelői, Eperjessy Kálmán, Tettamanti Béla, Márton György (természettudós), Falábu Jenő (matematikus) és Galamb Ödön (később a minisztériumba helyezték), valamint a művészetekre és irodalomra fogékony Espersit János - féle kör és Juhász Gyula támogatása segítségével indult meg első kötetének, a Szépség kolodásának megjelentetésével. Iskolatársa volt a makói hagymás család fia Erdei Ferenc, 1921-29-ig a gimnázium diákja. Pályája nagyívű, politikus, szociológus, falu-

kutató, a népi írók csoportjának tagja, többször miniszter, kétszeres Kossuth-díjas, 1957-től a Magyar Tudományos Akadémia főtitkára volt.

A klebelsbergi iskolaépítési program eredményeként Makó több új középfokú oktatási intézménnyel gyarapodott. Megindult a református és a katolikus polgári iskola. 1923-ban a gazdasági igények hívták létre a városi fiú felsőkereskedelmi iskolát, 1928-ban a református egyház indította meg a női felsőkereskedelmi. Több iskola új épületet kapott, pl. az iparostanonc iskola. 1920 után a Hollósy Kornélia Színházban évi 100-150 rendezvényt tartottak, előadások voltak a Korzó moziban és a Korona Szálló nagytermében is. A zenei élet felvirágoztatásában óriási szerepet játszott az 1932-ben Makóra települt Donáth Antal, aki Makói Filharmonikus Zenekart és a gimnáziumi ének- és zenei együttest klasszikus és népzenei alapokon két évtized alatt magas szintre fejlesztette.

A második világháborúig Szeged, Hódmezővásárhely és Makó gimnáziumai betöltötték szerepüket mint a tudományos, szellemi és a kulturális élet helyi központjai, magukhoz vonzották a tágabb régiókból is az ismeretekre vágyó fiatalokat, és kiemelkedő képességű és műveltségű, jelentős tudományos, művészeti- és közéleti pályát befutó tehetségeket bocsátottak innen útjukra.

A 20. század második felének strukturális változásai az oktatásban nagy átalakulásokat hoztak, ennek áttekintése azonban egy másik előadás témája lehetne.

4

1945 szeptemberétől 1948 decemberéig pedagógiai kísérletei és előadásai révén meghatározó szerepet játszott Hódmezővásárhely és gimnáziumának életében a nagy író-tanár Németh László.

A második világháború utáni iskolai változások döntő éve 1948, amikor a felekezeti iskolákat államosították, és állami négyosztályos gimnáziummá lett a Bethlen is, egy év múlva pedig koedukált iskola. 1957-től 5+1-es politechnikai képzés indult, 1958-tól orosz tagozatú nyelvoktatás kezdődött, 1966-tól matematika-fizika tagozat, 1979-től a fakultációs képzés, 1988-tól angol, biológia, kémia speciális tantervű osztályok bevezetésére került sor. Ezek az évtizedek is adtak a tudományos életnek szaktudományukban kiemelkedő tanáregyéniségeket: Grezsa Ferenc irodalomtörténész, Németh László-kutató, Krékits József kiváló oroszista és Blazovich László történész akadémiai doktor személyében.

A hagyományörzésben- és teremtésben példaértékűt alkottak ebben a gimnáziumban. A folyosók falain levő domborművű portrék az iskola régi jeles növendékeinek és tanárainak állítanak örök emléket.

Az 1948-ban államosították és feloszlatták, 1991-ben újraindult a piaristák oktatása Szegeden, 1999-ben már új épületüket avatták. Szeged többi középiskolája a két világháború közötti és az 1945 utáni időszakban a tanügyi reformok sorozata következtében többféle szervezeti és oktatási változáson ment át alkalmazkodni próbálván a változó igényekhez és körülményekhez. 1985-88 között szerveződött és épült meg az amerikai típusú iskolához közelítő Deák Ferenc Gimnázium magas szintű idegen nyelvi oktatás igényével.

A második világháborút követő nehéz, gyökeres változásokat hozó években a hagyományos értékek devalválódása, 1948 után az új értékrend és irányítási szisztémák kialakulása a makói középiskolákat jelentősen megváltoztatta. 1944 decemberétől kereskedelmi felnőttoktatás kezdődött, majd 1954-től a Közgazdasági Technikum erős szakmai színvonalú középiskolává vált a tiszántúli megyékből is beiskolázott tanulókkal. 1977-től az intézmény Erdei Ferenc

nevét viseli, 1988-tól Kereskedelmi és Közgazdasági Szakközépiskola

A Gróf Klebelsberg Kunó katolikus elemi és polgári iskolát államosították, és csak a rendszerváltás után, 1991 szeptemberétől indult újra katolikus elemi iskola, majd nemsokára a nyolcosztályos Szent István katolikus gimnázium. Az 1950-ben Szántó Kovács Jánosról, majd 1955-től József Attiláról elnevezett gimnázium képzési profiljai módosultak. Itt is megjelent az orosz nyelvi és a matematika-fizika tagozat. Kiemelkedő tanárokként emlékezhetünk Tarjányi Lászlóné Kiss Erzsébetre, aki orosz nyelv-tanárok generációit indította el pályájukra, Domokos Géza matematika szakfelügyelőre, Stenger Gizella kiváló irodalmárra, Erdei Etelka biológus alapítványtevőre, Buzás László és dr. Tóth Ferenc helytörténész kutatókra.

Beindult az 5+1-es politechnikai gyakorlati képzés, megalakultak a mezőgazdasági szakközépiskolai osztályok. Az ismét 600 fölé emelkedett tanulói létszám zsúfoltta, a korszerű eszközök és a szakmai képzési tapasztalatok hiánya kevésbé színvonalassá tette az oktatást. A megoldást az iskola felújítása és a szakközepes osztályok leválása jelentette. Ez a folyamat 1966-67-ben végbement, létrejött a Juhász Gyula Mezőgazdasági Szakközépiskola, és a fejlődés új fejezete kezdődhetett a József Attila Gimnáziumban szaktantermi rendszerrel, nyelvi laborral, korszerű eszközökkel felszerelve.

Az ezredfordulón megtörtént az épület újabb bővítése, átépítése, ma a megye egyik legreprezentatívabb középiskolája, nyolc- és négyosztályos gimnáziumi rendszerben 583 tanuló képzését szolgálja széles spektrumú speciális és fakultációs csoportokkal. Tanulóinak jelentős része helybeli és Makó kistérségéből érkezik, de Békés megyéből és a Vajdaságból, valamint Arad környékéről is tanulnak itt és a város többi középiskolájában is, ami a határon túl nyúló régiós kisugárzásra utal.

Pál Lászlóné Szabó Zsuzsa

Hajnali töprengések

Kutyológia

„Kutya, kutya, tarka, se füle se farka. Tudom, hogy ez igazándiból a bociról szól, de én így tanultam akkor, amikor még beszélni sem tudtam, Azóta így maradt bennem a gyermekdal és azt hiszem halálomig, sőt azon túl is így marad. Különben is nem a tehenekről fogok mesélni - meséljen azokról a Mehemed -, hanem kutyáról, vagy inkább az ebről.

Jó, jó. Persze, hogy tudom, hogy a kutyatan az kinológia és nem kutyológia, a Kína tudomány pedig sinológia. Én csak magyarul szeretném kifejezni magam, az is félresikerül. Igaz is, hivatalosan ebológiát kellene mondanom, mivel a kutya szavunk csak 1511 óta olvasható, akkor is hitvány embert jelentett. 1585-ből származik az első írásos emlék, amikor a kutya szó egyben ebet is jelentett. Napjainkban nagy kultusza van a kutyusoknak, hiába, ők az ember leghűségesebb állat-társai vagy tízezer éve. Nélkülük nem sokra mentünk volna a többi haszonállat háziásításának szándékával.

Számtalan kutyatörténetet írtak, megjelentek a mozivásznon és a képernyőn is, és ezzel néhányuk belépett a halhatatlanok közé. Csak emlékeztetőül, Jack London Buck-ja, Lassie, Rin-tin-tin, Steinbeck Jeromosa, Rex felügyelő, Kántor, Mancs, és nem utolsó sorban Bogáncs, milliók kedvencei.

Mint annyiszor történeteimben, a főhős, esetünkben a kutya, csak ürügy, hogy elérjek a kályháig, ahonnan a táncparketre elindultam.

Ballagi Mór „A magyar nyelv teljes szótára” kedvenc olvasmányom, innen idézek tehát: „Eb...Ismeretes emlős állat, melyhez a kutya, róka és farkas tartozik;...” E meghatározás után bő ötszáz mondást sorol fel, melyek az ebhez, vagy kutyához kötődnek. Jó szórakozás lenne mindegyiket felsorolni, engem azonban most csak egy érdekel, és pedig az „eb ura fakó” (vagy kurta, egészíti ki a mondást Ballagi).

Bevallom tegnapig nem tudtam megfejteni ezt a közismert mondást, mely Bercsényi Miklós szájából hangzott el 1707. június 13-án az ónódi országgyűlésen. „Eb ura fakó. József császár nem királyunk!”

Az ebet természetesen megértettem, de hogy kerül

mellé a fakó, ami számomra lovat idézett. „Gyí te fakó, gyí te, ne!” hangzott nagyapám szájából amikor a térdén lovagoltatott, s ugyanezt mondtam én is a gyerekeimnek, amikor térdemen zötykölődtek. A nyelvtörténeti szótárakból aztán kiböngésztem, hogy a fakó szó nemcsak halvány, színét vesztett sárgát jelent, hanem kutyát is. Mégpedig 1536-ban a fakó, ugyanazt jelentette mint a kutya szavunk, sőt a cenk szó 1395-ben azonos értelmű volt a kutya szóval.

Kedvem lenne felsorolni mindazt, amit a néprajz ír a kutyákról de erre itt nincs alkalom. Annyit azért meg kell jegyezni, hogy a közelmúltig nem volt elkényeztetett házi üdvöske. Moslékot evett, vagy fogott magának pockot, koloncot viselt, vagy csak este eresztették el lánccáról. Hazai kutyaneveik zömé folyóvizek elnevezéséből származik, mint Sajó, Tisza, Maros. Kíváncsi lennék a Bodra vajon a Bodrog becézett alakja e. Ha igen akkor a Marosé Mari lenne. Csakhogy nem így van, a bodri göndör szőrűt, bodrosat jelent, s abból az időből származik amikor nem éltek még magyarok a Bodrog mentén.

Térjünk csak vissza az eb-ös szavunkhoz. Uráli eredetű, vagyis nyelvünk legrégebbi rétegéhez tartozik. Első írásos említése 1138. Nem kétséges, hogy elődeinknek még az ősi, közös nyelv idején volt kutyájuk, vagyis ebük.

Mindenki ismeri a közmondást, „Kutyából nem lesz szalonna”, de akkor hogyan lesz az eb-ből kutya? A nyelvészek szerint hangutánzó, becéző szó. A szótörténeti szótárt idézve: „Hangutánzó eredetű állathivogató szóból ered, erre mutat sok alakváltozata: kucsá, kucusu, kucsó, kucó.” Tőlünk függetlenül kialakult hasonló állathivogató szavak a szerb kuci, az ukrán kucusu, az oszmán török kucsukucusu.

Az elmondottak értelme szerint az „Eb ura fakó” nem jelent mást, mint kutyának kutya az ura. Ballagi Mór szerint jelentése: „nálam egy cseppet sem különb”.

Bercsényi Miklós tehát azt mondta az akkor jól ismert mondással: legyen az császár a hozzá hasonló labancok császára, ne a magyarok királya!

Kutya legyenek, ha nem így volt!

Garabonc

Garabonc mintegy 800 lelket számláló kis falu a Kis-Balaton mellett, a pénznélő nagy fürdő és gyógyhely Zalakaros szétterülő köpönyegének árnyékában. A hetvenes évek elején tudtam meg, hogy egyáltalán létezik. Első említése 1335-ből származik, de biztos, hogy már régebben lakott volt a kedvező természeti körülmények között fekvő terület. A középkortól a veszpremi püspökség tulajdonát képezte földestül, lakosostul. A furcsa helynévről akkor, a hetvenes évek elején, a következő ötlött eszembe. Aki iskolába jár, az iskolás. Aki trombitát fúj az trombitás. Aki pedig Garaboncon lakik az garabonciás.

Eszembe se jutott, hogy ez a kora gyerekkorom óta ismert szó valami rosszat is jelenthet, pedig a szegedi tanyák között hallottam, hogy a tátorjás szélben a garabonciás utazik. A tátorjás szél a tavasszal, ősszel feltámadó kis forgószél, mely tölcsérében sodorja az ökörnyalat, falevelet, száraz homokot.

A garabonciást úgy képzeltem el, mint a korabeli ábrázolások debreceni vagy pataki tógás diákját, akár a hosszú pipával, csutorával ballagó Csokonai Vitéz Mihályt, aki mint az köztudott, a lakodalom miatt otthagyt a csapatot, papot. Vagyis, vidám jótét lélekre gondoltam.

A valóság azonban egészen más. Ballagi Mór korában a 19. század közepén úgy tudták, hogy a Garabonciás tizenhárom iskolát végzett deák, ki sárkányon jár és forgószélet támaszt, kivált, ha ahol kéreget, tejet és kását nem adnak neki. A garabonca mások megrontására gyakorolt ördögi mesterség. Na szépen nézünk ki!

A szó eredete mindmáig rejtély. 1975-ben jelent meg Pais Dezső professzor híres tanulmánya, „A garabonciás és társai”, melyben a korábbi elméletek helyett - olasz gramanzí (szellemlátó, jós) - a németalföldi, a mai Hollandia-Belgium határán fekvő egykori Brabantia eredetet javasolja, mely a palóc nyelvjárásban barboncás, bárboncás formában jelent meg. Középkori jelentése elvetemült, ördögi, kegyetlen művelet. Talán a 14. száza-

di latinban keletkezhetett, éppen hazánk területén. Kapcsolódnak hozzá e korszak vándor művészei, énekmondói s bűvészeinek tettei is. Bizonyos vonatkozásokban pedig vallástörténeti párhuzamok mutathatók ki a magyar sámánhittel.

A szó változatai garboncsás, görbönccses, gabroncás, gorgoncás, verboncás, és tókás diák. Mai nyelvészeink bölcsen megmaradnak az ismeretlen eredet mellett. Az azonban nem zárható ki, hogy Garabonc középkori lakói a Németalföldről keveredtek a Balaton mocsarai mellé, a zalai dombhátságra.

Néprajzi tanulmányok bőven születtek e témából, hiszen a néphit mindenütt megőrizte a varázsló diák képét, hol azonos tartalommal, de különböző külsőségek között, hol azonos külsővel, de eltérő tartalommal. E tanulmányok eredményeit a Magyar Néprajzi Lexikon foglalja össze, ahonnan tudományom merítem.

A történetek főbb motívumai több foggal születik, tejet vagy tojást kér, sárkányon lovagol, vihart fakaszt, 13 iskolát végez, bűvös könyve van, melynek segítségével a levegőbe tud emelkedni, kígyói vannak, világos színű bika képében viaskodik a másik, sötét színű bikával.

Osszefoglalva, a garabonciás történetek, az alakjához kötődő néphit, három fő forrásból ered.

Az első, egy egyetemes európai (ógermán) vihardémon alakjához, képességeihez kötődik. A második, a középkori vándordiák, jokulátor, vagana, goliard, művész-bűvész megjelenését (tóga, könyv) titokzatosságát idézi. A harmadik pedig a magyar táltoshit néhány jellemző vonása (évig érő bot, viaskodó fekete és fehér bika).

Néha-néha még felbukkannak a régi hiedelmek világának töredékei, de tudomásul kell vennünk, hogy unokáink már nem fognak találkozni olyanokkal, akik látták a garabonciást, pedig forgószél akkor is lesz, olvasni is csak akkor olvasnak róluk, ha kezükbe kerül ez a jegyzet.

Trogmayer Ottó

Tollhegy

A teljesítmény fontos, nem az elismerés...

Sok ember úgy öregszik meg, hogy nem is volt fiatal...

A TV megfosztja az ifjúságot az olvasás örömétől.

A politikai pártok társadalmi támogatottságát az mutatná hitelesen, ha csak a tagdíjából gazdálkodhatnának.

Sok asszony azért nem boldog, mert nem tudott igazán, egészen nő lenni.

A költő verseit már sokszor megkönnyeztem, mégis újra olvasgatom. Hát az ember már csak ilyen. S amíg ilyen, addig ember...

Kíváncsi vagyok, mikor fogja egy keleti ország – mondjuk Kína – államfője deklarálni, hogy „Ázsia az ázsiaiaké!”

„Olvasnivaló”? - Nem mindig megérdemelt megjelölés.

Az Alkotmánybíróság korábban némelyek fejében még mindig a népellenes népbíróságok véres árnya kísért.

Minden népszerűséget, megbecsültséget, megbízhatóságot összeállító foglalkozási lista élén az orvosok és a pedagógusok állnak; akik ritkítják őket, azok végén. Aligha véletlenül...

Óriások apró bélyegeken: Kölcsey, Széchenyi, Kossuth, Eötvös J., Vörösmarty. Dicső korszakuknak mi is volt a neve?

A vagyongyarapodás kivizsgálásának eredményei remélhetőleg nem lesznek titkosíthatók!

A XXI. századi gyarmatosítás alapelve: Nem a terület kell, hanem annak természeti kincsei!

„A hódítás nem győzelem” (Tollas T.) - A hódító nem tudja ezt, de ítél a történelem, s a rabló mindig rajta veszt...

A repülők, akik hetykén lehajigált bombáikkal ártatlan civil személyeket, gyermekeket mészárolnak le, nem hősök, hanem közönséges gyilkosok. Nem jobbak, mint az öngyilkos merényleteket elkövető terroristák.

A statisztikai kimutatások szerint hazánk lakossága évről évre csökken. Az egyneműek élettársi kapcsolata tovább rontja a helyzetet! Ennek a folyamatnak a támogatása a nemzethalál útját egyengeti!

Emlékezetem szerint a háború előtt minden budapesti közlekedési (BszKRT) alkalmazottnak a sapkáján rajta volt a szolgálati száma. Pedig ők nem „fegyelmehették” gumibottal az utazó állampolgárokat!

A feledékenység csökkenti a szégyenérzetet.

Minél többet beszél, annál szembetűnőbb, hogy milyen keveset tud.

Nem feltétlenül a támadás a legjobb védekezés. Gyakran alapvetően arcátlan.

A többségben levő szélsőség elítéli a kisebbségben lévőt.

Van, akinek más a bőrszíne, mások valamilyen fogyatékoság miatt mások, mint az átlag; de milyen más „máság” a deviancia, a perverzitás!

A kaotikus helyzet is szélsőség, hiszen nem normális!

A kutyának is másmilyen a szája, ha harapásra tátja!

Vigyázat! Nemcsak jobb, hanem baloldali szélsőség is van! Volt rá néhány évtizedünk megtapasztalni!

Elgondolkozni csak az tud, aki általában is szokott gondolkodni..

Vadkapitalizmus – fél kannibalizmus.

A gyanakvás forrása a rossz lelkiismeret. Vagy az önismeret...

Kétféle napló van: az egyik, amit magának ír az ember, a másikat az olvasónak írja a szerző.

A tétlenség idegesítő.

A csoportos terrorizmus úgy viszonylik a tömeges agresszióhoz, mint csúzli az atombombához.

A kész játék nem kreatív játék. Bezzeg, amikor magunk készítettük régi kabátok gombjaiból: reszeltük, illesztettük „emeletesre” ragasztóval, dróttal! Izgalmasabb volt, mint maga a gombfocimeccs.

A fajelmélet a „terrorista” minősítésben éledt újjá. Feltűnő, hogy szinte csak sötétbőrűeket bélyegez ezzel a váddal a lassan már otthon is kisebbségre zsugorodó fehér hatalom.

Egy férfi akkor lehet büszke, ha társát igazi nővé tudta avatni.

„Kutatásfejlesztés támogatására” szánt összegek, zömmel közpénzekből, és persze főleg olyan kutatók sora, amelyek eredményei busás „privatizációs” lehetőségekkel kecsegtetnek...

Gyalogos járda – volt. Most: kerékpáros kaszkadőrök gyakorlótere.

Még hogy szakmai egyeztetés?! Minek az? „Bukfenc mindent tud!”

Ahányszor megszólal, annyiszor hazudik. Többnyire mást.

Ha csoportosan gyilkolók kártérítst mernek követelni azért, mert gáztettüket úgymond sértő kifejezéssel illették a sajtóban, akkor mit követeljen az áldozat családja?!

Ha innen nézem: a hivatalos kormány elleni lázadók; ha onnan: az idegen megszálló hatalom és bábjai elleni honvédők.

Az Árpád-sávós lobogóval némelyeknek az a bajuk, hogy sok benne a vörös, - másoknak meg túl kevés...

Felfuvalkodott fickók figyelmébe Fédrusz fölpukkadt varangyának sorsát ajánljuk.

Ha egy személy vagy társaság törvényen felülínek képzelet magát, azt törvényen kívülínek kell kezelni!

Maróti Egon

Kiegészítések egy Szent-Györgyi íráshoz

Tisztelt Főszerkesztő Úr!

Nagy örömmel vettem kezembe Szeged c. lapjuk legutóbbi számát, melyben Szent-Györgyi Albertnek állítanak méltó emléket. A Nobel-díjas tudóst Szeged városa mindig nagyra értékelte és tisztelte, ennek egyik jele, hogy a Szegedi Tudományegyetem a közeljövőben készül felvenni Szent-Györgyi Albert nevét.

A sok kitűnő írás között vezető helyen szerepel a nagy tudós első önvallomása („Elvesztem a huszadik században”), melyet távozása után, már az USA-ban írt. Ez 1963-ban jelent meg az Annual Review of Biochemistry c. évkönyv 63. kötetében, és akkoriban nagy feltűnést keltett hazánkban. Én még 1963-ban olvastam a szegedi Orvoskari Könyvtárban, és bevallom nagy hatást gyakorolt rám. Szent-Györgyi megítélése akkoriban kétféle volt. A 40-es években sokan tartották szovjetbarátnak, egyesek hazaárulónak is nevezték; távozása után pedig imperialista bérencnek kiáltották ki, és több „hűséges” tanítványa is megtagadta. Ez az írás viszont eloszlatta a vádakot, és megerősítette sokak véleményét, hogy Szent-Györgyi angolbarát és igazi demokrata volt, nemcsak szóban, hanem életvitelében és megnyilvánulásaiban is, és emellett jó magyar hazafi.

Sajnálattal kellett viszont megállapítanom, hogy a SZEGED-ben megjelent vallomás hiányos. Az eredeti angol nyelvű szövegből éppen azok a részek maradtak ki, melyek politikai állásfoglalását és a diktatúrákkal való mindenkorai szembenállását bizonyítják. Így aztán Szent-Györgyiről hamis kép alakulhat ki, mintegy baloldali „békeharcos”-nak mutatkozhat.

A megjelentetett írást egy 1983-ban, tehát még a diktatúra alatt Budapesten kiadott „Válogatott tanulmányok” c. kötetből vették át, és ez magyaríthatja az anomáliát. A szöveget akkor láthatóan alaposan megcenzurálták. Ma azonban, a rendszerváltás után két évtizeddel már nincs szükség erre a ferde beállításra, és Szent-Györgyi Albert igaz egyéniségének tisztázására a cenzúra által kihagyott részeket is pótlólag az olvasók rendelkezésére kellene bocsátani.

Az angol cikknek jó a fordítása, bár a sorrend kissé fel van kavarva. A cenzúra mindössze 4 részt törölt, de ez a 4 rész nagyon lényeges. Ezek a következők:

1/. A lap 3. oldalán a 2. hasábjában a 2. szakasz után a következő szöveg hiányzik:

„Közben Magyarországon a kommunisták átvették a hatalmat, ami azt jelentette, hogy minden tulajdonom teljesen elvesztett. Az utolsó pillanatban megmentettem ezer angol fontot. Ezek egy részét megosztottam anyámmal, akit meglátogattam Budapesten. Egy ilyen látogatás érdekében a téli Dunán kellett átkelnünk éjszaka egy kicsiny túlszűfolt csónakban olyan helyen, ahol nem voltak cseh határőrök, akik lőttek a menekülőkre. Társaságunkban volt egy apáca, Angelika nővér, aki halálosan meg volt ijedve, és kétségbeesetten ragaszkodott hozzám. Visszatérésemkor egy egész éjszakát a hóban kellett töltenem, és mire megérkeztem Pozsonyba, súlyos tüdőgyulladásom volt. Talán az életemet éppen Angelika nővér odaadó ápolásának köszönhetem. Ezek után fogtam feleségemet és gyermekemet, és nyugat felé vettük az irányt. Az angol font lehetőséget teremtett részünkre, hogy egy darabig -nagyon szerényen- élhessünk, és ezalatt az idő alatt megakartam valósítani régi vágyamat, hogy kutatómunkát végezhessenek.”

2/. A második cenzurázott rész viszonylag rövid. A 6. oldal 2. hasábjának 2. szakasza után következik:

„Igaz ugyan, hogy Magyarország rövid kommunista időszakában az I. világháború után a kommunisták rendkívül rosszul viselkedtek, de ez már régen volt. Úgy gondoltuk, hogy egy új világnak kellett most jönnie. Ez volt a letragikusabb hiba, fatális következményekkel.”

3/. A következő kihagyás a 7. oldal első hasábjának első szakasza után következik:

„Moszkvába mentem annak reményében, hogy találkozhatok Sztálinnal. Amiért találkozni akartam vele, az a tény volt, hogy a szovjet hadsereg Magyarországon szörnyen viselkedett.

Otthonomhoz közeli város mellett egy magyar hadsereg letette a fegyvert nem akarván harcolni Hitler mellett. Az egész hadsereget egy szűk börtönbe zsúfolták össze, ahol rövidesen mind elpusztultak kiütéses tifuszban. Budapesten az utcákat mindkét végéről hirtelen szovjet katonák zárták le és az összes fiatal férfit összeteterelték. Igazolványaikat elvették, és így a személyiségüket eltörölték. 30-40,000 embert tartóztattak le ilyen módon, és utána Cegléden egy táborba terelték őket, ahol nem volt élelem és rendkívül rosszak voltak az egészségügyi viszonyok. Vérhas és tifusz tizedelte meg őket. Messziről is lehetett hallani a szörnyű sikolyokat. Akik megmaradtak, azokat vagonokba zsúfolták, melyeknek az ajtaját lezárták; senki sem tudta, hogy hová viszik őket. Akkor még nem is sejtettük, hogy ezeket az embereket egyszerűen rabszolgának viszik Oroszországba, az egész ügy az afrikai rabszolgakereskedelem legsötétebb napjaira emlékeztetett. Naiv ábrándozásunkban megpróbáltunk mentséget találni a szovjet atrocitásokra. Még a szovjet katonák szörnyű egyéni viselkedésére is megpróbáltunk mentséget találni a háború kegyetlen dolog, ami vadállatokká változtatja az embereket. Így aztán Moszkvába mentem annak reményében, hogy meg tudom majd mondani Sztálinnak, hogy mi történik Magyarországon, és hogy mi magyarok barátai akarunk lenni a szovjeteknek, de nem lehetünk, ha ő nem szünteti meg ezt a szörnyű uralmat. Kértem, hogy beszélhessek Sztálinnal, ezért a Külügyi Osztályra vittek Mr. Decanozovhoz, aki előbb meg akarta tudni, hogy mit akarok Sztálintól. Mr. Decanozov egy nagyon magas beosztású személy lehetett, mert később Beriaival együtt végezték ki. Megkérdezte, hogy mit akarok. Megmondtam. Teljesen váratlan volt a reakciója: elkezdett üvölni. Ebben a pillanatban megéreztem, hogy amit én a helyi parancsnokok túlbuzgalmánál gondoltam, azt mind Moszkvában tervezték meg.”

4/. Az utolsó cenzurázott rész a 7. oldal 2. hasábjának 2. szakaszában az első mondat után következik:

„A szovjet parancsnok távollétemet kihasználva meg akart szabadulni kapitalista barátomtól, aki sokat segített a laboratóriumomnak és a Tudományos Akadémiának. Letartóztatták. A következő napon a kommunista újságokban cikkek jelentek meg arról, hogy barátom pénzt lopott és el akart menekülni. Tájékoztattak engem arról, hogy mi történt valójában, és minden befolyásomat igénybe vettem, hogy barátomat kiszabadítsam. A hatóságok rosszul számítottak. Ha Magyarországon lettem volna, akkor semmit sem tudtam volna tenni. Ezzel szemben Svájcban felhívhattam a világ figyelmét arra, hogy mi megy végbe Magyarországon, és ez nagyon rossz pont lett volna Moszkvában a helyi kommunista vezetőkkel szemben. A miniszterelnöknek és a kommunista diktátornak küldött táviratom nem hagyott kétséget az elhatározásomról. A barátomat elengedték, útlevelet kapott, hogy hagyja el az országot, mivel már túl sokat látott. Hogy egy újabb letartóztatást elkerüljünk, a feleségem autóval elkísérte őt Svájcba, remélve, hogy a szovjetek nem kockáztatják meg a újbóli letartóztatását. Svájcban aztán a barátomtól megtudtam, hogy mi folyik a börtönök falai mögött, amit otthon sohasem tudhattam volna meg. Ez olyan mély undorral töltött el, hogy képtelen voltam visszatérni. Nem lett volna értelme, hogy visszamenjek és ellenálljak a szovjeteknek, azt pedig lehetetlennek tartottam, hogy kegyeket és kiváltságokat fogadjak el.”

Tisztelt Főszerkesztő Úr! Az életrajzból kihagyott részek alapján nyilvánvaló, hogy ezzel olyan szándék érvényesült, mely Szent-Györgyi Albert véleményét és eredeti viselkedését igyekezett hamisan beállítani. Az adatokból az is kiderül, hogy tetteinek oka segítő szándék és hazafias elkötelezettség volt, és mindez nagymértékű jóhiszeműséggel társult; egy olyan hiba, mely abban az időben mindannyiunkban megvolt.

Szent-Györgyi Albert valódi szerepének és emberi magatartásának tisztázása végett kérem Főszerkesztő Urat, hogy az eredeti cikkből cenzurázott részeket tegye közzé lapjában, esetleg felhívja a figyelmet, hogy ezek a kihagyások egy 1983-ban megjelent kiadvány nyomán ismétlődtek meg most. Ez hozzájárulna a történelmi igazság érvényesüléséhez.

Tisztelettel:

Szeged 2008 január 10.

Dr. Kovács Gábor
emeritus egyetemi tanár
Szeged város díszpolgára

* Köszönettel vettük dr. Kovács Gábor professzor úr észrevételeit, s örömmel közöljük, bízva abban, sokak számára árnyaltabb és hitelesebb lesz a Szent-Györgyi kép. (A szerk.)

A Kodály-emlékév jubileumi érme
Fritz Mihály alkotása

Singer Ármin cégtáblája - 1924

Borító grafika, szerkesztés és előkészítés